

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Α' Κατεύθυνση: Συντήρηση και αποκατάσταση ιστορικών κτιρίων και συνόλων

Επιβλέποντες: Μ. Κορρές – Ε. Μαΐστρου

**Η ανάδειξη της Ρωμαϊκής αγοράς
και της βιβλιοθήκης του Αδριανού ως συνόλου**

Αλίκη Σπυροπούλου
Φεβρουάριος 2016

Η ανάδειξη της Ρωμαϊκής αγοράς
και της βιβλιοθήκης του Αδριανού ως συνόλου

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	2
2. Ανάλυση προβλημάτων και μεθοδολογία	4
3. Ιστορική ανάλυση	7
3.1 Ιστορικές φάσεις και ανασκαφικά δεδομένα	7
3.2 Επιχώσεις και ανασκαφές	25
4. Πολεοδομική ανάλυση	30
4.1 Προστασία συνοικίας Πλάκας και θεσμικό πλαίσιο	30
4.2 Διατηρητέα κτίρια του 19 ^{ου} αιώνα στην περιοχή μελέτης.....	35
4.3 Μελέτη Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας.....	38
5. Ανάλυση μνημείων περιοχής μελέτης	39
5.1 Υφιστάμενη κατάσταση	39
5.2 Σχεδιαστική αναπαράσταση μνημείων και τοποθέτησή τους στον αστικό ιστό της Πλάκας	44
6. Πρόταση	48
6.1 Βραχυπρόθεσμα μέτρα	49
6.2 Μακροπρόθεσμα μέτρα	50
7. Σύνοψη	55
7.1 Σύνοψη	55
7.2 Abstract.....	57
8. Βιβλιογραφία-Πηγές	60
8.1 Βιβλιογραφία	60
8.2 Πηγές	62
9. Κατάλογος εικόνων	62
10. Παράρτημα σχεδίων	65

1. Εισαγωγή

Το θέμα της διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της Αθηναϊκής Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού και η ανάδειξή τους ως συνόλου. Παράλληλα με την καλύτερη ένταξη τους στην πόλη και την αναγνωσιμότητα της δομής τους.

Πρόκειται για δύο σημαντικά μνημεία της Ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής, κτισμένα σε διαφορετική χρονική φάση. Η Ρωμαϊκή αγορά ή αλλιώς Αγορά του Καίσαρος και του Αυγούστου είναι έργο της πρώιμης Ρωμαιοκρατίας στην Αθήνα. Η ανέγερση της ξεκινάει από το Δήμο των Αθηναίων με δωρεά από τον Ιούλιο Καίσαρα –το 51 π.Χ.– και ολοκληρώνεται επί αυτοκρατορίας Αυγούστου, το 19-11/10 π.Χ. ενώ η βιβλιοθήκη του Αδριανού κατασκευάστηκε από τον φιλέλληνα αυτοκράτορα Αδριανό τον 2^ο αιώνα μ.Χ.

Τα δύο μνημεία βρίσκονται στις βόρειες υπώρειες του λόφου της Ακρόπολης, ανατολικά από την αρχαία αγορά, σε απόσταση 80μ. από τη στοά του Ατταλού.

Εικόνα 1: Σύγχρονη αεροφωτογραφία της περιοχής μελέτης, όπου φαίνεται η Ρωμαϊκή αγορά και η βιβλιοθήκη του Αδριανού.

Πηγή: Google earth

Η βιβλιοθήκη του Αδριανού περικλείεται από τις οδούς Πανδρόσου, Αρεως, Δεξιππου, Αδριανού και Αιόλου, έχει ανασκαφεί στο μεγαλύτερο μέρος της, εκτός από την νότια πλευρά της.

Αντίθετα, η Ρωμαϊκή αγορά δεν έχει ανασκαφεί πλήρως αλλά κατά το ήμισυ περίπου. Μεγάλο τμήμα από τη βόρεια πλευρά της, το μισό της δυτικής και μικρότερο τμήμα από την ανατολική πλευρά της είναι θαμμένα κάτω από

το σύγχρονο πολεοδομικό ιστό της Πλάκας. Ο σημερινός αρχαιολογικός χώρος της Ρωμαϊκής αγοράς βρίσκεται μεταξύ των οδών Πελοπίδα, Πανός, Επαμεινώνδα, Άρεως, Πολυγνώτου, Λυσίου και Μάρκου Αυρηλίου. (Εικόνα 1)

Ένα μνημείο δεν είναι σημαντικό μόνο *αυτό καθ' εαυτό* αλλά μέσα από το συσχετισμό του με το πολεοδομικό του περιβάλλον. Η Ρωμαϊκή αγορά και η βιβλιοθήκη του Αδριανού χωροθετούνται σε μια περιοχή η οποία οικοδομείται στο πέρασμα του χρόνου, συγκροτεί ένα σημαντικό σταυροδρόμι στις φάσεις εξέλιξης της πόλης και μέχρι σήμερα παραμένει ένα ζωντανό τμήμα της σύγχρονης πόλης. (Εικόνα 2)

Εικόνα 2: Αεροφωτογραφία από ΝΑ της περιοχής μελέτης.
Πηγή: Α' ΕΠΚΑ

Ύστερα από αυτή τη σύντομη περιγραφή του αντικειμένου μελέτης θα ακολουθήσει η ανάλυση των προβλημάτων και η μεθοδολογία.

2. Ανάλυση προβλημάτων και μεθοδολογία

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα τα δύο μνημεία είναι τα εξής:

- Μερική και αποσπασματική αποκάλυψή τους, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ρωμαϊκής αγοράς, που οφείλεται στην επίχωση της περιοχής σε μεταγενέστερες εποχές, στην οικοδόμησή της με άλλα μνημεία –κυρίως την εποχή της Τουρκοκρατίας– και με κτίρια του 19^{ου} αιώνα
- Αδιαμόρφωτα όρια αρχαιολογικών χώρων που δεν συντελούν στην κατανόηση της αρχικής μορφής των δύο μνημείων και της ανάδειξής τους ως συνόλου.

Οι λόγοι της κοινής ανάδειξή τους είναι ότι παρόλη την κατασκευή τους σε διαφορετικές φάσεις της Ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής συγκροτούν ένα σύνολο με κοινές αντιλήψεις για την οργάνωση του δημόσιου χώρου της Ρωμαϊκής εποχής.

Όσον αφορά στην τοπογραφική τους σχέση παρατηρεί κανείς ότι πρόκειται για τεχνικά έργα μεγάλης κλίμακας με παρόμοιο προσανατολισμό, περίπου ίδιες διαστάσεις, διαχωρίζονται από έναν δρόμο και εδράζονται σε οριζόντια επίπεδα, πιο ψηλά η Ρωμαϊκή αγορά και κατά 6.5 μέτρα χαμηλότερα η βιβλιοθήκη του Αδριανού, διαμορφώνοντας άνδρα στις βόρειες υπώρειες του λόφου της Ακρόπολης.

Το κοινό τυπολογικό χαρακτηριστικό τους είναι ότι έχουν περικλειστο χαρακτήρα, η πρόσβαση στο εσωτερικό τους γίνεται μέσω προπύλων και η εσωτερική τους αυλή περιβάλλεται από στοές. Η συμμετρική διάταξη ισχύει στην περίπτωση της βιβλιοθήκης του Αδριανού αλλά έχει ανατραπεί για τη Ρωμαϊκή αγορά.

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, την ανάκτηση της τοπογραφικής τους σχέσης και την απόδοση του περικλειστού χαρακτήρα των δύο μνημείων ακολουθείται η παρακάτω μεθοδολογία:

Αρχικά, εκπονήθηκε ιστορική έρευνα που είχε ως στόχο την ανασύσταση του δομημένου τοπίου κατά την Ρωμαϊκή εποχή, τον εντοπισμό των αρχαίων διαδρομών και την παρουσίαση των μεταγενέστερων ιστορικών φάσεων στην περιοχή μελέτης. Για την υλοποίηση των αντίστοιχων χαρτών μελετήθηκαν κυρίως τα βιβλία του Ι. Τραυλού¹, ο Μ. Κορρέ², ο χάρτης του Verneda³ (1687) και η αποτύπωση Κλεάνθη-Schaubert (1831-32) του

¹ Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

² Μ. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», στο Κορρές (επιμ.) *Αττικής Οδοί. Αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, Αθήνα, 2009, σ.74-95.

³ Όπως αυτός έχει δημοσιευτεί στο Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, σ.179.

πολεοδομικού ιστού κατά την τουρκοκρατία, όπως αυτή δημοσιεύτηκε στο *Οι πρώτοι χάρτες της πόλεως των Αθηνών*⁴. Τα ανασκαφικά δεδομένα συνδυάστηκαν με τους χάρτες των ιστορικών φάσεων για την καλύτερη κατανόηση και ανασύσταση της πολιτισμικής στρωματογραφίας της περιοχής μελέτης. Μελετήθηκαν οι ανασκαφές, οι αρχικές, των μέσων του 19^{ου} αιώνα με αρχές 20^{ου}, αλλά και οι πιο πρόσφατες που έγιναν από την Α΄ ΕΠΚΑ, στο πλαίσιο του έργου της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας καθώς και σωστικές ανασκαφές.

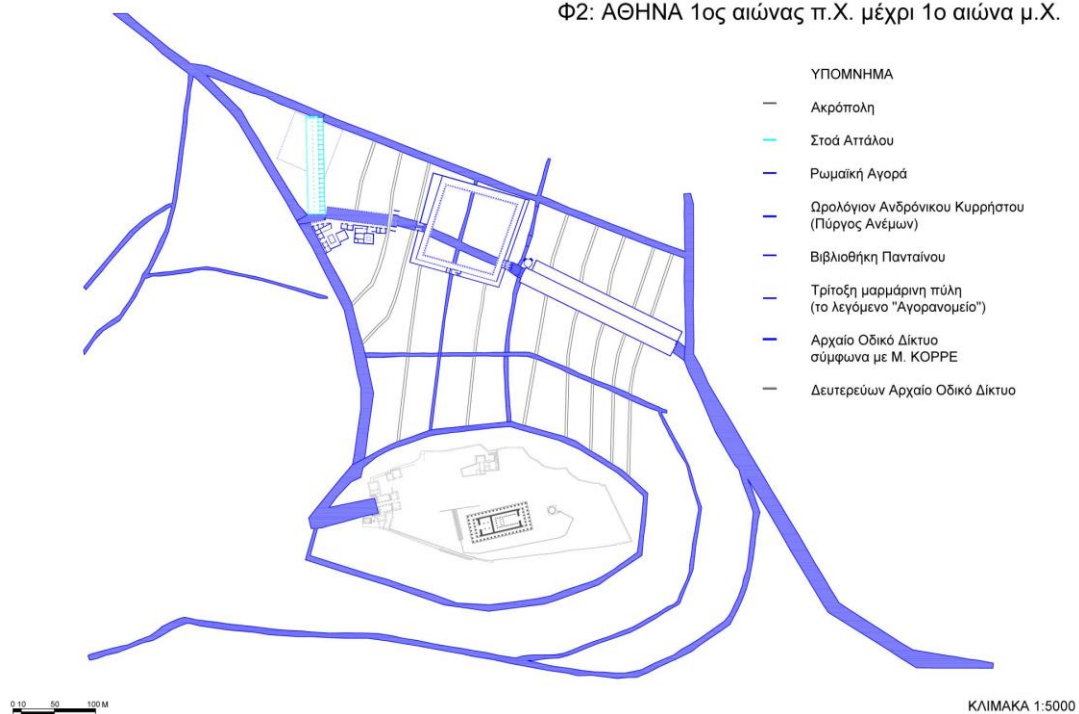
Στη συνέχεια, έγινε πολεοδομική ανάλυση, που πραγματοποιήθηκε μέσω μιας συνοπτικής παρουσίασης της μελέτης προστασίας της Πλάκας και πως αυτή με την υλοποίηση της επηρέασε τη σημερινή της λειτουργία (ρυμοτομικές και οικοδομικές γραμμές, όροι δόμησης, χρήσεις γης, κυκλοφοριακό και κηρυγμένα διατηρητέα κτίρια του 19^{ου} αιώνα). Η συγκριτική συσχέτιση των αρχαίων χαράξεων, του πολεοδομικού ιστού κατά την τουρκοκρατία και των υφιστάμενων εγκεκριμένων ΟΤ οδηγεί σε διαπιστώσεις για την αλλαγή των χαράξεων. Επίσης, μια συνοπτική αναφορά έχει γίνει για την μελέτη ανάδειξης Ρωμαϊκής αγοράς-βιβλιοθήκης Αδριανού που εκπονήθηκε στο πλαίσιο ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας.

Μετά από την ιστορική και πολεοδομική ανάλυση της ευρύτερης περιοχής, η εργασία εστιάζει γύρω από τα δύο μνημεία, όπου παρουσιάζεται η σημερινή τους κατάσταση, με στόχο, στη συνέχεια, την ανασύσταση της αρχικής τους μορφής και της τοπογραφικής τους σχέσης. Τα ανασκαφικά δεδομένα, εάν συνδυαστούν με τις θεωρητικές σχεδιαστικές αναπαραστάσεις των δύο μνημείων –ιδιαίτερα για την περίπτωση της Ρωμαϊκής αγοράς, που σε μεγάλο βαθμό δεν έχει ανασκαφεί πλήρως– μπορούν να δώσουν με ακρίβεια τη θέση τους σε σχέση τον αστικό ιστό της Πλάκας.

Τέλος, αφού τεκμηριωθεί η θέση, η χάραξη, οι διαστάσεις των δύο ρωμαϊκών μνημείων και ο αρχαίος δρόμος που υπήρχε ανάμεσα τους συντάσσεται η πρόταση επέμβασης, η οποία αποσκοπεί στο να συνδέσει τους αρχαιολογικούς χώρους και να καταστήσει ευανάγνωστη τη δομή τους, αποτελείται από βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα μέτρα.

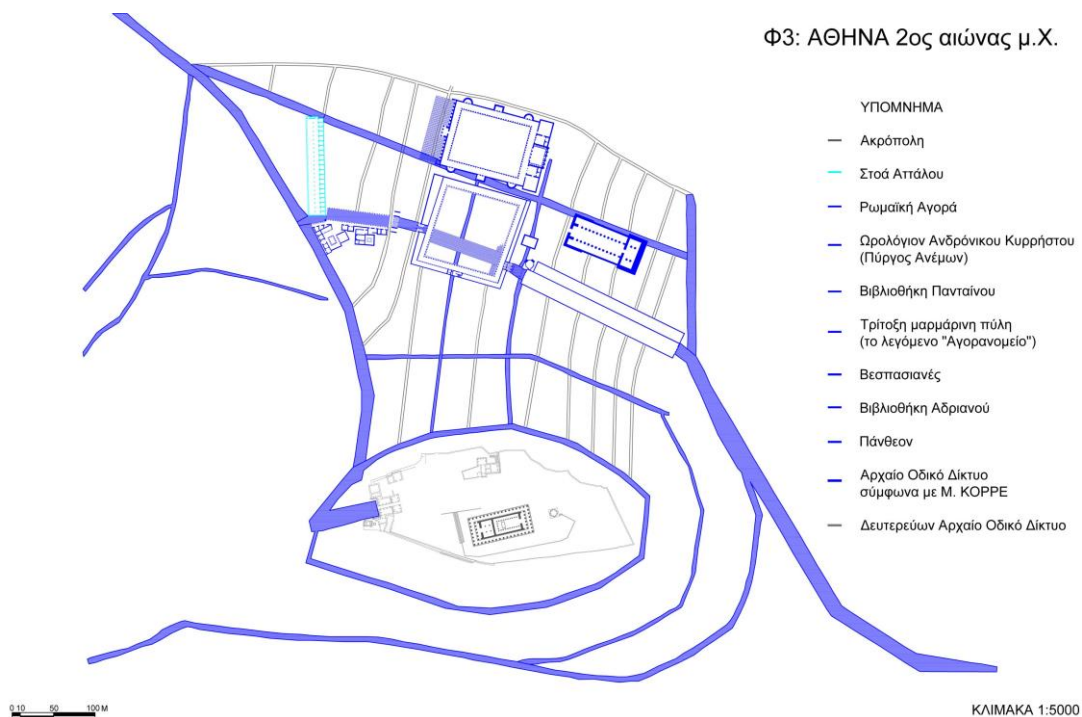
⁴Μ. Κορρές, (επιμ.) *Οι πρώτοι χάρτες της πόλεως των Αθηνών*, Αθήνα, 2010, χάρτης 6.2.5.

Φ2: ΑΘΗΝΑ 1ος αιώνας π.Χ. μέχρι 1ο αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 3: Χάρτης της Αθήνας από τον 1^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τον 1^ο αιώνα μ.Χ.

Φ3: ΑΘΗΝΑ 2ος αιώνας μ.Χ.

Εικόνα 4: Χάρτης της Αθήνας τον 2^ο αιώνα μ.Χ.

3. Ιστορική ανάλυση

3.1 Ιστορικές φάσεις και ανασκαφικά δεδομένα

Για την καλύτερη κατανόηση της διαχρονικής οικοδομικής δραστηριότητας στην περιοχή μελέτης εκπονήθηκαν χάρτες ιστορικών φάσεων, σε κλίμακα 1:500. Πιο συγκεκριμένα, έγινε επιλογή 6 διαφορετικών χρονικών περιόδων:

- Φ1. Η Αθήνα τον 4^ο αιώνα π.Χ.
- Φ2. Η Αθήνα τον 1^ο π.Χ. μέχρι τον 1^ο αιώνα μ.Χ.
- Φ3. Η Αθήνα τον 2^ο αιώνα μ.Χ.
- Φ4. Η Αθήνα τον 3^ο μ.Χ. μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ.
- Φ5. Η Αθήνα το 1687
- Φ6. Η Αθήνα το 1831- 32

Στον χάρτη Φ2 έχει σχεδιαστεί η στοά του Αττάλου⁵, η βιβλιοθήκη του Πανταίνου⁶, η Ρωμαϊκή αγορά⁷, το Ωρολόγιο του Ανδρόνικου Κυρρήστου⁸ και η τρίτοξη πύλη⁹ (το λεγόμενο «Αγορανομείο»). (Εικόνα 3) Αντίστοιχα, στον χάρτη Φ3, επιπλέον, απεικονίζονται οι Βεσπασιανές¹⁰ και η βιβλιοθήκη του Αδριανού¹¹. (Εικόνα 4)

Έτσι, οι παραπάνω χάρτες έχουν ως σκοπό, μέσα από τη σχεδιαστική αναπαράσταση των μνημείων να γίνει αντιληπτή η οικοδόμησή τους. Αλλά τι συμβαίνει με το αρχαίο οδικό δίκτυο;

⁵ Κατασκευασμένη το 150 π.Χ.

⁶ J. M. Camp, *Η Αρχαία Αγορά της Αθήνας*, μτφ. Μ. Κλεώπα, Αθήνα, 2004, σ. 225-226. Η αναθηματική επιγραφή στο υπέρθυρο της εισόδου όπου ο Τραϊανός φέρει το επίθετο Γερμανικός, προσδιορίζει με ακρίβεια την κατασκευή της βιβλιοθήκης από τον Πάνταινο. Όπως, ο J.M. Camp αναφέρει: «Ο αυτοκράτορας Τραϊανός έφερε τις προσωνομίες Γερμανικός, Δακικός και Παρθικός στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του, μετά τους πολέμους του κατά των Δακών (102 μ.Χ.) και των Πάρθων (115 μ.Χ.). Επομένως, η ανέγερση της βιβλιοθήκης πρέπει να τοποθετηθεί ανάμεσα στην άνοδο του Τραϊανού στο θρόνο, το 98 μ.Χ., και στην εκστρατεία του εναντίον των Δακών, το 102 μ.Χ., γεγονός που την καθιστά ένα από τα καλύτερα χρονολογημένα μνημεία της Αγοράς.»

⁷ Η χαραγμένη επιγραφή στο επιστύλιο της δυτικής πύλης, όπως είχε καταγραφεί από τον J.Stuart-N.Revet, στο *Antiquities of Athens*, δηλώνει ότι η ανέγερση της ξεκίνησε το 51 π.Χ. από τον Δήμο Αθηναίων με δωρεά από τον Ιούλιο Καίσαρα και η κατασκευή της ολοκληρώθηκε όταν ήταν άρχοντας ο Νικίας, δηλαδή το 11/10 π.Χ.

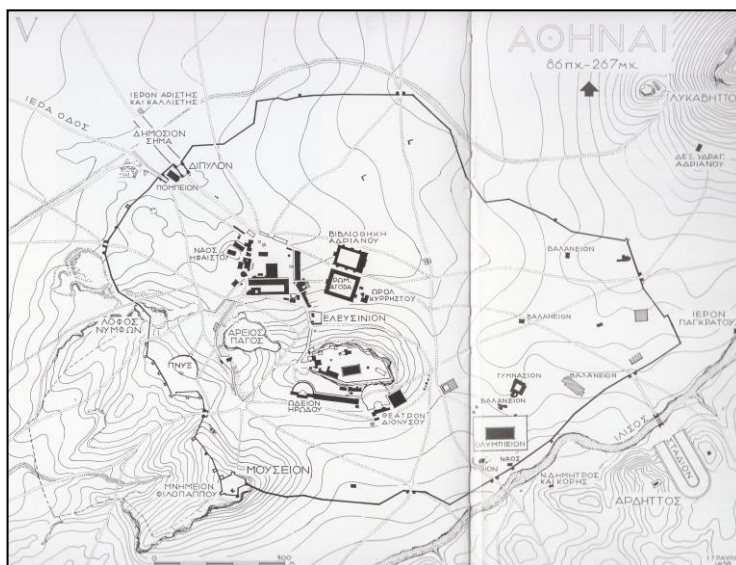
⁸ H. Robinson, "The Tower of the Winds and the Roman Market" in *American Journal of Archaeology*, Vol. XLVII 1943, p. 291-305. Ο H. Robinson υποστηρίζει ότι η κατασκευή του Ωρολογίου είχε ολοκληρωθεί το 37 π.Χ.

⁹ Ibid, p.304. Το λεγόμενο «Αγορανομείο» κτίζεται στα μέσα του 1ου αιώνα μ.Χ.

¹⁰ Α. Ορλάνδος, «Ο προορισμός του βορείως του Ωρολογίου Ανδρόνικου του Κυρρήστου Ρωμαϊκού κτίσματος» στα *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, T.XV, 1940, σ.251-260. Τα πρώτα δημόσια αποχωρητήρια που τεκμηριώθηκαν στην Αθήνα, κατασκευασμένα τον 2^ο μ.Χ. αιώνα.

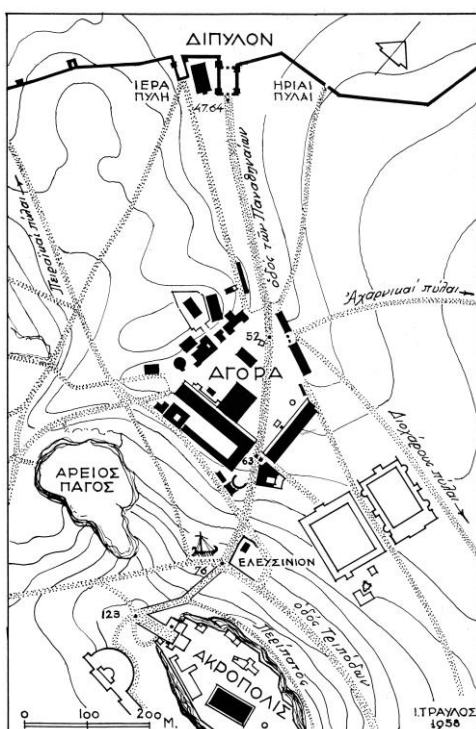
¹¹ Κατασκευάστηκε μεταξύ 131-132 μ.Χ.

Ο Ι. Τραυλός, στο βιβλίο του *Η Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, και συγκεκριμένα στον Πίνακα V όπου η Αθήνα απεικονίζεται από την εποχή της άλωσης από το Σύλλα (86π.Χ.) μέχρι την καταστροφή της από τους Ερούλους (267 μ.Χ.) εκτός από τα κτίσματα δείχνει και ένα υποτυπώδες οδικό δίκτυο. (Εικόνα 5)

Εάν εστιάσουμε στην περιοχή μεταξύ Αρχαίας αγοράς και Ρωμαϊκής γίνεται αντιληπτό ότι τον 2 αιώνα μ.Χ. έχει καταληφθεί πλήρως ο ελεύθερος υπαίθριος χώρος της Αρχαίας αγοράς¹² και η Ρωμαϊκή αγορά εξυπηρετεί τις ανάγκες της Αθήνας, σε μια θέση που ήδη διεξαγόταν το υπαίθριο εμπόριο σύμφωνα με τον Στράβωνα. (Εικόνα 6)

Εικόνα 5: Η Αθήνα από το 86π.Χ. έως το 267 μ.Χ.
Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Όσον αφορά στο οδικό δίκτυο απεικονίζεται ο δρόμος που εφάπτεται στην βόρεια πλευρά της στοάς του Ατάλλου και περνάει ανάμεσα στην Ρωμαϊκή αγορά και βιβλιοθήκη του Αδριανού καθώς και ο δρόμος που σχηματίζεται ανάμεσα στην στοά του Αττάλλου και την βιβλιοθήκη του Πανταίνου και καταλήγει στην δυτική πύλη της Ρωμαϊκής αγοράς.

Εικόνα 6: Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής της Αγοράς όπου φαίνεται η οδός των Παναθηναίων, από την αρχή της πλησίον του Διτύλου μέχρι την Ακρόπολη (2^{ος} μ.Χ. αιώνας)
Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

¹² J. M. Camp, op. cit. σ.220, «Σημαντική εξέλιξη για την παλαιά Αγορά αποτέλεσε η κατασκευή κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους μιας νέας αγοράς σε απόσταση 150 περίπου μέτρων προς τα ανατολικά. [...] Η κατασκευή της είχε σοβαρές συνέπειες για την παλαιά Αγορά, αφού ο μέχρι τότε ελεύθερος κεντρικός χώρος της έπαψε προφανώς να είναι απαραίτητος και καταλήφθηκε στα τέλη του 1^{ου} π.Χ. αιώνα από δύο οικοδομήματα: το Ωδείο του Αγρίππα και το ναό του Αρεως.»

Μια πιο εμπειριστατωμένη μελέτη για το αρχαίο οδικό δίκτυο που εκπονήθηκε, περίπου 40 χρόνια αργότερα δηλαδή το 1998, από τον Μ. Κορρέ¹³ δείχνει το δρόμο αυτό, να διασχίζει την Ρωμαϊκή αγορά. Συνεπώς, αρχίζει να διαφαίνεται ότι η έκκεντρη τοποθέτηση των δύο πρότυλων της Ρωμαϊκής αγοράς οφείλεται στην διέλευση ενός αρχαίου δρόμου που προϋπήρχε της κατασκευής του κτιρίου.

Επιπλέον, στο χάρτη του Μ. Κορρέ¹⁴ φαίνεται με διακεκομμένη γραμμή ο δρόμος που ορίζεται από τα δύο πρότυλα και καταλήγει να εφάπτεται στη νότια πλευρά ενός τετράγωνου κτίσματος που προϋπήρχε στην θέση της στοάς του Ατάλλου. (Εικόνα 7)

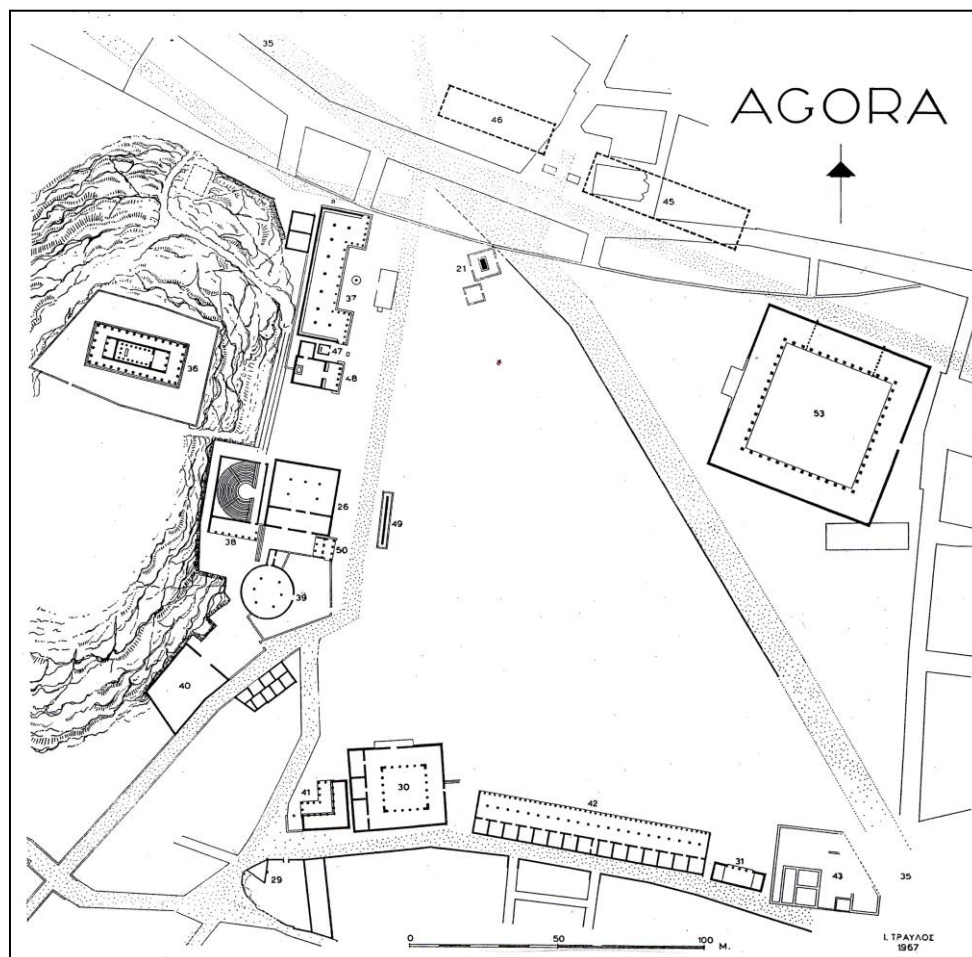
Εικόνα 7: Αρχαία Αθήνα, κεντρικό οδικό δίκτυο (σύμφωνα με Μ. Κορρέ 1998) με συγκριτική επίθεση του νυν οδικού δικτύου.

Πηγή: Μ. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», στο Κορρές (επιμ.) *Αττικής Οδοί. Αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, Αθήνα, 2009

¹³ Μ. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», *op. cit.* σ.75.

¹⁴ *Ibid.*

Επανερχόμενοι στα γραπτά του Ι. Τραυλού¹⁵ και το χάρτη της Αρχαίας αγοράς, κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ., πράγματι απεικονίζεται το τετράγωνο σε κάτοψη κτίσμα με περιστύλιο, η αρχιτεκτονική μορφή του οποίου καθόρισε την χάραξη του συγκεκριμένου δρόμου ο οποίος έγινε αδιέξοδος και σταμάτησε να λειτουργεί με την κατασκευή της στοάς του Αττάλου. (Εικόνα 8)

Εικόνα 8: Η Αρχαία Αγορά στο τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, σύμφωνα με Ι. Τραυλό.
J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen, 1988

Για το λόγο αυτό, η μελέτη των ιστορικών φάσεων ξεκινάει με τον χάρτη Φ1, (Εικόνα 9) τον 4^ο αιώνα π.Χ., πριν την κατασκευή της στοάς του Αττάλου και των δύο Ρωμαϊκών μνημείων για να δείξει ότι η χάραξη και η πορεία των αρχαίων δρόμων μετασχηματίζεται ανάλογα με την οικοδόμηση των μνημείων και κάποιες φορές η πολεοδομία καθορίζει το σχεδιασμό της κάτοψης, όπως συνέβη στην περίπτωση της Ρωμαϊκής αγοράς.

¹⁵ J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen, 1988, p. 22

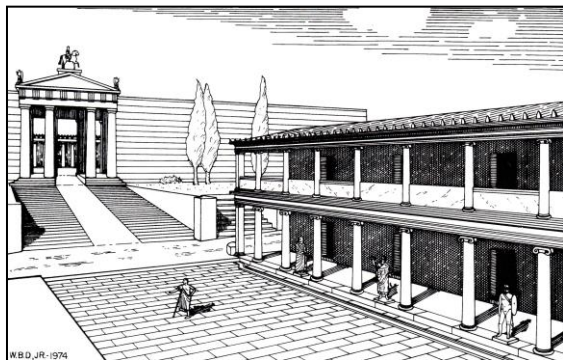

Εικόνα 9: Χάρτης της Αθήνας τον 4^ο αιώνα π.Χ.

Ας επανέλθουμε, όμως, στο ζήτημα των βασικών δρόμων που διασχίζουν και διασταυρώνονται στην περιοχή μελέτης για να εμβαθύνουμε. Μια ομάδα δρόμων –που στο χάρτη του Μ. Κορρέ απεικονίζεται με φαιό χρώμα– και είναι περίπου ομόκεντρη ως προς τον Περίπατο της Ακρόπολης αποτελείται από δύο βασικούς δρόμους. Ο πρώτος ξεκινάει από την είσοδο της Αρχαίας αγοράς, η χάραξη του έχει ήδη οριστεί από το τετράγωνο κτίσμα με περιστύλιο, όπως αναλύθηκε, εφάπτεται στη νότια πλευρά της Ρωμαϊκής

αγοράς και στο Πάνθεον¹⁶ και τερματίζει σ' ένα σημαντικό δρόμο. Ο δεύτερος δρόμος αποτελεί διακλάδωση της οδού των Παναθηναίων –η οποία συμβολίζεται με ρόδινο χρώμα στον χάρτη του Μ. Κορρέ– διέρχεται ανάμεσα στην στοά του Αττάλου και τη βιβλιοθήκη του Πανταίνου, διασχίζει τη Ρωμαϊκή αγορά και καταλήγει σ' ένα σταυροδρόμι που οδηγεί ή στην οδό Τριπόδων ή προς την περιοχή της πύλης του Αδριανού.

Ο Ρωμαϊκός χαρακτήρας του δεύτερου δρόμου υποστηρίζεται από την περιγραφή του Μ. Hoff¹⁷, οποίος αναφέρει ότι *ο επισκέπτης ερχόταν από την Αρχαία αγορά, μέσω ενός πλακόστρωτου δρόμου με κιονοστοιχίες, και ανέβαινε μια φαρδιά κλίμακα που οδηγούσε στην πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς [...] συνεχίζοντας τον δρόμο του, ο επισκέπτης έβγαινε από το ανατολικό ιωνικό πρόπυλο και ανέβαινε ακόμη κάποια σκαλιά για να φθάσει στο Σεβάστειον¹⁸. Για να υπογραμμίσει τη σημασία του στην προβολή της Ρωμαϊκής κυριαρχίας, συμπληρώνει ότι *ο συνδυασμός δρόμων με κολώνες,**

πρόπυλων, περιστυλίων, αυλών και ανακτορικών ναών, δείχνει μια προγραμματισμένη μονάδα που δεν υπάρχει πουθενά αλλού στην Αθήνα ή στην Ελλάδα.¹⁹ Επίσης υπάρχει αναπαράσταση γι' αυτόν τον δρόμο από τον W. B. Dinsmoor.²⁰ (Εικόνα 10)

Εικόνα 10: Ο δρόμος που συνέδεε την Αρχαία αγορά με την Ρωμαϊκή, στο βάθος αριστερά η πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς.

Πηγή: J. M. Camp, *Η Αρχαία Αγορά της Αθήνας*, μτφ. Μ. Κλεώπα, Αθήνα, 2004

¹⁶ Γ. Δοντάς, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 24, 1969, Χρον., 19-23, «Εις το οικόπεδον Ψαριδίη (Αδριανού 78) είναι βέβαιον, ότι σώζονται τα ερείπια ενός ακόμη, μάλλον του υπό του Πausανίου αναφερομένου κοινού ιερού των Θεών ή Πανθέου, όπως επεκράτησε να ονομάζεται τούτο.» και όπως συμπληρώνει η Α. Κόκκου, «Αδριάνεια έργα εις τας Αθήνας» στο *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 25, 1970, Μελ., 159-161, «Το Κοινόν Ιερόν των Θεών, το Πάνθεον όπως καθιερώθη να ονομάζεται σήμερα, αναφέρεται και υπό του Πausανίου μεταξύ των οικοδομημάτων, τα οποία ο Αδριανός ανήγειρεν εις τας Αθήνας. Περί του ιερού τούτου τίποτε περισσότερο δεν ήτο γνωστόν πλην μιας πληροφορίας, την οποίαν και πάλιν μας δίδει ο Πausανίας, ότι δηλαδή εντός αυτού υπήρχον αναγεγραμμένοι εις καταλόγους αι δωρεαί του αυτοκράτορος προς διαφόρους πόλεις. Η αποκάλυψις όμως κατά το 1968 επιβλητικών ερειπίων των ρωμαϊκών χρόνων εις το υπ' αριθ. 78 οικόπεδον της οδού Αδριανού και η αποδειχθείσα σχέσις των με τα παλαιότερον ανευρεθέντα λείψανα τοίχων εις την περιοχίν αυτήν, επέτρεψαν την αναπαράστασιν ενός μεγάλου οικοδομήματος, το οποίον εταυτίσθη υπό του Διευθυντού του Μουσείου Ακροπόλεως κ. Γ. Δοντά με το υπό του Πausανίου αναφερόμενον Κοινόν Ιερόν των Θεών».

¹⁷ M. Hoff, *The Roman Agora at Athens*, Boston, 1988, p.282

¹⁸ Ibid. Έτσι ονομάζει το λεγόμενο *Αγορανομείον* και υποστηρίζει ότι αποτελούσε κέντρο αυτοκρατορικής λατρείας.

¹⁹ Ibid

²⁰ Δημοσιευμένη στο J. M. Camp, op. cit. σ.227 & 239.

Αντίθετα, ο πρώτος δρόμος καταπατείται με την κατασκευή της βιβλιοθήκης του Αδριανού και η υψομετρική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στα δύο κτίσματα, περίπου στα 6,50 μέτρα, οδηγεί στην υποβάθμιση της χρήσης του δρόμου.

Όσον αφορά στις δύο ρύμες –οι οποίες στον χάρτη του ΜΚ συμβολίζονται με πράσινο χρώμα– παρατηρεί κανείς ότι είναι εγκάρσιες ως προς τους πρώτους δρόμους και οδηγούν προς τον περίπατο της Ακρόπολης. Η ρύμη που διασχίζει εγκάρσια την Ρωμαϊκή αγορά και διέρχεται από τη νότια κλίμακα της, ενδέχεται να σταμάτησε να λειτουργεί με την κατασκευή της βιβλιοθήκης του Αδριανού καθώς αυτή διέθετε μια μοναδική είσοδο στον άξονα της δυτικής της πρόσοψης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ανασκαφικά ευρήματα των αρχαιολόγων Α. Χωρέμη²¹ και Δ. Σούρλα²², –στην δυτική πλευρά της βιβλιοθήκης του Αδριανού καθώς και στο υπόγειο της οικίας, επί των οδών Ταξιαρχών 2 και Δεξίππου αντίστοιχα– μαρτυρούν την ύπαρξη ενός οικιστικού συνόλου υστεροελληνιστικών και πρώιμων Ρωμαϊκών χρόνων. Οπότε θα υπήρχε και αντίστοιχο οδικό δίκτυο για την πρόσβαση στις κατοικίες.

Η άλλη ρύμη διέρχεται μπροστά από την ανατολική πύλη της Ρωμαϊκής αγοράς, διασταυρώνεται με την οδό των δύο πρόπυλων και δίνει την δυνατότητα πρόσβασης στο Ωρολόγιο του Κυρρήστου και στις Βεσπασσιανές. Η ύπαρξη της τεκμηριώνεται, από τη μελέτη του Μ. Κορρέ²³, λόγω της φθοράς των μαρμάρινων επιφανειών που προκλήθηκε από την κυκλοφορία των ανθρώπων.

Στον επόμενο χάρτη Φ4 προστίθεται το Υστερορωμαϊκό Τείχος, κατασκευασμένο, μετά την επιδρομή των Ερούλων στην Αθήνα, το 267 μ.Χ., η πορεία του έχει μελετηθεί από τον Ι. Τραυλό²⁴ και τεκμηριωθεί με ανασκαφές. (Εικόνα 11)

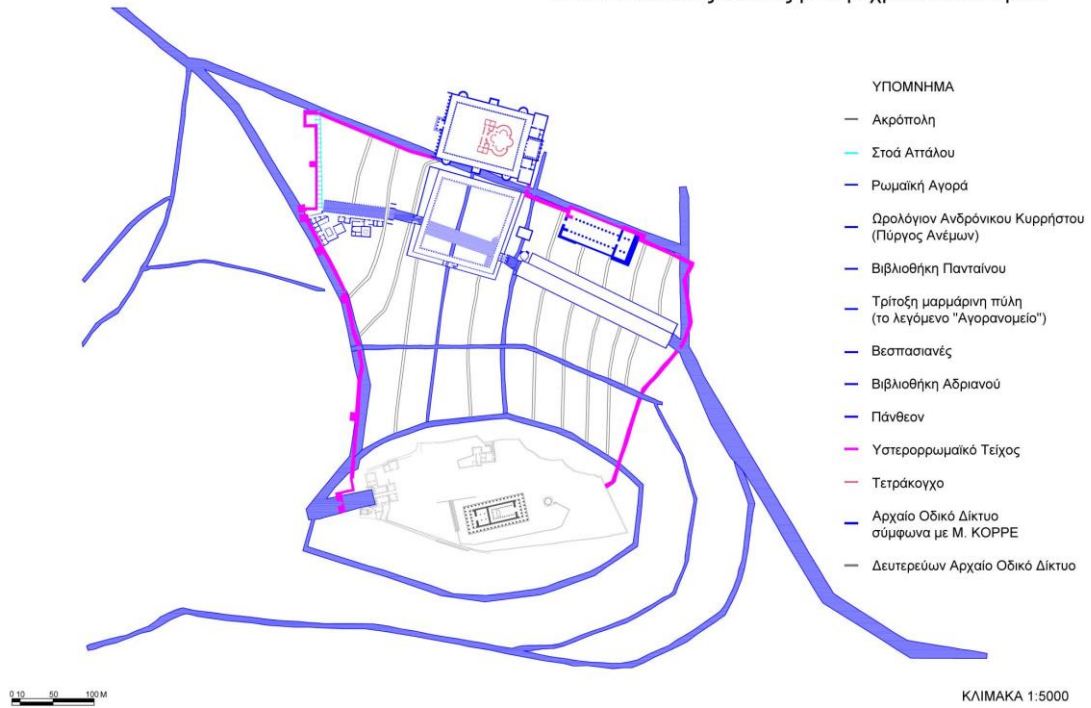
²¹ Α. Χωρέμη, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 44, 1989, Χρον.,10-14, «Το σημαντικότερο όμως εύρημα της έρευνας ήταν η αποκάλυψη μιας οικίας (Α) υστεροελληνιστικών-πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων, πάνω στην οποία εδράστηκε το δυτικό περιστύλιο της βιβλιοθήκης του Αδριανού. [...] Πρόκειται για πολυτελή ιδιωτική οικία, όπως μαρτυρούν οι τοιχογραφίες που κοσμούσαν τους τοίχους της. [...] Οι τοιχογραφίες είναι της ρωμαϊκής φάσης της οικίας 1^{ος} αιώνας.»

²² Δ. Σούρλας, «Νεότερα στοιχεία για τη Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας» στο Σ. Βλίζος (επιμ.) *Η Αθήνα κατά τη Ρωμαϊκή εποχή. Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*. Αθήνα, 2008, σ.99-114. Έχουν δημοσιευτεί οι φωτογραφίες από την ανασκαφή στο υπόγειο της οικίας επί των οδών Ταξιαρχών 2 και Δεξίππου, όπου αποκαλύφθηκε κατά χώραν τοίχος ελληνιστικών χρόνων ενσωματωμένος στην υποθεμελίωση του στυλοβάτη του δυτικού περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς.

²³ Μ. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», *op. cit.* σ.90-93.

²⁴ Ι. Τραυλός, *op. cit.* σ. 126, « Το τείχος, αρχόμενον από της βορειοδυτικής γωνίας της Ακροπόλεως, υπό τα Προπύλαια, ακολουθεί την ανατολικήν πλευράν της οδοῦ των Παναθηναίων, φθάνει μέχρι της στοάς του Αττάλου, της οποίας καλύπτει ολόκληρον τον θυραῖον τοίχον, έπειτα, στρέφον προς ανατολάς, συναντά τον νότιον τοίχον της βιβλιοθήκης του Αδριανού, προς τον οποίον και ταυτίζεται, και εις απόστασιν 347 μ. από της βορειοδυτικής του γωνίας στρέφει πάλιν προς νότον. Η τελευταία

Φ4: ΑΘΗΝΑ 3ος αιώνας μ.Χ. μέχρι 5ο αιώνα μ.Χ.

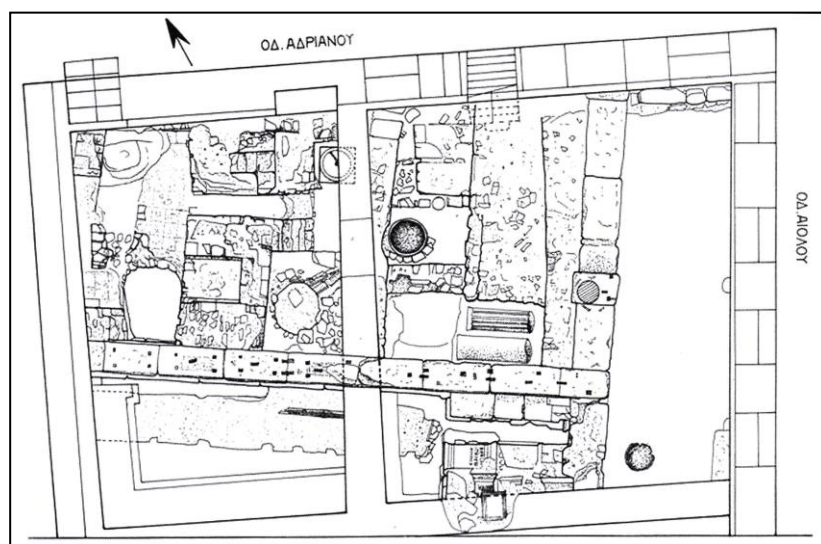
Εικόνα 11: Χάρτης της Αθήνας από τον 3^ο αιώνα μ.Χ. μέχρι τον 5^ο αιώνα μ.Χ.

αυτή γωνία του περιβόλου διεσώθη, καθώς επίσης και μικρόν τμήμα της ανατολικής πλευράς, εκ της κατευθύνσεως του οποίου δυνάμεθα να συμπεράνωμεν, ότι το τείχος κατέληγεν, όπως και κατά την δυτικήν πλευράν, εις την Ακρόπολιν, κατά την βορειοανατολικήν αυτής γωνίαν.»

Η πρώτη παρατήρηση είναι ότι περιτειχίζει ένα μικρό τμήμα της τότε υφιστάμενης πόλης.²⁵ Οι αλλαγές που επέφερε στην περιοχή μελέτης είναι σημαντικές καθώς η βιβλιοθήκη του Αδριανού είχε ενσωματωθεί στη βόρεια πλευρά του και η Ρωμαϊκή αγορά βρίσκεται εντός των τειχών. Η βορειοδυτική πλευρά του τείχους, όπως μέχρι σήμερα σώζεται εντός αρχαιολογικού χώρου, εφάπτεται στη νοτιοδυτική παραστάδα της βιβλιοθήκης.

Τι συμβαίνει όμως, στην άλλη πλευρά, συναντά η βορειοανατολική παρειά του τείχους την αντίστοιχη γωνία της Ρωμαϊκής αγοράς;

Ύστερα από ανασκαφή στο υπόγειο του ξενοδοχείου *Αίολος*, μεταξύ άλλων, βρέθηκε τμήμα του βόρειου πυλώνα μιας πύλης του Υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης.²⁶ (Εικόνα 12).

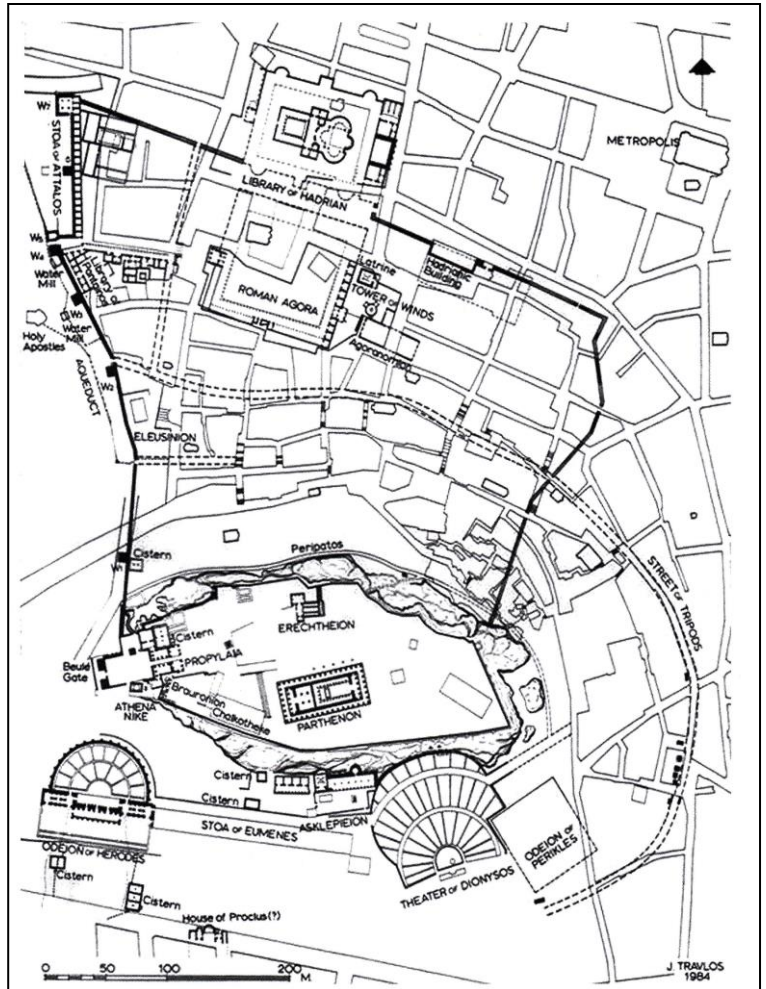

Εικόνα 12: Αποτύπωση ανασκαφής βορείων διαμερισμάτων υπογείου του Ξενοδοχείου *Αίολος*
Πηγή: Α' ΕΠΚΑ

²⁵ Ν. Τσονιώτης, «Νέα στοιχεία για το υστερορωμαϊκό τείχος της Αθήνας» στο Σ. Βλίζος (επιμ.) *Η Αθήνα κατά τη Ρωμαϊκή εποχή. Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*. Αθήνα, 2008, σ. 56, «Εκτός οχύρωσης έμεινε, όχι απλά το μεγαλύτερο μέρος της κλασικής πόλης, αλλά ακόμη και το πολιτικό και εμπορικό της κέντρο, η Αρχαία Αγορά. Αντίθετα, στο εσωτερικό της συμπεριελήφθη μόνο ένα μικρό τμήμα της πόλης βόρεια της Ακρόπολης.»

²⁶ Δ. Σούρλας, «Πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες στη Ρωμαϊκή αγορά στη βιβλιοθήκη του Αδριανού και τις όμορες περιοχές» στο Σ. Οικονόμου και Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.) *Αρχαιολογικές Συμβολές, τόμος Β: Αττική, Α' και Γ' ΕΠΚΑ*, Αθήνα, 2013, σ.155-159, «Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε τμήμα ενός πολύ ισχυρού οικοδομήματος χτισμένου εξ ολοκλήρου από μεγάλα αρχιτεκτονικά μαρμάρινα μέλη και πολλά μονολιθικά ενεπίγραφα βάθρα. [...] Στα βάθρα αναγράφονται τιμές που είχαν αποδοθεί σε αξιωματούχους και εξέχοντες πολίτες των Αθηνών αλλά και άλλων πόλεων της Ελλάδας. Με τα έως τώρα δεδομένα, όλες οι επιγραφές, πλην μιας, χρονολογούνται στον 3^ο αιώνα μ.Χ. [...] Τα έτη 244-247 μ.Χ. αποτελούν και *terminus post quem*, για την κατασκευή στην οποία το βάθρο έχει ενσωματωθεί.»

Επίσης, στο χάρτη που εκπόνησε ο Ι. Τραυλός για την πορεία του Υστερορωμαϊκού τείχους, σημειώνει και τις πύλες του, υποστηρίζοντας ότι αυτές κατασκευάστηκαν σε σημεία όπου το τείχος έτεμνε τις κύριες, υφιστάμενες οδούς της πόλης. Έτσι, οι πύλες της δυτικής παρειάς έχουν μια αντιστοιχία με της ανατολικής. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην πύλη μεταξύ στοάς του Αττάλου και της βιβλιοθήκης Πανταίνου. Επίσης, θεωρεί ότι το πρόπυλο της βιβλιοθήκης του Αδριανού χρησίμευε ως πύλη του τείχους. (Εικόνα 13) Επιπρόσθετα, στον χάρτη του σημειώνει την πύλη που αποκαλύφθηκε με την ανασκαφή στο υπόγειο του ξενοδοχείου *Αίολος*, η οποία χωροθετείται πάνω σε αρχαίο δρόμο.²⁷

Εικόνα 13: Η πορεία του Υστερορωμαϊκού Τείχους κατά τον Ι. Τραυλό
 Πηγή: Α' ΕΠΚΑ

Συνεπώς, η θέση της πύλης στον κενό χώρο ανάμεσα στην βιβλιοθήκη του Αδριανού και το υστερορωμαϊκό τείχος τεκμηριώνεται από τον Ι. Τραυλό και με την ανασκαφή στο υπόγειο του ξενοδοχείου *Αίολος*. Το ερώτημα είναι γιατί η Ρωμαϊκή αγορά να μην σχηματίζει γωνία με το τείχος αλλά να υπάρχει και δεύτερος κενός χώρος κοντά στον πρώτο. Το ερώτημα αυτό θα απαντηθεί στο κεφάλαιο της σχεδιαστικής αναπαράστασης των μνημείων.

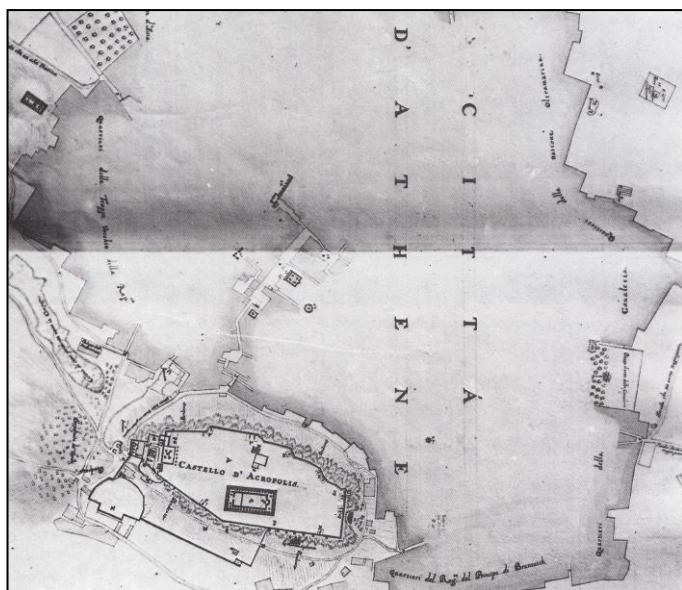
Στην ανασκαφή του υπογείου του ξενοδοχείου *Αίολος* βρέθηκε και τμήμα λουτρικού συγκροτήματος²⁸, εάν αυτό το εύρημα συσχετιστεί με εκείνα

²⁷ Ibid, σ.157, «Η επιλογή της θέσης της Πύλης συνδέεται αναπόφευκτα με την κατεύθυνση του αρχαίου δρόμου, που οδηγούσε στο Πάνθειον ή Πανελλήνιον, τμήματα της οποίας αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές του ξενοδοχείου *Αίολος*. Η οδός, μικρότερου πλάτους κατά την περίοδο αυτή, οδηγούσε στην εξωτερική πλευρά του τείχους.»

²⁸ Ibid, σ.154, «Ο εντοπισμός του σκεπαστού εν είδει αγωγού χώρου με τη στάχτη και τα ίχνη καύσης, σε συσχετισμό με τα επαναχρησιμοποιημένα πήλινα στελέχη κτιστών κιονίσκων υποκαύστων, καθιστά πιθανή την ταύτιση του χώρου με τμήμα λουτρικού συγκροτήματος. »

του όμορου αρχαιολογικού χώρου Καλάμια²⁹ προκύπτει ότι σε εκείνη την περιοχή υπήρχαν εγκαταστάσεις που εξυπηρετούσαν την εντός των τειχών Αθήνα της ύστερης αρχαιότητας.

Η ενότητα αυτή έχει ολοκληρωθεί με αυτούς τους τέσσερις χάρτες, δηλαδή από τον 4^ο π.Χ. αιώνα μέχρι τον 5^ο μ.Χ., όπου κτίζεται και το τετράκογχο μέσα στη βιβλιοθήκη του Αδριανού. Στους επόμενους δύο χάρτες, η περιοχή μελέτης έχει καλυφθεί από επιχώσεις και πάνω στα δύο Ρωμαϊκά μνημεία κατασκευάζονται μνημεία άλλων εποχών.

Εικόνα 14: Η πόλη των Αθηνών το 1687
κατά το σχέδιο του G. M. Verneda

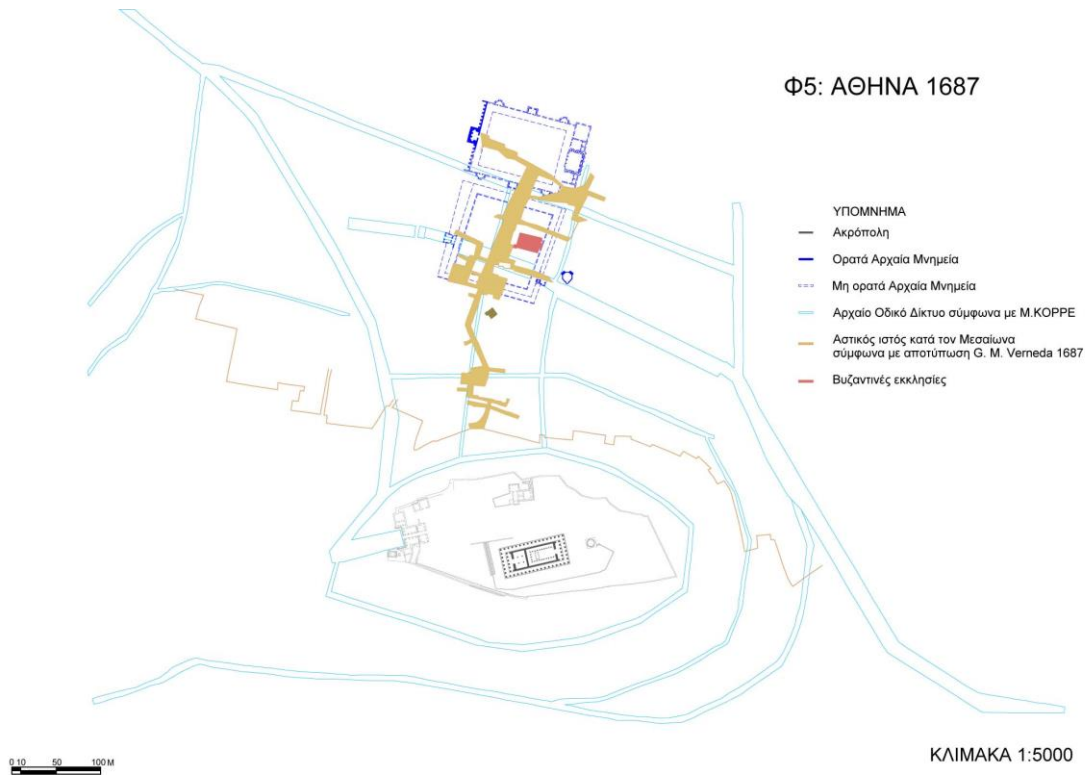
Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*,
2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Τα στοιχεία που έχουμε για τον 17^ο αιώνα προέρχονται από το τοπογραφικό σχέδιο που συνέταξε ο μηχανικός Giacomo Milhau Verneda, το 1687. Την εποχή εκείνη είναι ορατή και σημειώνεται στο σχέδιο, η βόρεια πλευρά της δυτικής πρόσοψης της βιβλιοθήκης του Αδριανού, η πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς, το Ωρολόγιο του Κυρρήστου και η βασιλική της Ρωμαϊκής αγοράς. Σημαντικό στοιχείο

είναι η αποτύπωση του δρόμου με τα πλατώματα, για τον οποίον ο Ι. Τραυλός³⁰ θεωρεί ότι ταυτίζεται με την οδό Πανός. (Εικόνα 14)

²⁹ Α. Χωρέμη-Σπετσιέρη, Ιωάννα Τιγγινάγκα, «Η βιβλιοθήκη του Αδριανού στην Αθήνα. Τα ανασκαφικά δεδομένα.» στο Σ. Βλίζος (επιμ.) *Η Αθήνα κατά τη Ρωμαϊκή εποχή. Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*. Αθήνα, 2008, σ. 123-124, «Στο νότιο μέρος του μνημείου αποκαλύφθηκαν τα λείψανα της ΝΑ εξέδρας και του ΝΑ auditorium του μνημείου εξωτερικά του οριοθετημένου αρχαιολογικού χώρου, στη θέση «Καλάμια» (μεταξύ των οδών Αδριανού-Αιόλου-Πελοπίδα-Πανός) και στο υπόγειο του προς ανατολάς διατηρητέου, πρώην ξενοδοχείου της νεότερης Αθήνας, Αίολος. Στο εσωτερικό της εξέδρας εντοπίστηκε δάπεδο από υδραυλικό κουρασάνι, που φανερώνει τη μετατροπή της εξέδρας, σε δεύτερη φάση, σε δεξαμενή νερού. Η δεξαμενή οριοθετείται προς βορράν από ισχυρό τείχος που εδράζεται κατά μήκος του στυλοβάτη της κιονοστοιχίας, ενώ πλινθόκτιστοι εγκάρσιοι τοίχοι διαμόρφωσαν μικρότερου μεγέθους ορθογώνιες δεξαμενές, με μικρή υψομετρική διαφορά μεταξύ τους, στο εσωτερικό της. Ίχνη αποτυπώματος κυλινδρικού υποστυλώματος στο μέσο του βόρειου τείχους υποδηλώνει ότι η δεξαμενή, που ήταν σε χρήση μέχρι τα μέσα του 5^{ου}-αρχές 6^{ου} αιώνα μ.Χ., ήταν πιθανότατα στεγασμένη.»

³⁰ Ι. Τραυλός, *Πολοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, οπ. cit., σ.218, «Είναι η μόνη οδός, η οποία εσημειώθη υπό του Verneda εις το σχεδιά του των Αθηνών. »

Εικόνα 15: Χάρτης της Αθήνας του 1687 με επάλληλη τοποθέτηση του αρχαίου οδικού δικτύου

Στο χάρτη Φ5, έγινε μια επάλληλη τοποθέτηση του σχεδίου του Verneda σε εκείνο με το αρχαίο οδικό δίκτυο και τα Ρωμαϊκά μνημεία. Έτσι αποδεικνύεται ότι ο δρόμος που σχηματίζεται μπροστά από την βασιλική και οδηγεί προς την Ακρόπολη, σημερινή οδός Πανός, ταυτίζεται εν μέρει με την αρχαία ρύμη που διέσχισε από βορρά προς νότο την Ρωμαϊκή αγορά. (Εικόνα 15)

Τι ανασκαφικά στοιχεία υπάρχουν για την βασιλική που έχει κατασκευαστεί μέσα στην Ρωμαϊκή αγορά;

Η πιο πρόσφατη ανασκαφή που έγινε το 2000-2003, είχε ως στόχο την αποκάλυψη αφενός του ανατολικού περιστυλίου της Ρωμαϊκής Αγοράς και αφετέρου των ερειπίων της τρίκλιτης βασιλικής κάτω από το Φετιχιέ τζαμί.³¹ Πράγματι, κάτω από επιχώσεις και μεταγενέστερα κτίσματα αποκαλύφθηκε το 14^ο μέχρι το 21^ο από νότο, μετακίονιο διάστημα, του ανατολικού περιστυλίου.³² Ορισμένα μετακίονια διαστήματα κλείστηκαν με αργολιθοδομές και η κόγχη του ιερού βήματος της αρχικής μονόκλιτης βασιλικής εδράζεται στον στυλοβάτη του περιστυλίου της αγοράς, επί του 18^{ου} από νότο μετακιονίου διαστήματος. (Εικόνα 16)

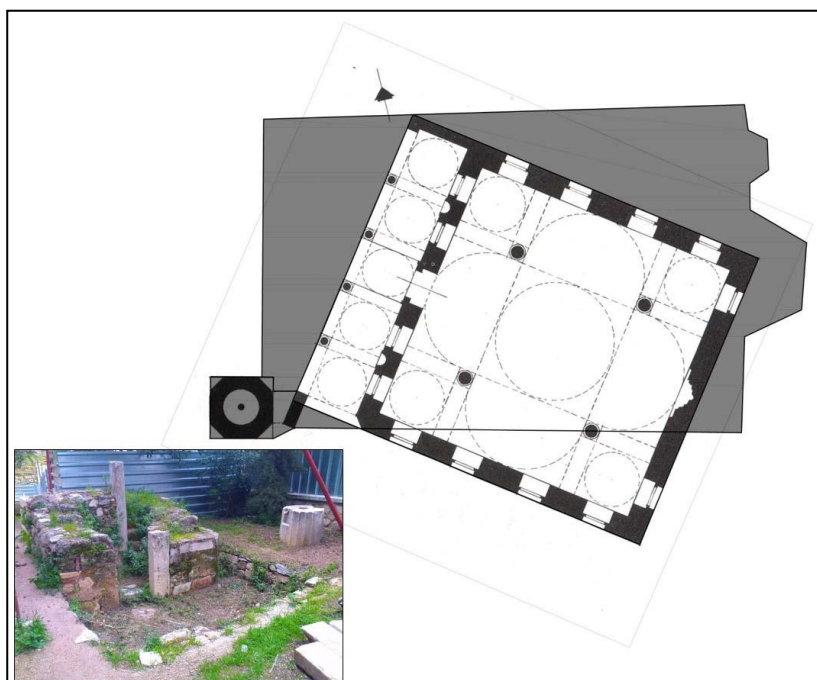

Εικόνα 16: Η κόγχη του ιερού βήματος της βασιλικής επί του 18^{ου} από Ν μετακιονίου διαστήματος της ανατολικής κιονοστοιχίας
Πηγή: Α' ΕΠΚΑ

³¹ Ν. Τσονιώτης, «Η Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας, από την ύστερη Αρχαιότητα έως την Τουρκοκρατία: Ανασκαφικά στοιχεία-Στρωματογραφικά δεδομένα» στο Σ. Οικονόμου και Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.) *Αρχαιολογικές Συμβολές, τόμος Β: Αττική, Α' και Γ' ΕΠΚΑ*, Αθήνα, 2013, σ.169-192.

³² *Ibid*, σ.189, «Έτσι, από το δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα το περιστύλιο καταλήφθηκε εν μέρει από οικίες, αλλά ίσως και από κτήρια με διαφορετικό προορισμό, κατάλοιπα των οποίων αποκαλύφθηκαν στο ΒΑ τμήμα της ανασκαφής. Όπως διαπιστώθηκε, τα κτήρια αυτά οικοδομήθηκαν λίγο επάνω από τη στάθμη της ρωμαϊκής εποχής, επάνω σε μια επίχωση 0.20-0.30μ. που περιείχε υλικό χρονολογούμενο στον 5^ο και κυρίως στον 6^ο και τον 7^ο αιώνα.»

Τα συμπεράσματα της ανασκαφής αυτής είναι ότι αρχικά κατασκευάστηκε μια μονόκλιτη βασιλική, πιθανότατα κατά τον 7^ο αιώνα ή στις αρχές του 8^{ου}, μετά προστέθηκαν τα δύο πλάγια κλίτη.³³ Στη συνέχεια, η εκκλησία μετατράπηκε σε τζαμί κάποιιοι υποστήριξαν ότι αυτό έγινε με την έλευση του Πορθητή στην Αθήνα³⁴ σύμφωνα όμως με τα ανασκαφικά δεδομένα, και την αποκάλυψη μιχράμπ μέσα στο ιερό βήμα της βασιλικής³⁵ προκύπτει ότι λειτουργούσε ως εκκλησία, μέχρι το 1660 περίπου. Στο χάρτη

του Verneda απεικονίζεται ως τρίκλιτη βασιλική.

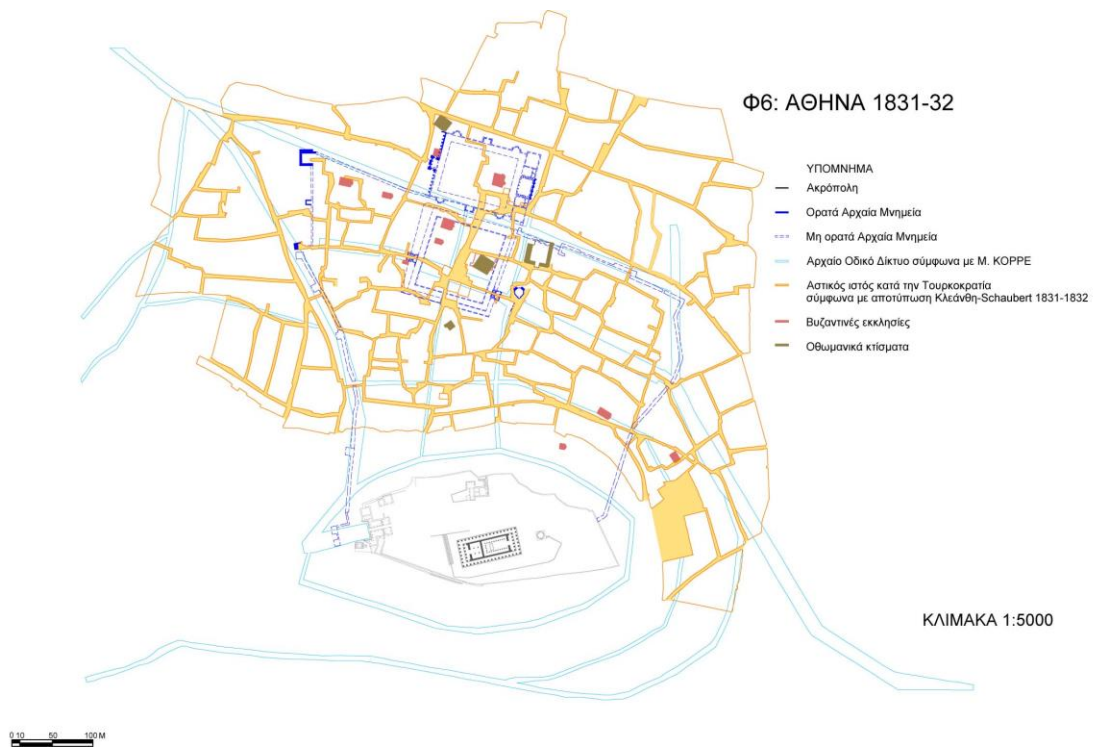
Αξίζει να σημειωθεί ότι η κάτοψη του μιναρέ συσχετίζεται με εκείνη της βασιλικής και έχει διαφορετική χάραξη από το μεταγενέστερο Φετιχίε τζαμί. (Εικόνα 17)

Εικόνα 17: Το Φετιχίε τζαμί επί της βασιλικής.
Η χάραξη του μιναρέ ακολουθεί την κάτοψη της βασιλικής.
Φωτογραφία από τα σωζόμενα οικοδομικά κατάλοιπα του μιναρέ.

³³ Ibid, σ.184, «Φαίνεται, πως αρχικά η βασιλική ήταν μονόκλιτη με χαρακτηριστική επιμήκη κάτοψη, ενώ τα πλάγια κλίτη αποτελούν μεταγενέστερες προσθήκες. Αυτό προκύπτει ξεκάθαρα από την παρατήρηση ότι δεν υπάρχει συνδετικός αρμός ανάμεσα στον ανατολικό τοίχο της βασιλικής, εκατέρωθεν του ιερού, και τις κόγχες του βόρειου και νότιου κλίτους. Αντίθετα, οι συγκεκριμένοι τοίχοι, απλά εφάπτονται μεταξύ τους. [...] Αναφορικά με την πρώτη, μονόκλιτη βασιλική της Ρωμαϊκής αγοράς, [...] η πολύ μέτριας ποιότητας τοιχοποιία της μας οδηγεί σε μια σχετικά πρώιμη χρονολόγηση: μετά την παλαιοχριστιανική εποχή, αλλά σε καμία περίπτωση μετά τον 9^ο αιώνα [...] Στην πρώιμη χρονολόγηση της βασιλικής συνηγορεί και το βάθος στο οποίο έχει θεμελιωθεί, επάνω στον στυλοβάτη της ανατολικής κιονοστοιχίας της Αγοράς και κυρίως επάνω στην εσωτερική αυλή της. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με τη γενικότερη ανασκαφική εικόνα που προέκυψε κατά την έρευνα στο περιβάλλον [...] δίνουν την δυνατότητα για τη χρονολόγηση της βασιλικής στο μεταίχμιο μεταξύ πρώτο-βυζαντινής και μέσης βυζαντινής περιόδου, και πιθανότερα στο δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα ή το πολύ στις αρχές του 8^{ου}.»

³⁴ Ibid, «Επί πλέον, ο Καμπούρογλου έγραψε [...] πως πριν την έλευση του Μωάμεθ του Β' στην Αθήνα (1456) μετατράπηκε σε Τζαμί, αποκαλούμενο του Πορθητή προς τιμήν του ιδίου ως κατακτητή της Κωνσταντινούπολης [...]»

³⁵ Ibid, σ.188, «Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών μεταξύ του συνθρόνου της βασιλικής και του ανατολικού τοίχου του ιστάμενου τζαμιού, διαπιστώθηκε η ύπαρξη του κάτω μέρους της κόγχης ενός πεντάπλευρου μιχράμπ. [...] Σε κάθε περίπτωση, είναι βέβαιο πως το μιχράμπ δεν κατασκευάστηκε στο εσωτερικό της εκκλησίας πριν από το χρονικό διάστημα ανάμεσα στα τέλη του 16^{ου} αιώνα και το πρώτο μισό του 17^{ου} αφού, όπως φάνηκε και με την εύρεση του εφωλωμένου μαστραπά, μέχρι τότε η βασιλική της Ρωμαϊκής Αγοράς λειτουργούσε ακόμη ως εκκλησία.»

Εικόνα 18: Χάρτης της Αθήνας του 1831-32 με επάλληλη τοποθέτηση του αρχαίου οδικού δικτύου

Συνολικά από το χάρτη της Αθήνας του 1687 προκύπτει ότι στο εσωτερικό της Ρωμαϊκής αγοράς –στον άξονα βορρά νότου– αλλά και εντός της βιβλιοθήκης του Αδριανού –από το δυτικό, κεντρικό, της πρότυλο προς τη νοτιοανατολική γωνία της– διαμορφώνεται ένας σημαντικός δημόσιος χώρος, ένα σταυροδρόμι που στη συνέχεια θα φανεί πως θα εξελιχθεί κατά την Τουρκοκρατία.

Στον τελευταίο χάρτη των ιστορικών φάσεων (Φ6), όπου απεικονίζεται η Αθήνα του 1831-32, όπως αποτυπώθηκε από τον Κλεάνθη-Schaubert, έχει σχεδιασθεί λεπτομερώς ο πολεοδομικός ιστός κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας και έχουν σημειωθεί τα σημαντικότερα δημόσια και θρησκευτικά κτίσματα. (Εικόνα 18)

Τα δύο Ρωμαϊκά μνημεία είναι καλυμμένα με μια επίχωση 5-6μ.³⁶ Η πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς στέκει όρθια και ονομάζεται Παζαρόπορτα καθώς οδηγεί στο Σταροπάζαρο.³⁷ Προσκολλημένη σ' αυτήν είναι η μικρή

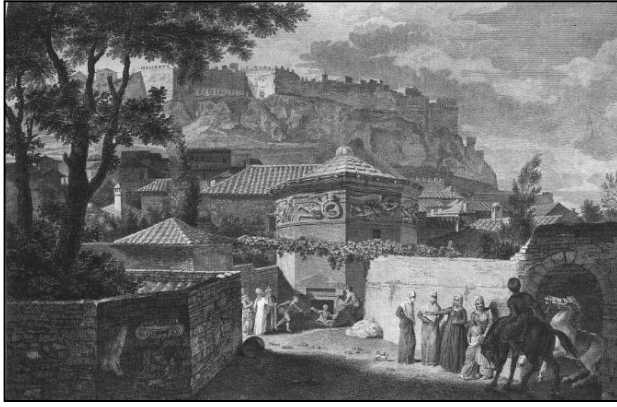

εκκλησία του Σωτήρος. Στην γκραβούρα των J. Stuart-N. Revett αλλά και στο σκίτσο του W. Haygarth φαίνεται ότι έχουν κατασκευαστεί σπίτια εντός της πύλης και ο δρόμος έχει περιοριστεί στο κεντρικό μετακίονιο διάστημα, πλάτους 2.5μ. (Εικόνα 19)

Εικόνα 19: Η παζαρόπορτα του Σταροπάζαρου.
Πηγή: J. Stuart-N. Revett, *Antiquities of Athens*

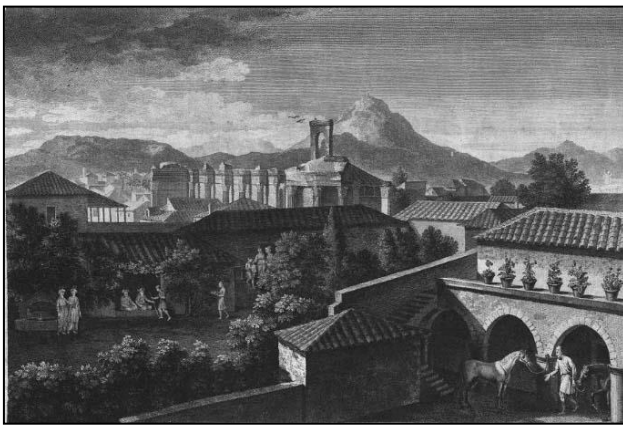
³⁶ Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, op. cit., σ.208, «Η αγορά, το Παζάρι, καταλαμβάνει πάντοτε ολόκληρον τον χώρον της Βιβλιοθήκης του Αδριανού και της Ρωμαϊκής αγοράς με εμβαδόν περίπου 16.000 τετρ. μ. και εξακολουθεί να συγκεντρώνει όλην την ζωήν της πόλεως. Εις την περιοχὴν αὐτὴν εὐρίσκονται τα κτήρια της Διοικήσεως, τα σπουδαιότερα ιερά (εκκλησῖαι και τζαμιά) και τα μαγαζιά, τα καταστήματα δηλαδή και τα εργαστήρια, ὡστε Ἕλληνας και Τούρκοι ἐδῶ, εις το Παζάρι, καταναλίσκουν ολόκληρον σχεδόν την ἡμέραν των.»

³⁷ Ibid, σ.218, «Εἰς την περιοχὴν της Ρωμαϊκής προς νότον του Φετιχίε τζαμί, ἐπὶ της οδοῦ της βαινούσης καθέτως προς την πρώτην και εις την κατά την διασταύρωσιν αὐτῶν σχηματιζόμενη μικρὰν πλατείαν, εὐρίσκοντο τα κρεοπωλεία, ἐκεῖ δε ἐπὶ πλέον ἐγίνετο και το ἐμπόριον του σίτου, ἐξ ου και ολόκληρον το τμήμα τούτο της αγοράς ὠνομάζετο Σταροπάζαρον. »

Εικόνα 20: Το Ωρολόγιο του Κυρρήστου
κατά την Τουρκοκρατία
Πηγή: J. Stuart-N. Revett, *Antiquities of Athens*

Το Ωρολόγιο του Κυρρήστου έχει μετατραπεί σε χώρο διαλογισμού των Δερβίσηδων, σύμφωνα με την απεικόνιση των J. Stuart-N. Revett είναι μισοθαμένο και οι επισκέπτες σκύβουν για να εισέλθουν στο εσωτερικό του. (Εικόνα 20)

Εικόνα 21: Πίσω από τα σπίτια διακρίνονται οι κίονες του δυτικού τοίχου της βιβλιοθήκης του Αδριανού
Πηγή: J. Stuart-N. Revett, *Antiquities of Athens*

Από την βιβλιοθήκη του Αδριανού είναι ορατός ο δυτικός τοίχος της, (σύμφωνα με την απεικόνιση των J. Stuart – N. Revett) τμήμα του κεντρικού της προπύλου, και τμήμα του ανατολικού της τοίχου. (Εικόνα 21)

Εικόνα 22: Το κάτω συντριβάνι που σηματοδοτεί την περιοχή του κάτω Παζαριού και η εκκλησία των Αγ. Ασωμάτων στα σκαλιά, σε υδατογραφία του C. Von Heydeck (1835).
Πηγή: I. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

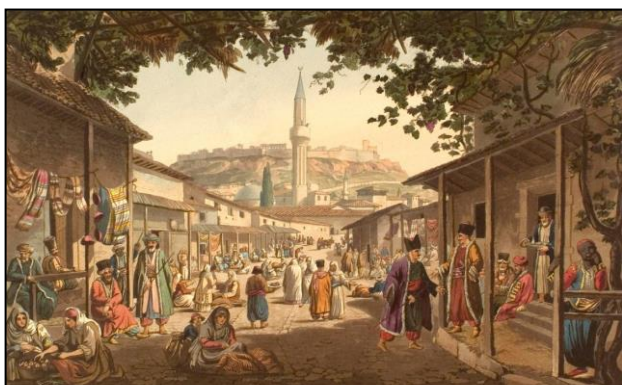
Η μικρή εκκλησία Άγιος Ασώματος στα σκαλιά είχε κτιστεί επί της δυτικής όψης. Κατά την τουρκοκρατία, στο εσωτερικό της βιβλιοθήκης και κατά την βορειοδυτική γωνία της υπήρχε η ψαραγορά και εκτός αυτής κατά μήκος της δυτικής πρόσοψης της ήταν το Κάτω Παζάρι και γινόταν το εμπόριο των λαχανικών.³⁸ (Εικόνα 22)

³⁸ Ibid, «Εις το Κάτω Παζάρι –το οποίον εξετείετο περίξ του άλλου τζαμιού του Κάτω Συντριβανίου, του τζαμιού του Τζισδαράκη– κατά μήκος του και σήμερα σωζομένου μαρμάρινου τοίχου της Βιβλιοθήκης ευρίσκετο το λαχανοπάζαρον, εις δε το εσωτερικόν της Βιβλιοθήκης και κατά την βορειοδυτικήν αυτής γωνίαν, η ψαραγορά.»

Επίσης, βόρεια της βιβλιοθήκης, στη σημερινή οδό Πανδρόσου υπήρχαν τα καταστήματα υφασμάτων και ρουχισμού.³⁹

Άλλες βυζαντινές εκκλησίες στην περιοχή είναι η Μεγάλη Παναγιά, ο Προφήτης Ηλίας, οι Ταξιάρχες. Επίσης στην αποτύπωση των Κλεάνθη-Schaubert έχουν σημειωθεί το τζαμί Τζισδαράκη (1759), το Φετιχιέ (1456-1500), το Κιουτσούκ καθώς και ο Μενδρεσές (1721), δεν έχει σχεδιασθεί το Βοεβοδαλίκι (1777) το οποίο θα δούμε σε επόμενο χάρτη και πως επηρεάζει την πορεία της Αδριανού.

Το σημαντικό στο χάρτη Φ5 –όπου τοποθετούνται σε επάλληλα στρώματα οι αρχαίοι δρόμοι και τα οφιοειδή δρομάκια της εποχής της Τουρκοκρατίας– είναι ότι ο δρόμος που οδηγεί στο Σταροπάζαρο ταυτίζεται σαν κατεύθυνση, αλλά έχει μικρότερο πλάτος, με εκείνο των δύο πρόπυλων της Ρωμαϊκής αγοράς. Στο σημαντικό σταυροδρόμι που δημιουργείται ανάμεσα σ' αυτόν και στον κάθετο του που οδηγεί προς Ακρόπολη, χωροθετούνται τα σημαντικά θρησκευτικά και πνευματικά κτίρια της

Εικόνα 23: Η οδός Πανός κατά την Τουρκοκρατία (Dodwell 1805)

Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Τούρκικης κοινότητας. Επίσης στη σημερινή οδό Πανός είναι η τούρκικη αγορά, σύμφωνα με γκραβούρα του Dodwell. Σύμφωνα με τον Ι. Τραυλό, η μια από τις εισόδους της αγοράς κατά την Τουρκοκρατία, συνέπιπτε με τη σημερινή οδό Πανός, το τμήμα από τη Μεγάλη Παναγιά μέχρι το Φετιχιέ τζαμί ήταν πλατύτερο και εκεί

εκατέρωθεν υπήρχαν τα καφενεία.⁴⁰ (Εικόνα 23)

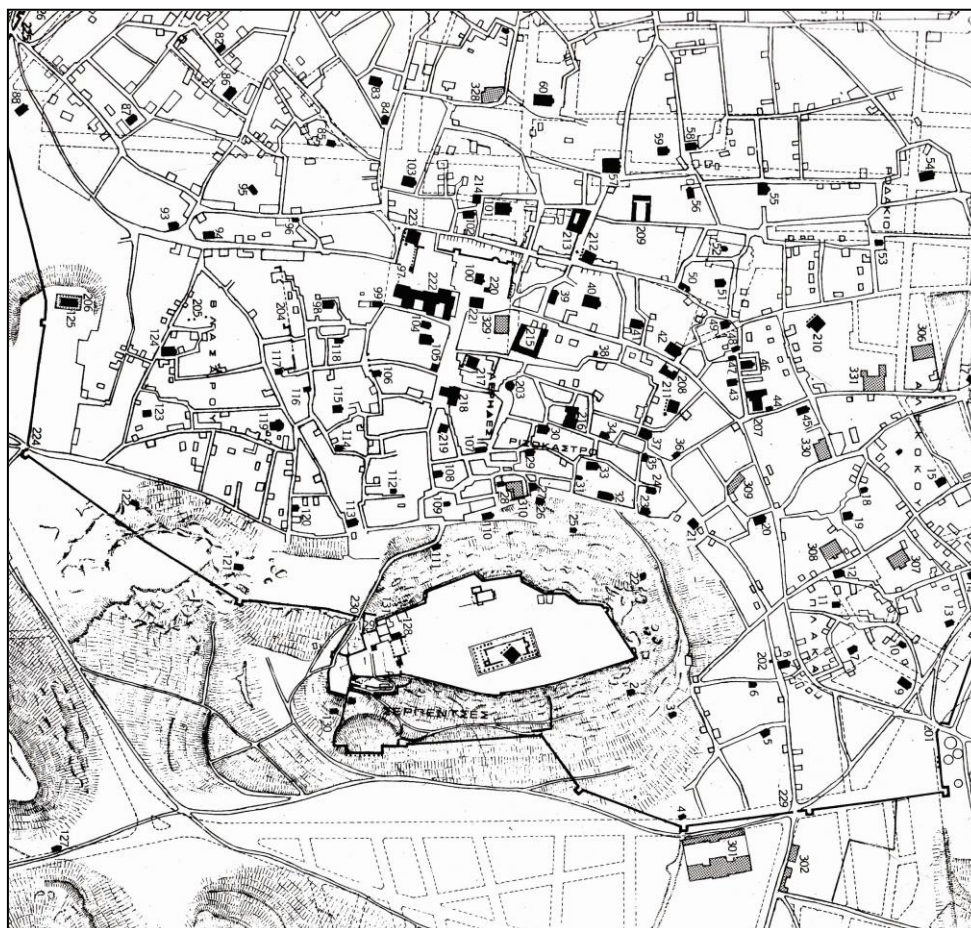
Στην επόμενη ενότητα, θα πραγματοποιηθεί η αντίστροφη πορεία και θα αποσαφηνισθεί με ποιο τρόπο απομακρύνονται οι επιχώσεις και αποκαλύπτονται τα δύο Ρωμαϊκά μνημεία.

³⁹ Ibid, «Εις την προς βορράν της Βιβλιοθήκης οδόν, την σημερινήν οδόν Πανδρόσου, η οποία διατηρεί όλην την παλαιάν της γραφικότητα, υπήρχον τα καταστήματα υφασμάτων και γενικώς του ρουχισμού.

⁴⁰ Ibid, «Η αγορά είχε τουλάχιστον ανά μίαν είσοδον εις εκάστην των τεσσάρων πλευρών της, εις την μέχρι σήμερον σωζομένην μικράν πάροδον της οδού Πανδρόσου, ολίγον ανατολικώτερον του τζαμιού του Τζισδαράκη. Η από της εισόδου ταύτης αρχομένη οδός ήτο μια των κυριωτέρων της πόλεως και της αγοράς, την οποίαν διέσχίζεν από βορρά προς νότον, συνεχιζομένη δε προς τα άνω συνέπιπτε με την σημερινήν οδόν Πανός, η οποία κατέληγε εις την τότε είσοδον της Ακροπόλεως. Το τμήμα της οδού ταύτης από της Μεγάλης Παναγίας μέχρι του Φετιχιέ τζαμί ήτο πλατύτερον, εκατέρωθεν δε αυτού ευρίσκοντο τα καφενεία.»

3.2 Επιχώσεις και ανασκαφές

Η προηγούμενη ενότητα ολοκληρώθηκε με το χάρτη της Αθήνας του 1831-32, αυτή η ενότητα ξεκινάει με το χάρτη του Κ. Μπίρη⁴¹ όπου στον πολεοδομικό ιστό κατά την Τουρκοκρατία και στα υφιστάμενα μνημεία προσθέτει ενδεικτικώς τη νέα ρυμοτομία και τα κτίρια της πρώτης δεκαετίας από τη σύσταση του Ελληνικού κράτους. Αυτό κρίθηκε κατάλληλο υπόβαθρο για εξηγηθεί η πορεία των ανασκαφών. (Εικόνα 24 και 25)

Εικόνα 24: Χάρτης της παλιάς πόλης με την προσθήκη της νέας ρυμοτομίας και των κτιρίων της πρώτης δεκαετίας, από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, σύμφωνα με Κ. Μπίρη.

Έχει σημειωθεί και το Ξενοδοχείο Αιόλος

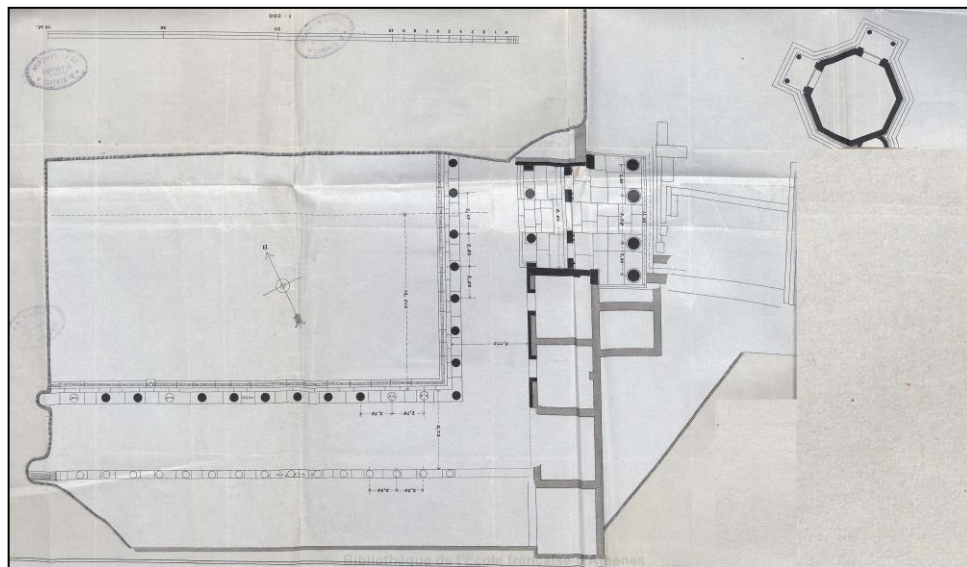
Πηγή: Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι. Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα*, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995

⁴¹ Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι. Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα*, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995, σ.44-45.

Εικόνα 25: Το Ωρολόγιο του Κυρρήστου και πίσω του δεξιά το νεόδμητο Ξενοδοχείο Αίολος
Πηγή: E. Rey, *Voyage Pittoresque en Grèce et dans le Levant fait en 1843-1844*

Η πρώτη ανασκαφή, μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, γίνεται το 1839 και οδηγεί στην πλήρη αποκάλυψη του Ωρολογίου του Κυρρήστου. Το 1890 αποκαλύπτεται το ανατολικό πρόπυλο της Ρωμαϊκής αγοράς, τμήμα του νότιου και ανατολικού περιστυλίου καθώς και τα καταστήματα της νοτιοανατολικής πλευράς.⁴² Στο δημοσιευμένο σχέδιο αποτύπωσης του ανατολικού πρόπυλου φαίνεται ότι αυτό παρουσιάζει μια στροφή ως προς τον άξονα, για την οποία θα γίνει λόγος στο κεφάλαιο της σχεδιαστικής αναπαράστασης των μνημείων. (Εικόνα 26)

Εικόνα 26: Σχέδιο αποτύπωσης της ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς του 1890
Πηγή: ΠΑΕ 1890

⁴² Κ.Δ. Μυλωνάς, στα *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1890, σ.11-19.

Σύμφωνα με τα Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας ένας πειστικός λόγος, μεταξύ άλλων, ότι το πρότυπο αυτό συνδέεται με την πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς και είναι μέρος της αγοράς των Ρωμαϊκών χρόνων, ήταν ότι στο 7^ο μετακίονιο από ανατολικά, του νότιου περιστυλίου αποκαλύφθηκαν «τέσσερα κοιλώματα κυκλικά μικρά ως τρυβλία»⁴³ που χρησίμευαν στη μέτρηση του εμπορεύματος. (Εικόνα 27)

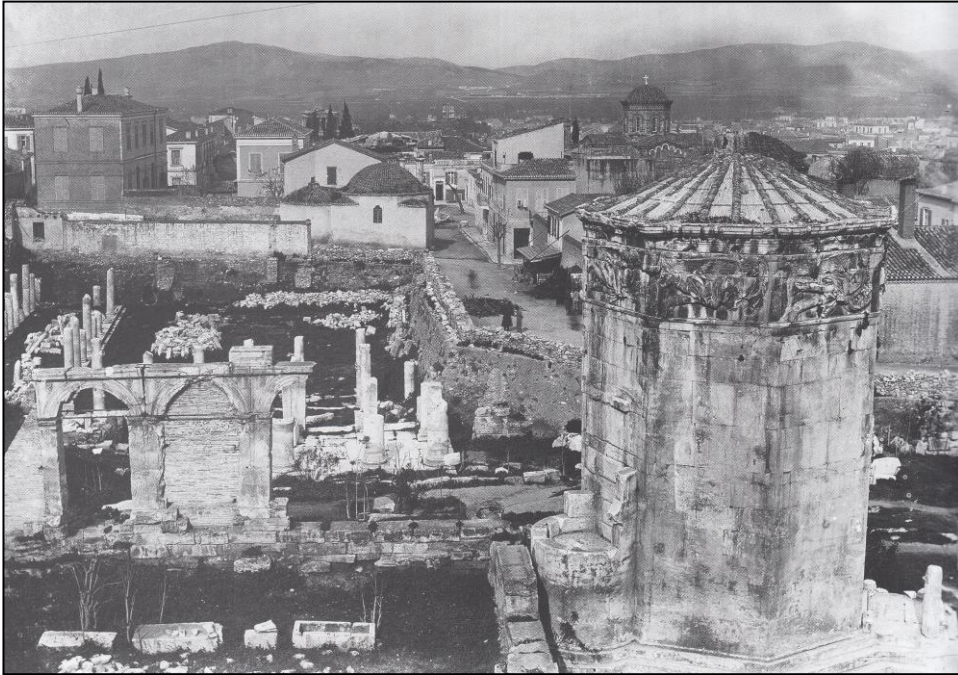
Εικόνα 27: Φωτογραφία του 7^{ου} μετακιονίου διαστήματος
–μετρημένο από ανατολικά– του νότιου περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς

Σε φωτογραφία που έχει ληφθεί από ανατολικά, μετά το 1877⁴⁴ και πριν το 1910⁴⁵, φαίνεται το ανασκαφικό σκάμμα του 1890, ο τούρκικος λουτρώντας, η σχολή Hill και στο βάθος η αετωματική απόληξη της δυτικής πύλης της Αρχηγέτιδος Αθηνάς. (Εικόνα 28)

⁴³ Ibid, σ.16, «Τρίτον ενδεικτικώτερον έτι τεκμήριον· επί του στυλοβάτου της κυρίας στοάς, του πατουμένου, μεταξύ δύο κίωνων εφάνησαν κατ' ευθυγραμμίαν τέσσερα κοιλώματα κυκλικά μικρά ως τρυβλία, επιμελέστατα πεποιημένα, ολίγον απ' αλλήλων διαφέροντα κατά την διάμετρον (το δυτικώτατον 0.045, τα άλλα κατά σειράν 0.040 και 0.020 και 0.010) και το βάθος των από 0.025 έως 0.015 σμικρυνόμενον, μέτρα δηλ. και αυτά όντα χωρητικότητος (τι γαρ άλλο ;) δια ξηρούς, ως υποθέτομεν, καρπούς.»

⁴⁴ Η φωτογραφία είναι δημοσιευμένη στο Φ. Μαλλούχου-Tufano, *Η αναστήλωση των αρχαίων μνημείων στη νεώτερη Ελλάδα (1834-1939)*, Αθήνα, 2008, σ.66. Αναφέρεται στη στερέωση που έγινε στα τόξα, το 1877, του λεγόμενου Αγορανομείου.

⁴⁵ Επειδή τα όρια του αρχαιολογικού χώρου αλλάζουν με την ανασκαφή του 1910.

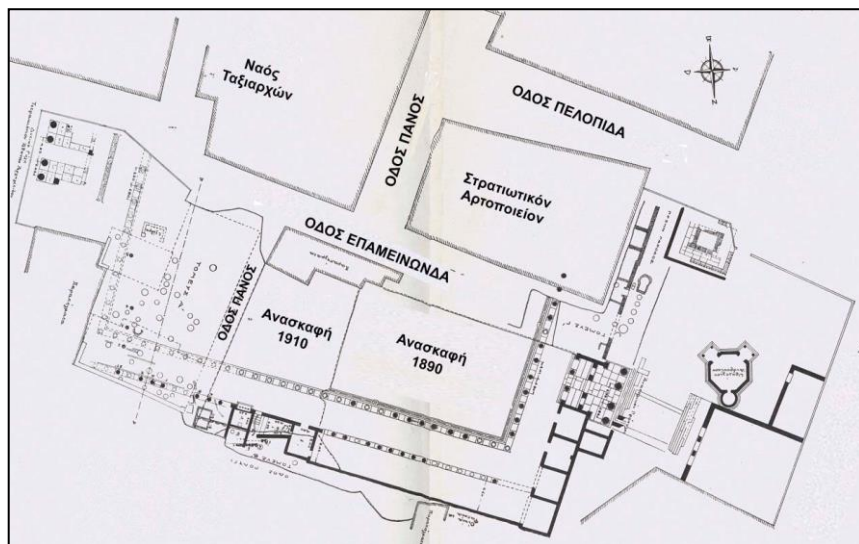

Εικόνα 28: Φωτογραφία της ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς μεταξύ 1890-1910.

Πηγή: Φ. Μαλλούχου-Tufano, *Η αναστήλωση των αρχαίων μνημείων στη νεώτερη Ελλάδα (1834-1939)*, Αθήνα, 2008

Στη συνέχεια το 1910, αποκαλύπτεται μέχρι το 20^ο μετακίονιο, από ανατολικά, του νότιου περιστυλίου καθώς και η σκάλα που οδηγούσε στη νότια πύλη της Ρωμαϊκής αγοράς.⁴⁶ Μετά το 1931, αποκαλύπτεται και η δυτική της πλευρά⁴⁷, αφού ήδη από το 1842 έχει κατεδαφιστεί το εκκλησάκι του Σωτήρα της Παζαρόπορτας που ήταν προσκολλημένο στη νότια πλευρά του δυτικού πρόπυλου. Στο δημοσιευμένο σχέδιο της ανασκαφής του 1931,

εκτός από τα αρχαιολογικά ευρήματα, έχει σημειωθεί με διακεκομμένη η συνέχεια της οδού Πανός, όπως υπήρξε επί του αρχαιολογικού χώρου. (Εικόνα 29)

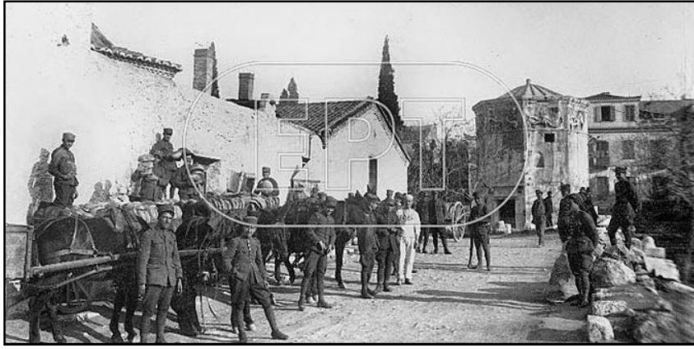

Εικόνα 29: Σχέδιο αποτύπωσης της ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς του 1930

Πηγή: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 1930-31

⁴⁶ Π. Καστριώτης-Α. Φιλαδελφεύς, στα *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1910, σ.112-126.

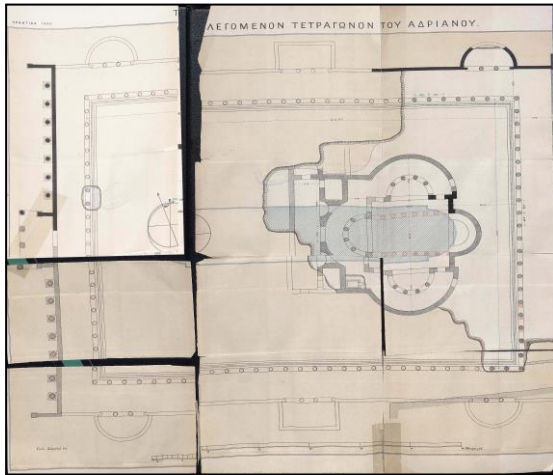
⁴⁷ Φ. Σταυρόπουλος, «Ανασκαφαί Ρωμαϊκής Αγοράς» στο Παράρτημα του *Αρχαιολογικού Δελτίου* του 1930-31, σ.1-14.

Εικόνα 30: Φωτογραφία από το Στρατιωτικό Αρτοποιείο και το Ωρολόγιο του Κυρρήστου, πριν το 1935
Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ

Ύστερα από την κατεδάφιση του στρατιωτικού αρτοποιείου⁴⁸ και τη συνέχιση των ανασκαφών γύρω από το Φετιχίε τζαμί, το 1964⁴⁹, ο αρχαιολογικός χώρος της Ρωμαϊκής αγοράς έχει αποκτήσει τα σημερινά του όρια. (Εικόνα 30)

Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν από την Α΄ Εφορεία Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως⁵⁰ και εξακολούθησαν μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα στο πλαίσιο του αρχαιολογικού προγράμματος⁵¹ της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων.

Εικόνα 31: Σχέδιο Της βιβλιοθήκης του Αδριανού
Πηγή: ΠΑΕ 1885

Παρόμοια ανασκαφική ιστορία έχει και η βιβλιοθήκη του Αδριανού, καθώς μετά την μεγάλη πυρκαγιά της αγοράς⁵², ξεκινάνε οι πρώτες εκκαθαριστικού τύπου ανασκαφές⁵³ από του Στ. Κουμανούδη-W. Dörpfeld, το 1885⁵⁴. (Εικόνα 31)

⁴⁸ Ν. Τσονιώτης, «Η Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας, από την ύστερη Αρχαιότητα έως την Τουρκοκρατία: Ανασκαφικά στοιχεία-Στρωματογραφικά δεδομένα» *op. cit.*, σ.169-170, «Τα προσκτίσματα του στρατιωτικού αρτοποιείου που είχαν κατασκευαστεί γύρω στα τέλη του 19^{ου} αιώνα περιμετρικά του Φετιχίε τζαμί, κατεδαφίστηκαν το 1935.»

⁴⁹ Π. Λαζαρίδης, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 19, 1964, Χρον., 96-99, πίν. 91-92.

⁵⁰ Α. Χωρέμη, «Ρωμαϊκή Αγορά: Το πρώτο εμπορικό κέντρο της Αθήνας», στις *Επιστημονικές-Επιμορφωτικές διαλέξεις για την Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών*, Αθήνα, 1996, σ.134. Συστηματικές ανασκαφές έγιναν από την Α΄ Εφορεία Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως τα έτη 1955, 1965-66, 1968, 1984-85, 1989, 1991.

⁵¹ Για μια συνοπτική παρουσίαση των εργασιών που έγιναν βλ. L' Unificazione dei Sitti Archeologi di Atene e il programma dei Fori Imperiali di Roma. Due esperienze a confronto, Tavola Rotonda, Aprile 2002, *ASAtene* LXXX, III, 2, I, 2002, s.430-431.

⁵² Κ. Μπίρης, *op. cit.*, σ.202, «Την ηρεμία της ζωής των Αθηνών του 1884 ετάραξεν ένα γεγονός, τυχαίον μιν, αλλά όχι άσχετον προς την ιστορίαν της πόλεως. Την νύκτα της 8^{ης} προς την 9^{ην} Αυγούστου, πυρκαϊά κατέκαυσε τις παράγκες της Αγοράς των τροφίμων, που κατείχον ακόμη την ανατολικήν πλευράν του χώρου της Βιβλιοθήκης του Αδριανού.»

⁵³ Α. Χωρέμη-Σπετσειέρη-Ι. Τγγινάγκα, «Η βιβλιοθήκη του Αδριανού στην Αθήνα. Τα ανασκαφικά δεδομένα» *op. cit.*, σ. 115-129.

⁵⁴ Στ. Κουμανούδης, *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1885, σ.13-24.

Εκτός από την απομάκρυνση του παζαριού⁵⁵, την κατάρρευση του πύργου του Έλγιν⁵⁶, ο αρχαιολογικός χώρος της βιβλιοθήκης του Αδριανού απελευθερώνεται με την κατεδάφιση του Οθωνικού Στρατώνα, ο οποίος κτίστηκε στο χώρο του Βοεβοδαλικίου⁵⁷. Επιπλέον, κατεδαφίζονται οι βυζαντινοί ναοί της Μεγάλης Παναγιάς και του Αγ. Ασώματου στα σκαλιά. Από την δεκαετία του 1980, από την Α΄ Εφορεία Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως ξεκινάει η συστηματική ανασκαφή, συντήρηση και αποκατάσταση της δυτικής πρόσοψης της βιβλιοθήκης.⁵⁸

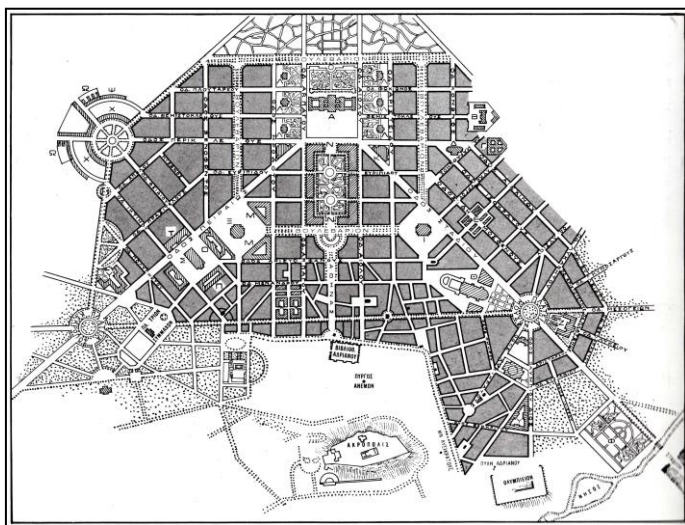
Ολοκληρώνοντας την ιστορική ανάλυση της περιοχής μελέτης, στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει η πολεοδομική ανάλυση.

4. Πολεοδομική ανάλυση

4.1 Προστασία συνοικίας Πλάκας και θεσμικό πλαίσιο

Τόσο το πολεοδομικό σχέδιο Κλεάνθη-Schaubert, όσο και αυτό του Klenze άφηνε μεγάλο τμήμα της παλαιάς πόλης⁵⁹ εκτός σχεδίου, προκειμένου να γίνουν απαλλοτριώσεις για αρχαιολογικές ανασκαφές και την ανάδειξη του

αρχαίου Αθηναϊκού τοπίου.
(Εικόνα 32 και 33)

Εικόνα 32: Σχέδιο Κλεάνθη-Schaubert, όπου η περιοχή της Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού είναι εκτός σχεδίου για τη μελλοντική διεξαγωγή αρχαιολογικών ανασκαφών
Πηγή: Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι*. Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995

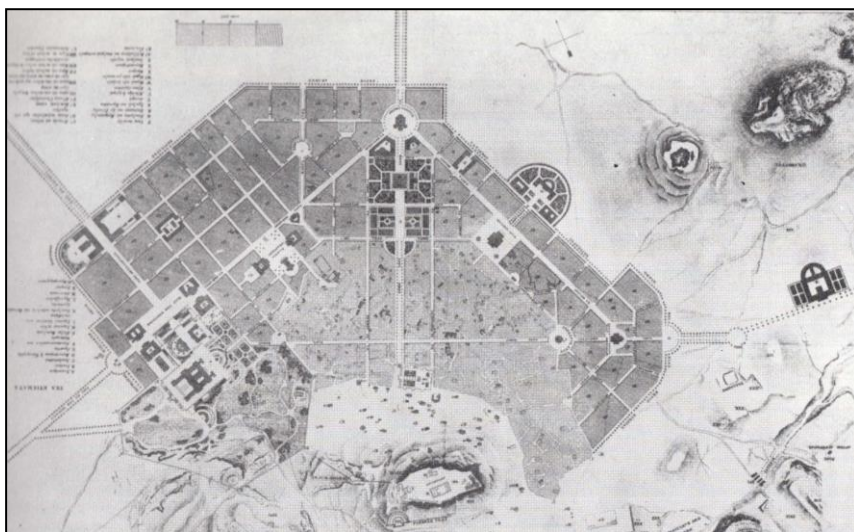
⁵⁵ Κ. Μπίρης, *op. cit.*, σ.202, «Εν τω μεταξύ, είχαν αρχίσει από του 1878 να κτίζεται με βραδύν ρυθμόν η Νέα Αγορά, επί του προς ανατολάς της οδού Αθηνάς τμήματος της έναντι του Βαρβακείου πλατείας. Επετάχυνε λοιπόν ο Δήμος, μετά την πυρκαϊάν των παραγκών, την αποπεράτωσιν του κτιρίου και, το 1886, εστέγασεν εις τα καταστήματά του τους πυροπαθείς εμπόρους τροφίμων.»

⁵⁶ *Ibid*, «Περικυκλωμένος από φλόγας ο πύργος του ωρολογίου του Έλγιν κατέρρευσε, μόλις οι καμπάνες του είχαν σημάνει την δωδεκάτην και τελευταίαν του ώρα. »

⁵⁷ Γ. Κνιθάκης, Φ. Μαλούχου, Ι. Τιγγινάγκα, «Το Βοεβοδαλίκι της Αθήνας» στο Επώνυμα Αρχοντικά των χρόνων της Τουρκοκρατίας, Αθήνα, 1986.

⁵⁸ Α. Χωρέμη-Σπετσιέρη-Ι. Τιγγινάγκα, «Η βιβλιοθήκη του Αδριανού στην Αθήνα. Τα ανασκαφικά δεδομένα» *op. cit.*, σ. 120-121.

⁵⁹ Κ. Μπίρης, σ.30, «Το δίκτυον της ρυμοτομίας έφθανε μέχρι των οδών Ηφαίστου-Πανδρόσου-Φιλοθέης-Αδριανού-Φρυνίχου. Ο δε υπόλοιπος προς την Ακρόπολιν χώρος αφήνετο ακάλυπτος προς ανασκαφήν, δι' αισθητικήν προστασίαν της Ακροπόλεως και των μνημείων και δια καθολικήν ανάδειξιν του τοπίου των αρχαίων Αθηνών.»

Εικόνα 33: Σχέδιο Klenze, όπου η Ρωμαϊκή αγορά εξακολουθεί να είναι εκτός σχεδίου για τη μελλοντική διεξαγωγή αρχαιολογικών ανασκαφών

Πηγή: Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι*. Από τον 19ον εις τον 20^{ον} αιώνα, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995

Το γεγονός αυτό, χωρίς όμως να υπάρχουν οι ανάλογοι πόροι για να απαλλοτριωθεί μια τόσο μεγάλη έκταση, δημιούργησε σοβαρά προβλήματα. Στις προσπάθειες, για την επίλυση τους αναφέρεται λεπτομερώς ο Κ. Μπίρης⁶⁰, συγκεκριμένα, έγιναν ενέργειες ώστε αφενός οι αρχαιολογικοί χώροι στην περιοχή, πέραν των οδών Αδριανού και Ηφαίστου, να οριοθετηθούν και έτσι να μειωθούν οι δαπάνες για αποζημιώσεις, αφετέρου να συνεχίσει να κτίζεται το τμήμα αυτό της πόλης με προσωρινό όμως χαρακτήρα, ώστε να είναι δυνατή η μελλοντική απαλλοτρίωση του.

Αρχικά, λοιπόν, ο L. Ross μαζί με τον Κ. Πιπτάκη πρότειναν δεκατρείς αρχαιολογικούς στην περιοχή⁶¹, η υλοποίηση της πρότασης τους, πάλι, κρίθηκε δυσχερής, για οικονομικούς λόγους. Τελικά, το 1836 εκπονήθηκε πολεοδομικό σχέδιο από τον Ch. Hansen⁶² σύμφωνα με το οποίο έγινε στοιχειώδης διευθέτηση της ρυμοτομίας –πέραν του ορίου του εγκεκριμένου σχεδίου πόλεως– και οι αρχαιολογικοί τόποι μειώθηκαν σε πέντε, μεταξύ αυτών και η Ρωμαϊκή αγορά. Το σχέδιο αυτό δεν εγκρίθηκε ούτε με Διάταγμα, ούτε με Υπουργική Απόφαση αλλά επέτρεψε την οικοδόμηση, με προσωρινό χαρακτήρα και κατά ανοχή, στο πέραν της Αδριανού τμήμα της παλαιάς πόλεως.⁶³

⁶⁰ Ibid, σ.61.

⁶¹ Ibid, σ.62, «Συνειργάσθη ο Ρός με τον Πιπτάκη και, από συμφώνου, επρότεινον δεκατρείς αρχαιολογικούς τόπους εις την πέραν των οδών Αδριανού και Ηφαίστου περιοχήν. Συνώδευσαν δε τον κατάλογόν των με παρατηρήσεις περί των απαλλοτριωτέων ακινήτων και δια καθαρώς αρχαιολογικούς λόγους, αλλά και δι' αισθητικούς, χάριν της διαφυλάξεως της θέας της Ακροπόλεως.»

⁶² Ibid, «Και επιτέλους, μετά δύο σχετικά σχέδια τα οποία εξεπονήθησαν το φθινόπωρον του 1836, εθεωρήθη υπό του Σάουμπερτ την 11^{ην}/23^{ην} Νοεμβρίου του έτους εκείνου τρίτον σχέδιον, συνταχθέν υπό του Χριστιανού Χάνσεν. »

⁶³ Ibid, «το σχέδιον του Χάνσεν, μη κυρωθέν δια διατάγματος, αλλά ουδέ και δι' υπουργικής αποφάσεως, επέτρεπε, κατ' ανοχήν και υπό τύπον προσωρινότητος, οικοδόμησιν εις την πέραν της οδού Αδριανού έκτασιν της παλαιάς πόλεως. »

Εικόνα 34: Οι πεζόδρομοι στην Πλάκα, Νοέμβριος 1979
Πηγή: Φυλλάδιο Υπουργείου Δημοσίων Έργων

Παρόλο τον προσωρινό χαρακτήρα δόμησης μέχρι να καταστεί εφικτή οικονομικά η απαλλοτρίωση των αρχαιολογικών χώρων, η Πλάκα συνεχίζει να κτίζεται και να εμπλουτίζεται με αξιόλογα κτίρια νεοκλασικά, λαϊκά κ.α. ώστε όλα μαζί συγκροτούν ένα αξιόλογο σύνολο. Παράλληλα διατηρήθηκε ο ακανόνιστος ιστός, αν και έγιναν μεταγενέστερες σημειακές διαπλατύνσεις.

Το προσωρινό αυτό καθεστώς δόμησης στη συνοικία της Πλάκας σταμάτησε να ισχύει το 1980, όταν –στο γενικότερο πνεύμα προστασίας ιστορικών πόλεων και οικισμών του 19^{ου} αιώνα– εκπονήθηκε και εγκρίθηκε μελέτη⁶⁴ για την διατήρηση και την ανάδειξή της.

Αρχικά εκπονήθηκε και θεσμοθετήθηκε⁶⁵ η κυκλοφοριακή μελέτη για την περιοχή της Πλάκας, με στόχο να αποτραπεί η διερχόμενη κυκλοφορία, να ικανοποιούνται οι λειτουργικές ανάγκες των κατοίκων, να είναι εφικτός ο ανεφοδιασμός των καταστημάτων –σε ορισμένες ώρες– και να είναι δυνατή η κυκλοφορία των οχημάτων κοινής ωφέλειας –ασθενοφόρα, πυροσβεστικά, απορριματοφόρα κ.α.– κάθε φορά που είναι αναγκαίο.

Έτσι το αυτοκίνητο που εισέρχεται στην περιοχή της Πλάκας ακολουθεί διαδρομές που έχουν τη μορφή «θηλειάς», για να είναι δυνατή η προσέγγιση αρκετών σημείων με το αυτοκίνητο αλλά όχι η διαμπερής κυκλοφορία. Το σημαντικό στοιχείο της κυκλοφοριακής μελέτης ήταν η δημιουργία ενός δικτύου πεζόδρομων που αποτελείται από κάποιους πεζόδρομους όπου απαγορεύεται εντελώς η κυκλοφορία των αυτοκινήτων επειδή οδηγούν σε αδιέξοδα ή σκαλοπάτια και από άλλους που επιτρέπεται η κίνηση των οχημάτων, υπό προϋποθέσεις.⁶⁶ (Εικόνα 34)

Στην περιοχή μελέτης, οι δρόμοι που περιβάλλουν τον αρχαιολογικό χώρο της Ρωμαϊκής αγοράς έχουν θεσμοθετηθεί ως πεζόδρομοι. Αυτοί είναι οι Πελοπίδα, Πανός και Επαμεινώνδα. Η οδός Ποικίλης και Πολυγνώτου λειτουργούν ως δρόμοι κίνησης οχημάτων και δίνουν την δυνατότητα πρόσβασης στο επάνω τμήμα της Πλάκας. Ο αρχαιολογικός χώρος της βιβλιοθήκης του Αδριανού περιβάλλεται από τις οδούς Αιόλου, Αδριανού, Δεξίππου και Άρεως όπου επιτρέπεται η κίνηση οχημάτων.

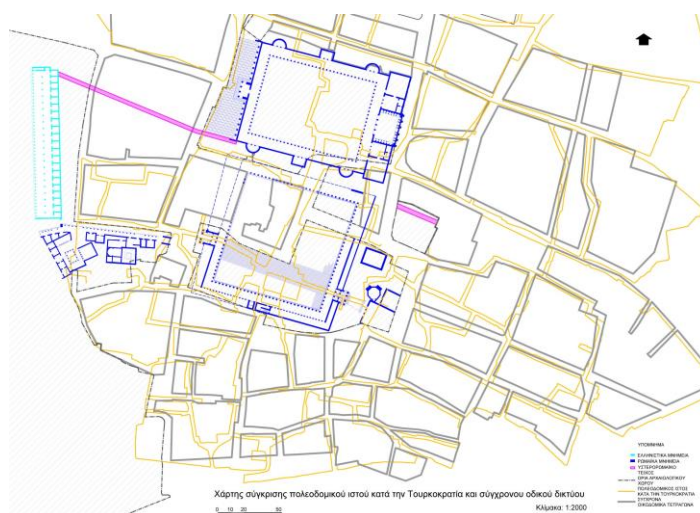
⁶⁴ Η μελέτη εκπονήθηκε από τους Δ. Ζήβα και συνεργάτες, η 1^η φάση 1973-75 και η εφαρμογή της 1977-79.

⁶⁵ ΦΕΚ 445/Δ/30-8-1979

⁶⁶ Όσον αφορά στην πεζοδρόμηση της Πλάκας υπάρχει το Διάταγμα: «Περί τροποποίησης του ρυμοτομικού σχεδίου Αθηνών δια χαρακτηρισμού οδών ως πεζοδρόμων κλπ.» δημοσιευμένο στο ΦΕΚ 445Δ/30-8-1979, καθώς επίσης και Διάταγμα με τον Κανονισμό της λειτουργίας πεζοδρόμων και κυκλοφορίας πεζών και οχημάτων στην περιοχή της Πλάκας, που δημοσιεύτηκε στα ΦΕΚ 467Δ/7-9-1979 και ΦΕΚΔ/22-11-1979.

Μια γενική παρατήρηση για το οδικό δίκτυο είναι ότι ενώ έχει θεσμοθετηθεί λεπτομερής κανονισμός τόσο για τους πεζοδρόμους, όσο για τους δρόμους κίνησης οχημάτων –ο οποίος μεταξύ άλλων απαγορεύει την κυκλοφορία τουριστικών λεωφορείων και ρυμουλκωμένων οχημάτων– αυτός καταστρατηγείται με δυσμενείς επιπτώσεις για το περιβάλλον των δύο μνημείων.

Ο χάρτης σύγκρισης στον οποίο σημειώνονται ο πολεοδομικός ιστός κατά την Τουρκοκρατία και το σύγχρονο οδικό δίκτυο της Πλάκας, επικαλύπτοντας το ένα το άλλο, δίνει την δυνατότητα συσχέτισης τους και εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικά με την διατήρηση ή όχι της συνεκτικότητας του. Επιπλέον μπορούν να διατυπωθούν και κάποιες διαπιστώσεις σχετικά με την διάλυση του σύγχρονου αστικού ιστού από τους αρχαιολογικούς χώρους. (Εικόνα 35)

Εικόνα 35: Χάρτης σύγκρισης πολεοδομικού ιστού κατά την Τουρκοκρατία και σύγχρονου οδικού δικτύου Πλάκας

Σε δεύτερο στάδιο η μελέτη προστασίας της Πλάκας θεσμοθετήθηκε με μια σειρά Διαταγμάτων. Αυτά προέβλεπαν τροποποίηση ρυμοτομικού σχεδίου⁶⁷, καθορισμό όρων δόμησης⁶⁸, χρήσεις γης και κηρύξεις διατηρητέων κτιρίων. Οι ειδικοί όροι δόμησης που θεσμοθετήθηκαν είναι ήπιοι. Ειδικότερα, η περιοχή γύρω από την Ρωμαϊκή αγορά και τη βιβλιοθήκη του Αδριανού εμπίπτει στους τομείς Α με $s\delta=0,7$ και ύψος 4μ. και Β, με $s\delta=1,2$ και ύψος 7μ.

Οι επιτρεπόμενες ειδικές χρήσεις⁶⁹ είναι για ορισμένα ΟΤ «Γενική κατοικία» και για τα υπόλοιπα «Μικτές χρήσεις». Η διαχωριστική γραμμή στην αλλαγή των χρήσεων συμπίπτει με το δρόμο που διαχωρίζει τα δύο μνημεία, δηλαδή από Αδριανού-Άρεως-Δεξίππου-Αδριανού και προς Μητροπόλεως

⁶⁷ ΦΕΚ 522/Δ/19-9-1980 και ΦΕΚ 24/Δ/13-2-1985

⁶⁸ ΦΕΚ468/Δ/25-5-1987

⁶⁹ ΦΕΚ 561/Δ/23-11-1982 και ΦΕΚ 875/Δ/25-9-1986

επιτρέπονται οι μικτές χρήσεις ενώ από αυτό το όριο και προς Ακρόπολη ισχύει η γενική κατοικία. Στη συνέχεια το 1993, επικαιροποιήθηκε το Διάταγμα ειδικών χρήσεων γης⁷⁰ στην Πλάκα που προμηθεύει την κατοικία στους ορόφους.

4.2 Διατηρητέα κτίρια του 19^{ου} αιώνα στην περιοχή μελέτης

Στην περιοχή μελέτης, έχει γίνει ομαδική κήρυξη κτιρίων από το ΥΠΕΧΩΔΕ, το 1980. Ένδεκα κτίρια⁷¹ προστατεύονται από αυτό το Διάταγμα⁷² στην περιοχή μελέτης. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν το ξενοδοχείο *Αίολος* –στη συμβολή των οδών Αιόλου 3 και Αδριανού 64– καθώς και το κτίριο που βρίσκεται Αιόλου 1 και Πελοπίδα.

Το ξενοδοχείο *Αίολος* προστατεύεται και από Διάταγμα του ΥΠΠΟ καθώς χαρακτηρίζεται ως *ιστορικό διατηρητέο μνημείο*.⁷³ Υπήρξε ένα από τα πρώτα κτίσματα της Οθωνικής περιόδου κατασκευασμένο το 1837, σύμφωνα με την ημερομηνία που αναγράφεται στο σφυρήλατο κιγκλίδωμα του θολωτού υπέρθυρου. Σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Στ. Κλεάνθη, είναι διώροφο και χαρακτηρίζεται από λιτή εξωτερική εμφάνιση. Εξαρχής λειτούργησε ως ένα από τα πρώτα ξενοδοχεία⁷⁴ της νεοσύστατης πρωτεύουσας.

Εκτός από την ιστορική του αξία, σύμφωνα με την αιτιολογία της κήρυξης του ΥΠΠΟ διέθετε ενδιαφέροντα αισθητικά στοιχεία όπως *οι εναπομείναντες ψευδοκίονες με τα κεραμικά κιονόκρανα και το λιτό μαρμάρινο μπαλκόνι με τα ελικοειδή φουρούσια που προσδίδουν κάποιες επιρροές του αναπτυσσόμενου στην Αθήνα την εποχή εκείνη νεοκλασικισμού*. Σήμερα εκτελούνται εργασίες αποκατάστασης και δεν φαίνονται τα μορφολογικά του στοιχεία, που περιγράφονται στην υπουργική απόφαση⁷⁵ του ΥΠΠΟ παρά μόνο η σφυρήλατη σιδεριά στο τοξωτό άνοιγμα της εισόδου και τα μαρμάρινα ελικοειδή φουρούσια που υποβαστάζουν τους εξώστες. (Εικόνα 36)

⁷⁰ ΦΕΚ 1329/Δ/7-10-1993

⁷¹ Αυτά είναι: Αιόλου 3-5 και Αδριανού, Αιόλου 1 και Πελοπίδα, Ταξιαρχών 2 και Δεξίππου, Πανός 2 και Δεξίππου 1, Δεξίππου 9 και Άρεως, Επαμεινώνδα 4, Επαμεινώνδα 6 και Ταξιαρχών 3, Επαμεινώνδα 10 και Άρεως, Ταξιαρχών 4 και Επαμεινώνδα, Πανός 4 και Πανός 6.

⁷² Δημοσιευμένο στο ΦΕΚ 617Δ/8-11-1980

⁷³ ΦΕΚ 674B/13-11-1985.

⁷⁴ Κ. Μπίρης, *op. cit.* σ.47, «Υπό το όνομα Αίολος ανοίγεται Ξενοδοχείον εν Αθήναις, πλησίον της πλατείας του Πλατάνου και της Πνυκός».

⁷⁵ Δημοσιευμένη στο ΦΕΚ 674B/13-11-1985.

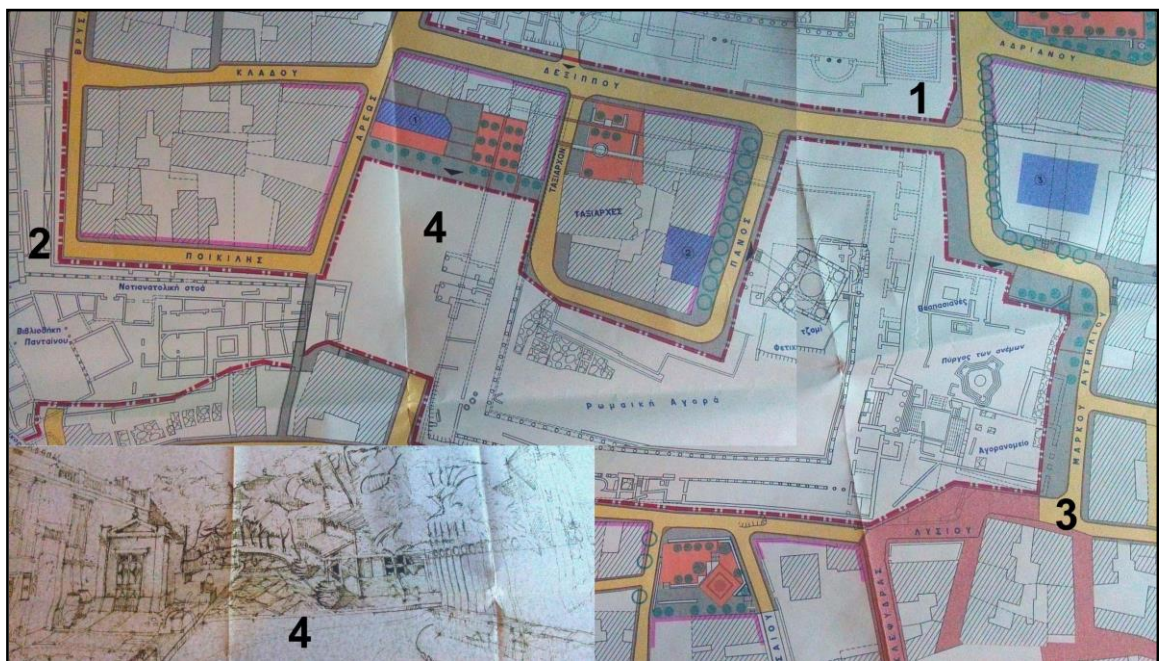

Εικόνα 36: Ξενοδοχείο Αίολος, Αιόλου 3 και Αδριανού 64

Στην άλλη γωνία, Αιόλου 1 και Πελοπίδα, η διώροφη οικία με καταστήματα στο ισόγειο χαρακτηρίζεται ως έργο του ύστερου κλασικισμού καθώς στην ίδια όψη συνυπάρχουν δύο διαφορετικοί ρυθμοί. Οι είσοδοι των καταστημάτων πλαισιώνονται από πεσσούς δωρικού ρυθμού ενώ παραστάδες κορινθιακού ρυθμού περιβάλλουν τα ανοίγματα του ορόφου. Επιπλέον, υπάρχει ένα πλήθος διακοσμητικών στοιχείων όπως τα μπαλούστρα στους εν εσοχή εξώστες. Σήμερα στο κτίριο στεγάζονται τα γραφεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών. (Εικόνα 37)

Εικόνα 37: Διατηρητέο κτίριο
Αιόλου 1 και Πελοπίδα

Εικόνα 38: Σχέδιο πρότασης για τη συνολική ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού της μελέτης ΒΕΤΑΠΛΑΝ Α.Ε.Μ.

Πηγή: Αρχείο Α' ΕΠΚΑ

Με μεταγενέστερη κήρυξη⁷⁶ από το ΥΠΕΧΩΔΕ προστέθηκαν και άλλα δύο διατηρητέα κτίρια⁷⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ ισχύουν ειδικοί όροι δόμησης στην περιοχή, δεν απαγορεύεται η έγκριση ειδικών ρυθμίσεων για τα διατηρητέα κτίρια, γεγονός που δίνει την δυνατότητα καταστρατήγησης της προστασίας που παρέχουν οι ειδικοί όροι δόμησης.

4.3 Μελέτη Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας

Το 1997, εκπονήθηκε μελέτη από την ΒΕΤΑΠΛΑΝ Α.Ε.Μ. με θέμα την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού και τη σύνδεση τους με την Αρχαία αγορά, στο πλαίσιο της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας. Η μελέτη εκείνη ουσιαστικά πρότεινε 4 κύριες επεμβάσεις που απαιτούσαν αντίστοιχες πολεοδομικές ρυθμίσεις. (Εικόνα 38)

1. Την διάλυση του ΟΤ που περιβάλλεται από τις οδούς Αδριανού-Αιόλου-Πελοπίδα-Πανός και παρεμβάλλεται ανάμεσα στα δύο μνημεία, την διάνοιξη της οδού Δεξίππου την οποία ταυτίζουν με το αρχαίο ρωμαϊκό δρόμο, έτσι ώστε να είναι δυνατή η αποκάλυψη της αρχικής μορφής της Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού.
2. Την αποκάλυψη της επικοινωνίας ανάμεσα στην Αρχαία αγορά και στην Ρωμαϊκή, με τη σύνδεσή τους διαμέσου της οδού Ποικίλης, στην θέση της πλατείας της πύλης Αρχηγέτιδος Αθηνάς.
3. Την διάνοιξη της οδού Λυσίου, με δυνατότητα να ενεργοποιηθούν αρχαίες διαδρομές, και την αναδιαμόρφωση των ορίων του αρχαιολογικού χώρου της Ρωμαϊκής αγοράς.
4. Την άμεση επικοινωνία του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (ΜΕΛΤ) στο παράπλευρο ΟΤ (Άρεως-Αδριανού-Βρυσακίου-Κλάδου) με την διαμόρφωση εισόδου από διάδρομο εσωτερικό σε ΟΤ και κάθετο στην οδό Άρεως, διαμέσου οικοπέδου ιδιοκτησίας ΥΠΠΟ.

Εκτός από αυτές τις 4 βασικές πολεοδομικές παρεμβάσεις, προβλέπονται και άλλες σημειακές επεμβάσεις στο όρια των δύο αρχαιολογικών χώρων. Συνολική πεζοδρόμηση των δρόμων της Πλάκας και τροποποίηση των χρήσεων γης ώστε να συμπεριλαμβάνει χρήσεις υπάρχουσες ή προτεινόμενες. Για παράδειγμα στο ΟΤ Βρυσακίου-Αδριανού-Άρεως-Κλάδου όπου θα εγκατασταθεί το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (ΜΕΛΤ) να συμπεριληφθεί η χρήση των «Πολιτιστικών κτιρίων».

⁷⁶ ΦΕΚ 91Δ/28-2-1991.

⁷⁷ Πρόκειται για τα κτίρια που είναι: Δεξίππου 3, Πανός και Επαμεινώνδα 2. Το πρώτο είναι απλό διώροφο κτίριο με πλαίσιο γύρω από τα ανοίγματα και το δεύτερο είναι λαϊκό διώροφο κτίριο με απλή πρόσοψη και μικρό εξώστη με μεταλλικά φουρούσια.

Σήμερα, έχει γίνει η διάνοιξη της οδού Λυσίου και η αναδιαμόρφωση του νότιου ορίου του αρχαιολογικού της Ρωμαϊκής αγοράς καθώς επίσης στο οικοπέδο ιδιοκτησίας ΥΠΠΟ, παραπλεύρως της δυτικής πύλης της Ρωμαϊκής αγοράς έχει κατασκευαστεί και λειτουργεί εκδοτήριο εισιτηρίων και WC.

Ο κοινός προβληματισμός ανάμεσα στην μελέτη που εκπονήθηκε, πριν περίπου από μια εικοσαετία, και την διπλωματική μου εργασία είναι εάν όντως η οδός Δεξίππου συμπίπτει με τον αρχαίο δρόμο και λειτουργούσε ως ο δρόμος που διαχώριζε τα δύο μνημεία και ταυτόχρονα έκανε κατανοητή και αναγνώσιμη την αρχιτεκτονική τους μορφή ως περικλειστα Ρωμαϊκά δημόσια κτίρια (fora).

5. Ανάλυση μνημείων περιοχής μελέτης

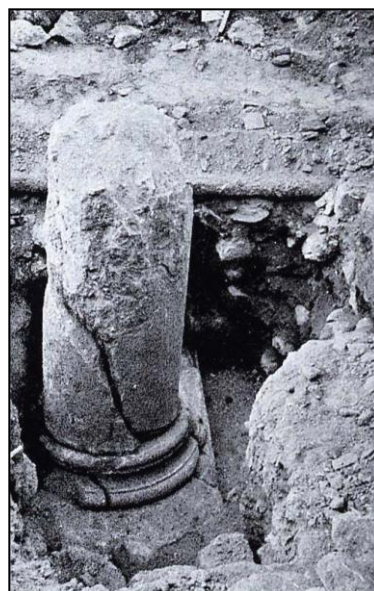
5.1 Υφιστάμενη κατάσταση

Σε αυτή την ενότητα θα γίνει μια συνοπτική περιγραφή για το τι σώζεται σήμερα από τα δύο Ρωμαϊκά μνημεία. Ξεκινώντας από την Ρωμαϊκή αγορά και συγκεκριμένα από το ανατολικό της περιστύλιο παρατηρεί κανείς ότι σήμερα είναι ορατοί και in situ 21 κίονες, από νότο. Ο κορμός των κίωνων του ανατολικού περιστυλίου σώζεται σε διαφορετικά ύψη και στον 18^ο κίονα υπάρχει μόνο η βάση του. Ο κορμός του 22^{ου} κίονα σώζεται αλλά εκτός θέσης, σύμφωνα με τον ανασκαφέα-αρχαιολόγο.⁷⁸ (Εικόνα 39) Κάτω από την οδό Πελοπίδα, σε παλαιότερες ανασκαφές, είχε βρεθεί in situ θρυμματισμένος ο 25^{ος} κίονας.⁷⁹ (Εικόνα 40)

Εικόνα 39: Περιστύλιο ανατολικής πλευράς, ο 22^{ος} κίονας εκτός θέσης
Πηγή: Α΄ ΕΠΚΑ

Εικόνα 40: Περιστύλιο ανατολικής πλευράς, ο 25^{ος} κίονας κάτω από την οδό Πελοπίδα.
Φωτογραφία από ανασκαφή του 1954
Πηγή: BCH 1955

⁷⁸ Ν. Τσονιώτης, «Η Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας, από την ύστερη Αρχαιότητα έως την Τουρκοκρατία: Ανασκαφικά στοιχεία-Στρωματογραφικά δεδομένα» op. cit., σ.178.

⁷⁹ I. Miliadis, “Chroniques des fouilles en 1954” in *Bulletin de Correspondance Hellénique* 79, 1955, p.218. E. Vanderpool, “News Letter from Greece” in *American Journal of Archaeology* 59, 1959, p.223.

Όσον αφορά στο ανατολικό πρόπυλο της Ρωμαϊκής αγοράς διαπιστώνει κανείς ότι αυτό σώζεται σε αρκετά καλή –μέχρι ένα ύψος, καθώς καλύφθηκε από επιχώσεις και έχει χαθεί η ανωδομή του– (Εικόνα 41)

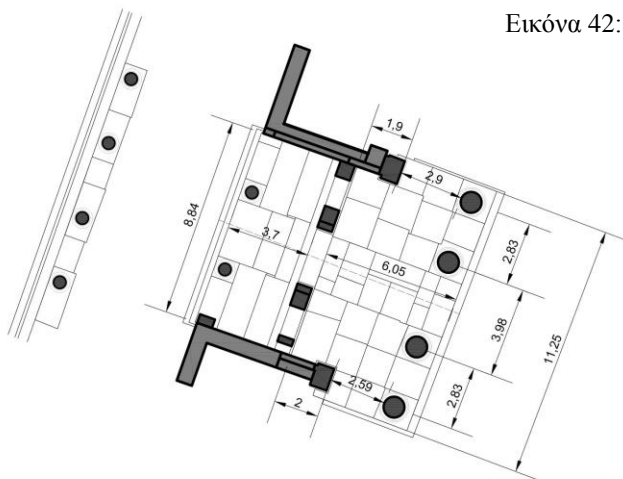

Εικόνα 41: Άποψη της Ρωμαϊκής αγοράς από ανατολικά

Η αποτύπωση του έδειξε ότι δεν υπάρχει παραλληλία ανάμεσα στον θυραίο τοίχο και στον άξονα που δημιουργείται από τους τέσσερις κίονες της ανατολικής πρόστασης του πρόπυλου. Συγκεκριμένα η απόσταση ανάμεσα στον θυραίο τοίχο και στην ΝΑ παραστάδα είναι μεγαλύτερη κατά 10 εκατοστά από την αντίστοιχη με τη ΒΑ. Στη συνέχεια, όμως η απόσταση μεγαλώνει ακόμη, έτσι ανάμεσα στην ΒΑ παραστάδα και στον ΒΑ κίονα της πρόστασης είναι 2.9 μ. ενώ ανάμεσα στη ΝΑ παραστάδα και ΝΑ κίονα είναι 2.59 μ. (Εικόνα 42)

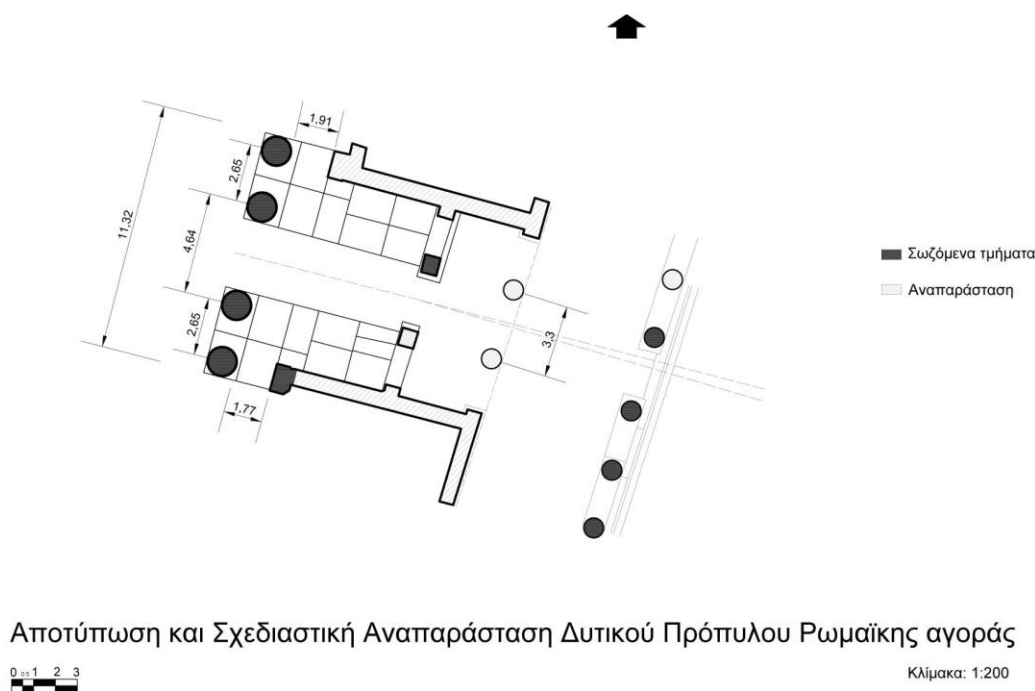
Εικόνα 42: Κάτοψη ανατολικού πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς

Αυτή η στροφή της ανατολικής πρόστασης του πρόπυλου συμβαίνει επειδή –όπως υποστηρίχθηκε στο κεφάλαιο της ιστορικής ανάλυσης– προϋπήρχε ένας αρχαίος δρόμος που η χάραξη του επηρέασε την κάτοψη της Ρωμαϊκής αγοράς. Αυτή η στροφή είχε φανεί εν μέρει και στο σχέδιο της αποτύπωσης της ανασκαφής του 1890. (Εικόνα 20)

Στο νότιο περιστύλιο είναι *in situ* 14 κίονες εν σειρά, και μετά από ένα κενό εμφανίζεται ο στυλοβάτης με τα ίχνη ή τη βάση από άλλους 3 κίονες. Αξίζει να σημειωθεί ότι και εδώ δεν σώζεται ο κορμός σε όλους του κίονες – όπως στον 2^ο, 3^ο, 10^ο, 11^ο, 13^ο και 14^ο από ανατολικά, σώζεται μόνο η βάση επί του στυλοβάτη ενώ ο 4^{ος}-5^{ος}-6^{ος} κίονας με τα επιστύλια τους αναστηλωθήκαν το 1963, από τον Α. Ορλάνδο, έτσι ώστε να δοθεί η τρίτη διάσταση στο μνημείο.⁸⁰

Η 3^η διάσταση υπάρχει και στο δυτικό πρόπυλο της Ρωμαϊκής αγοράς καθώς η τετράστυλη πρόσοψη σώζεται μέχρι το αέτωμα. Όσον αφορά στην κάτοψη παρατηρεί κανείς και ότι εδώ υπάρχει μια στροφή της τετράστυλης πρόσοψης, η απόσταση ΝΔ παραστάδας και ΝΔ κίονα είναι 1.77 μ. ενώ η αντίστοιχη διάσταση στη βόρεια πλευρά μεγαλώνει σε 1.91 μ. (Εικόνα 43)

Αποτύπωση και Σχεδιαστική Αναπαράσταση Δυτικού Πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς

Κλίμακα: 1:200

Εικόνα 43: Κάτοψη δυτικού πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς

⁸⁰ Α. Χωρέμη, «Ρωμαϊκή Αγορά: Το πρώτο εμπορικό κέντρο της Αθήνας», *op. cit.* σ.134.

Εκτός αρχαιολογικού χώρου Ρωμαϊκής αγοράς, επί της πλατείας Ταξιαρχών, βρέθηκαν κατάλοιπα της υποθεμελίωσης του βόρειου περιστυλίου.⁸¹ (Εικόνα 44)

Εικόνα 44: Τμήμα υποθεμελίωσης του στυλοβάτη του βόρειου περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς, στην πλατεία Ταξιαρχών.
Φωτογραφία ανασκαφής από αρχείο Α΄ ΕΠΚΑ και σύγχρονη φωτογραφία της διαμόρφωσής της.

Τέλος, στο οικόπεδο Καλάμια, βόρεια του αρχαιολογικού χώρου και εντός του οικοδομικού τετραγώνου που ορίζεται από τις οδούς Αδριανού-Πελοπίδα-Πανός, βρέθηκε η ΒΑ γωνιά της υποθεμελίωσης του περιστυλίου καθώς και η υποθεμελίωση του βόρειου περιβόλου.⁸²

Μετά από αυτήν τη σύντομη περιγραφή των σωζόμενων κατάλοιπων της Ρωμαϊκής αγοράς η οποία αφορούσε κυρίως το περιστύλιο και τα πρόπυλα, έτσι ώστε στην επόμενη ενότητα να γίνει η σχεδιαστική της αναπαράσταση, θα ακολουθήσει μια συνοπτική παρουσίαση και της βιβλιοθήκης του Αδριανού.

Πρόκειται για περικλειστο κτίριο, με μοναδική είσοδο στον άξονα της μνημειώδους δυτικής πρόσοψης, που οργανώνεται γύρω από μια αυλή με περιστύλιο. Στις μακρές του πλευρές τοποθετούνται τρεις προεξέχουσες κόγχες, στο μέσον μια ορθογώνια (οίκος) και εκατέρωθεν αυτής δύο

⁸¹ Δ. Σούρλας, «Νεότερα στοιχεία για τη Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας», *op. cit.* σ.106

⁸² *Ibid*, σ.103.

ημικυκλικές (εξέδρες) που λειτουργούσαν ως χώροι διδασκαλίας. Απέναντι από την είσοδο της δυτικής όψης, στην ανατολική πλευρά, τοποθετείται ο κεντρικός χώρος φύλαξης των βιβλίων ή καλύτερα των παπύρων. Αυτός πλαισιώνεται από δύο αίθουσες που λειτουργούσαν για ανάγνωση και αντιγραφή. Βόρεια και νότια αυτών υπάρχουν άλλες δύο αίθουσες με αμφιθεατρική διάταξη για διαλέξεις (auditoria).

Μέχρι σήμερα έχει αποκαλυφθεί και αναστηλωθεί η δυτική του πρόσοψη, και έχουν γίνει εργασίες τεκμηρίωσης στον ανατολικό τοίχο του βιβλιοστασίου.⁸³ Το εσωτερικό περιστύλιο σώζεται κυρίως στη νότια και ανατολική πλευρά, αλλά θεωρείται ότι είναι μεταγενέστερη επισκευή την εποχή του Ερκουλίου.⁸⁴

Η νότια πλευρά της βιβλιοθήκης, ενώ είναι στο μεγαλύτερο μέρος της εντός αρχαιολογικού χώρου δεν έχει ανασκαφεί με εξαίρεση την αποκάλυψη τμήματος της ΝΑ εξέδρας στη θέση Καλάμια και τη ΝΑ γωνία του auditorium στο υπόγειο του ξενοδοχείου *Αίολος*. Οι ανασκαφικές έρευνες που έγιναν στη βόρεια πλευρά της βιβλιοθήκης αποκάλυψαν σχεδόν ολόκληρο τον βόρειο οίκο.

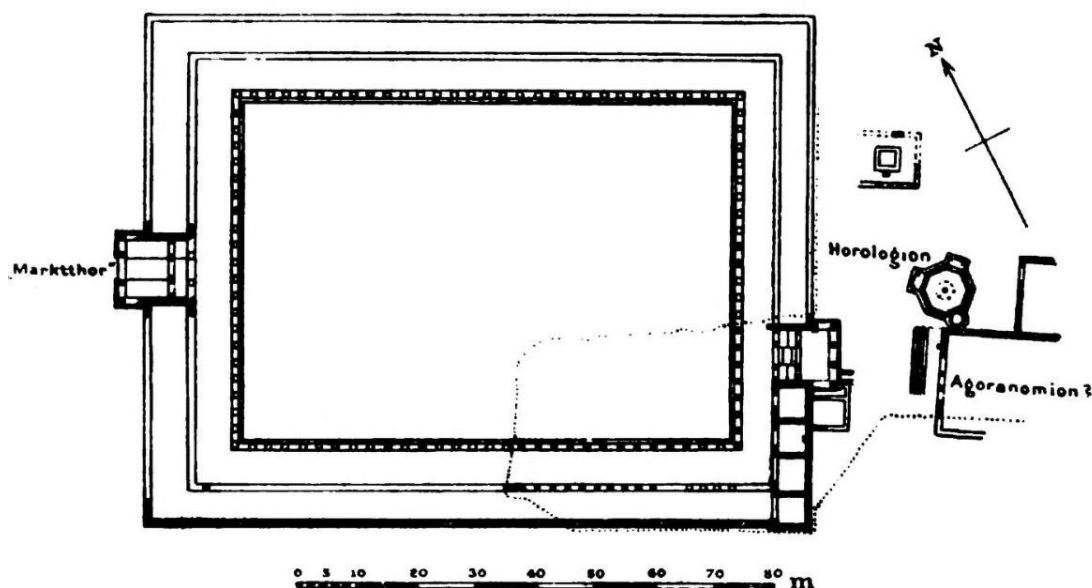
Στην επόμενη ενότητα θα γίνει σχεδιαστική αναπαράσταση των δύο Ρωμαϊκών μνημείων, ο προβληματισμός αφορά κυρίως την Ρωμαϊκή αγορά επειδή με τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα δεν γνωρίζουμε τον αριθμό των κιόνων του εσωτερικού περιστυλίου.

⁸³ Α. Χωρέμη-Σπετσιέρη-Ι. Τυγγινάγκα, «Η βιβλιοθήκη του Αδριανού στην Αθήνα. Τα ανασκαφικά δεδομένα» ορ. cit., σ. 120-121, «Το 1985 αρχίζει συστηματική ανασκαφή στο δυτικό μέρος του μνημείου υπό την διεύθυνση της Δρ. Άλκηστης Χωρέμη. [...] Η ανασκαφή έφερε στο φως ολόκληρο το πρότυλο με το περιμετρικό κλιμακοστάσιο, τα κατάλοιπα του τοίχου της νότιας πτέρυγας και του αντίστοιχου περώματος (προέχοντος τοίχου) της πρόσοψης.»

⁸⁴ Ibid, σ. 118, « Στο εσωτερικό ανατολικό και νότιο περιστύλιο η πύκνωση των κιόνων, που εδράζονται πάνω σε ποικίλα, προφανώς σε β' χρήση βάθρα [...] οφείλεται επίσης σε επισκευή του Ερκουλίου.

5.2 Σχεδιαστική αναπαράσταση μνημείων και τοποθέτησή τους στον αστικό ιστό της Πλάκας

Η σχεδιαστική αναπαράσταση του W. Judeich⁸⁵ (1905) για τη Ρωμαϊκή αγορά δείχνει σωστά ότι τα πρόπυλα δεν είναι τοποθετημένα στον άξονα του μνημείου αλλά δεν έχει σχεδιαστεί η στροφή που αυτά παρουσιάζουν η οποία αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα. (Εικόνα 45)

Εικόνα 45: Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με W. Judeich, 1905
Πηγή: W. Judeich, *Topographie von Athen*, München, 1905

Στην επόμενη σχεδιαστική αναπαράσταση, από τον Ι. Τραυλό⁸⁶ (1966) έχει σχεδιασθεί η στροφή των πρόπυλων καθώς και η έκκεντρη τοποθέτησή τους. Όσον αφορά στον αριθμό των κίωνων του περιστυλίου της εσωτερικής αυλής φαίνεται ότι αυτό είχε διαφορετικού μήκους πλευρές, καθώς η βόρεια και η νότια πλευρά έχουν 30 μεταξόνια, ενώ στην δυτική και ανατολική είναι 25.

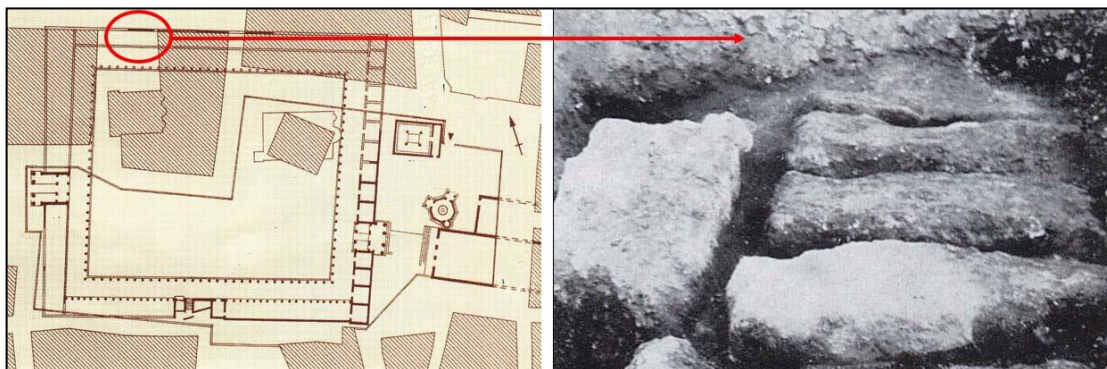
Ο υπολογισμός των κίωνων του περιστυλίου στηρίχθηκε στην ανασκαφή του Ν. Πλάτων⁸⁷, (1965) ο οποίος θεώρησε ότι στη συμβολή των

⁸⁵ W. Judeich, *Topographie von Athen*, München, 1905, p.330.

⁸⁶ Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, σ.99 και Α. Χωρέμη, «Ρωμαϊκή Αγορά: Το πρώτο εμπορικό κέντρο της Αθήνας», *op. cit.* σ.125.

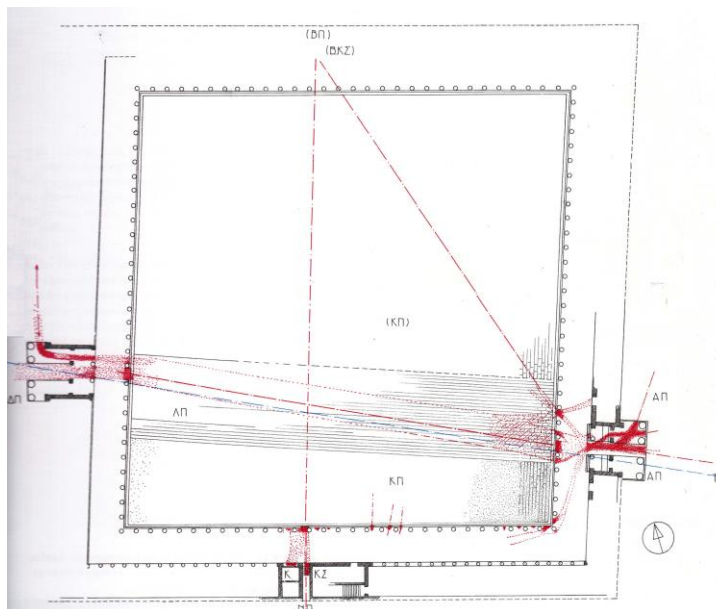
⁸⁷ Ν. Πλάτων, «Εργασίαι διαμορφώσεως χώρου Ρωμαϊκής αγοράς» στο *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 20, 1965, Χρον., 36, Πίν. 36ε.

οδών Δεξίππου και Ταξιαρχών αποκαλύφθηκε τμήμα του εξωτερικού βόρειου τοίχου της αγοράς. Άποψη που αναθεωρήθηκε από τον αρχαιολόγο Δ. Σούρλα⁸⁸, καθώς αυτό που αποκαλύφθηκε αντιστοιχεί στην υποθεμελίωση του βόρειου περιστυλίου και όχι του περιβόλου. (Εικόνα 46)

Εικόνα 46: Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με Ι. Τραυλό, 1966
 Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Η τελευταία σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς προέρχεται από τον Μ. Κορρέ⁸⁹ (2005), ο οποίος υποστηρίζει ότι το περιστύλιο δεν είχε διαφορετικού μήκους πλευρές αλλά ήταν ένα ισόπλευρο τετράπλευρο. Δηλαδή, η δυτική και ανατολική πλευρά του περιστυλίου συγκλίνουν προς νότο. Έτσι, η ΒΑ και ΝΔ γωνία του περιστυλίου είναι οξείες ενώ η ΝΑ και ΒΔ, αμβλείες. (Εικόνα 47)

Εικόνα 47: Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με Μ. Κορρέ, 2005
 Πηγή: Μ. Κορρέ, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», στο Κορρέ (επιμ.) *Αττικής Οδοί. Αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, Αθήνα, 2009

⁸⁸ Δ. Σούρλας, «Νεότερα στοιχεία για τη Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας», *op. cit.* σ.106, «Σε παλαιότερες έρευνες [...] επί της πλατείας Ταξιαρχών, είχαν αποκαλυφθεί κατάλοιπα της υποθεμελίωσης του βόρειου περιστυλίου, τα οποία είχαν θεωρηθεί τμήματα του περιβόλου του μνημείου. Στο πλαίσιο των εργασιών διαμόρφωσης της πλατείας ο χώρος ανασκάφηκε εκ νέου, αποκαλύπτοντας το ευρεθέν κατά το 1965 τμήμα της υποθεμελίωσης του στυλοβάτη του βόρειου περιστυλίου.»

⁸⁹ Μ. Κορρέ, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», *op. cit.* σ.87-89.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο Ι. Τραυλός και ο Μ. Κορρές συμφωνούν ως προς τον αριθμό των μεταξονίων της νότιας και βόρειας πλευράς του εσωτερικού περιστυλίου ότι είναι 30. Επίσης, ο Ι. Τραυλός ως προς τον αριθμό των κίωνων ανατολικής και δυτικής πλευράς του εσωτερικού περιστυλίου στηρίζεται σε ένα ανασκαφικό δεδομένο το οποίο αναθεωρήθηκε. Επιπλέον, η αποκάλυψη της υποθεμελίωσης της ΒΑ γωνίας του περιστυλίου στη θέση *Καλάμια*, σε μήκος 15 μ.,⁹⁰ δείχνει ότι ο αριθμός των κίωνων είναι μεγαλύτερος από 26. Συνεπώς, η παρούσα εργασία δέχεται τη σχεδιαστική αναπαράσταση του εσωτερικού περιστυλίου του Μ. Κορρέ.

Σχετικά με την θέση του δυτικού περιβόλου, η οποία δεν έχει οριστεί στη σχεδιαστική αναπαράσταση του Μ. Κορρέ, λαμβάνεται υπόψη το σχέδιο του Ι. Τραυλού, σύμφωνα με το οποίο στην δυτική πλευρά, πίσω από το περιστύλιο και εκατέρωθεν της πύλης, διαμορφώνονταν δύο ενιαίοι επιμήκεις χώροι με κάτοψη σχήματος τραπεζίου.

Όσον αφορά στην θέση του βόρειου περιβόλου διαπιστώνει κανείς ότι αφού αυτός αποκαλύφθηκε στην θέση *Καλάμια*, σε μήκος 9.50 μ. και σε ύψος πέντε δόμων⁹¹, εύκολα μπορεί να υπολογιστεί η απόσταση του από το βόρειο περιστύλιο καθώς και η απόσταση των δύο Ρωμαϊκών μνημείων. Σύμφωνα με τον αρχαιολόγο Δ. Σούρλα⁹², ο βόρειος περίβολος αποτελούσε ταυτόχρονα και αναλημματικό, όπως και ο νότιος. (Εικόνα 48)

Εικόνα 48: Βόρειος περίβολος της Ρωμαϊκής αγοράς

⁹⁰ Δ. Σούρλας, «Νεότερα στοιχεία για τη Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας», *op. cit.* σ.103.

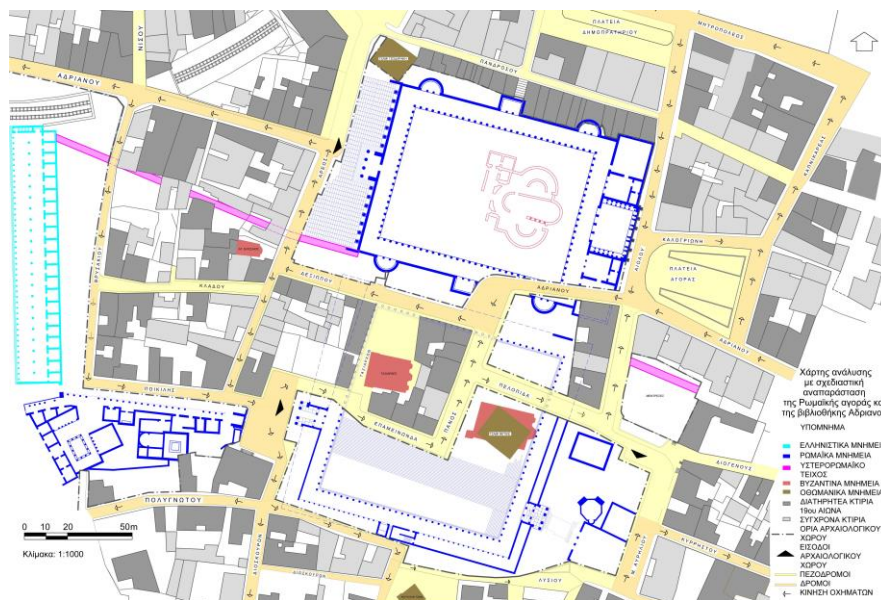
⁹¹ *Ibid*, σ.105.

⁹² *Ibid*, «Το στοιχείο αυτό σε συνδυασμό με τη μορφή του περιβόλου (όπου οι λίθοι της εσωτερικής πλευράς δεν διαμορφώνουν παρειά) και συνυπολογίζοντας τη μεγάλη υψομετρική διαφορά της Ρωμαϊκής αγοράς από τη γειτονική Βιβλιοθήκη του Αδριανού, που είναι περίπου 6.50 μ. χαμηλότερα, καθιστά πλέον πιθανή την περίπτωση ο βόρειος περίβολος να αποτελούσε ταυτόχρονα και αναλημματικό τοίχο, κατ' αναλογία με το νότιο περίβολο. »

Το επόμενο βήμα είναι η τοποθέτηση της σχεδιαστικής αναπαράστασης της Ρωμαϊκής αγοράς στον αστικό ιστό της Πλάκας η οποία βασίζεται σε ανασκαφικά δεδομένα. Η αποκάλυψη μεγάλου τμήματος της ΝΑ εξέδρας της βιβλιοθήκης του Αδριανού και του ΒΔ περιβόλου της Ρωμαϊκής αγοράς αποκαθιστά την απόσταση μεταξύ των δύο μνημείων στο σημείο αυτό στα 8μ. Επίσης, η αποκάλυψη της υποθεμελίωσης του βόρειου περιστυλίου⁹³ επί της πλατείας Ταξιαρχών, στη νοητή προέκταση της οικοδομικής γραμμής των κτιρίων επί της Δεξίππου καθώς και η σωστική ανασκαφή που πραγματοποιήθηκε στο ακίνητο επί της Ταξιαρχών 2 και Δεξίππου, όπου αποκαλύφθηκε η υποθεμελίωση του στυλοβάτη του δυτικού περιστυλίου⁹⁴, δίνουν την δυνατότητα της τοποθέτησης της Ρωμαϊκής αγοράς στο σύγχρονο αστικό ιστό της Πλάκας.

Συνεπώς, από την ιστορική-πολεοδομική ανάλυση και την θεωρητική σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς προκύπτει ότι ο αρχαίος δρόμος δεν συμπίπτει με τη σημερινή οδό Δεξίππου αλλά ρυμοτομεί το ξενοδοχείο Αίολος.

Στο χάρτη ανάλυσης (εικόνα 49) σημειώνονται –εκτός από τα μνημεία– η κυκλοφορία (δρόμοι-πεζόδρομοι) και τα διατηρητέα κτίρια του 19^{ου} αιώνα έτσι ώστε στο επόμενο κεφάλαιο, να εξετασθεί η εφικτότητα των στόχων επέμβασης και να ακολουθήσει η πρόταση.

Εικόνα 49: Χάρτης Ανάλυσης με σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού

⁹³ Ibid, σ.106.

⁹⁴ Ibid.

6. Πρόταση

Η ιστορική-πολεοδομική ανάλυση έδειξε ότι η ανάπτυξη της Αθήνας –κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας– καθώς και τον 19^ο αιώνα κάλυψε τα δύο Ρωμαϊκά μνημεία, σχεδόν τα εξαφάνισε και σίγουρα κατέστησε δυσανάγνωστη τη μορφή τους και τα περιόρισε σε τρεις αρχαιολογικούς χώρους, σε μορφή νησίδων. Η ενοποίηση τους είναι εφικτή με στόχο την ανάδειξη τους σαν σύνολο, χωρίς όμως να θιγεί η ιστορική φυσιογνωμία του δομημένου τοπίου, σύμφωνα με τη χάρτα της Βενετίας. Για να τεκμηριωθεί η πρόταση μελετήθηκε τόσο το οδικό δίκτυο διαχρονικά όσο και η συνάφεια του με τα μνημεία. Η έρευνα του κατέστησε σαφές ότι οι δρόμοι που διαχωρίζουν τις αρχαιολογικές νησίδες δεν παρουσιάζουν ιστορικό ενδιαφέρον, ούτε συμβάλουν στη συνοχή του πολεοδομικού ιστού και καλύπτουν μνημεία σημαντικής αρχαιολογικής αξίας.

Ακόμη, η μελέτη του αρχαίου οδικού δικτύου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη των μνημείων καθώς πρόκειται για πολεοδομικό Ρωμαϊκό συγκρότημα⁹⁵ που διασχίζεται από αρχαίους δρόμους, οι οποίοι επηρεάζουν τόσο την χωροθέτηση όσο και την τυπολογία των κτιρίων. Η έρευνα της έδειξε ότι πρόκειται για ρωμαϊκά fora. Χαρακτηριστικά τους είναι η συμμετρική διάταξη, η περιμετρική κιονοστοιχία της εσωτερικής αυλής, η απομόνωση τους με ψηλό περίβολο και προσπέλαση στο εσωτερικό τους μέσω πρόπυλων.

Αν και η ενοποίηση των τριών αρχαιολογικών χώρων σ' ένα είναι εφικτή, ο στόχος της ανάδειξης της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού μέσω της ολικής αποκάλυψής τους παρουσιάζει προβλήματα καθώς αυτές καλύπτονται από μνημεία και κτίρια άλλων χρονικών περιόδων με ιδιαίτερη ιστορική και αρχιτεκτονική αξία. Η απομάκρυνση των οποίων αντίκειται στη χάρτα της Βενετίας.⁹⁶

Συνεπώς, με την πρόταση που ακολουθεί, εκτός από την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, επιδιώκεται η αποκάλυψη αρχαίων αξόνων –με

⁹⁵ Έτσι στην περίπτωση της Αθήνας, στα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας, εκπονείται ένα φιλόδοξο πρόγραμμα ανάπλασης του πνευματικού κέντρου της πόλης, που άρχισε από τον Καίσαρα και Αύγουστο και ολοκληρώθηκε από τον Αδριανό. Σε άμεση γειτνίαση με την αρχαία αγορά χωροθετείται ένα πολεοδομικό συγκρότημα που αποτελείται από την Ρωμαϊκή αγορά –περίκλειστο, σχεδόν τετράγωνο κτίριο σε κάτοψη κτίριο, που περιβάλλεται από ψηλό περίβολο– το λεγόμενο «Αγορανομείο», το Ωρολόγιο του Κυρρήστου και την βιβλιοθήκη του Αδριανού η οποία είναι επίσης περίκλειστη και απομονώνεται με ψηλό περίβολο.

⁹⁶ Χάρτα Βενετίας, Άρθρο 11, «Όλες οι χρονικές φάσεις στη ζωή ενός έχουν αξία και οφείλουν να είναι σεβαστές και οι νεότερες κατασκευές δεν επιτρέπεται να απομακρύνονται παρά σε εξαιρετικές περιπτώσεις όπως όταν παρουσιάζουν μικρό ενδιαφέρον και το υποκείμενο μνημείο που θα αποκαλυφθεί έχει μεγάλο ιστορική, αρχαιολογική, αισθητική αξία.»

τη μορφή διαδρομών– και η αποκατάσταση του δομικού συνθετικού στοιχείου των μνημείων –περίκλειστος χαρακτήρας– με σκοπό την ανάδειξή τους.

6.1 Βραχυπρόθεσμα μέτρα

Σε πρώτη φάση διευρύνεται ο αρχαιολογικός χώρος με την ενσωμάτωση σ' αυτόν της οδού Πελοπίδα. Έτσι ώστε να γίνουν ανασκαφές και να αποκατασταθεί το ανατολικό περιστύλιο. (Εικόνα 50)

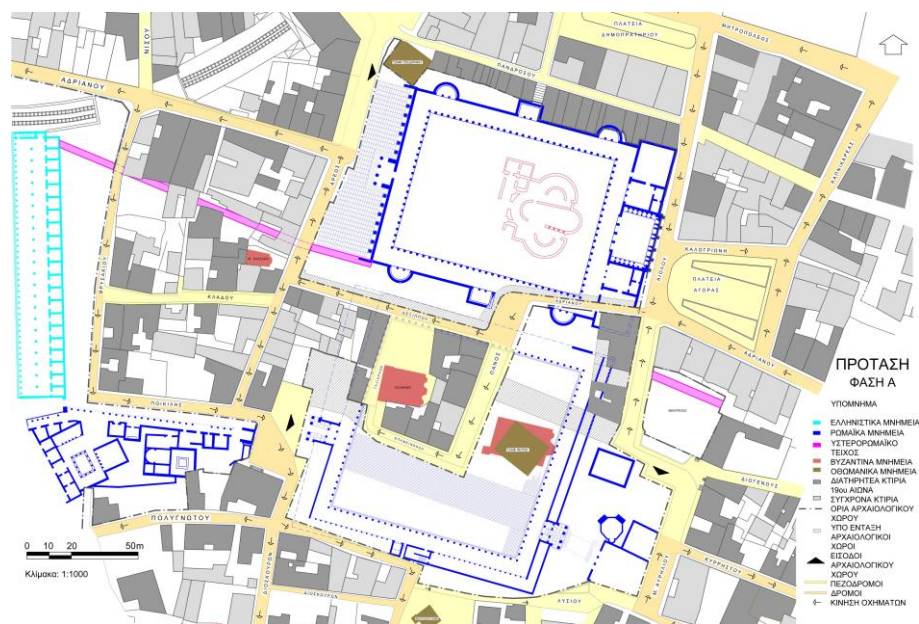

Εικόνα 50: Αποψη του ανατολικού περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς.
Φωτογραφία του 25^{ου} κίονα, από νότο, του ανατολικού περιστυλίου,
σύμφωνα με ανασκαφή του 1954, βρίσκεται θαμμένος μέσα στην οδό Πελοπίδα

Επίσης, τμήμα της οδού Επαμεινώνδα ενσωματώνεται στον αρχαιολογικό χώρο, και με αυτό τον τρόπο γίνεται η συνένωση με το οικόπεδο ιδιοκτησίας ΥΠΠΟ –επί της Επαμεινώνδα– καθιστώντας δυνατή την ανασκαφή και την αποκατάσταση του δυτικού περιστυλίου.

Επίσης μειώνεται το πλάτος της οδού Δεξίππου-Αδριανού με την μετατόπιση των ορίων του αρχαιολογικού χώρου της βιβλιοθήκης του Αδριανού, για να πραγματοποιηθούν ανασκαφές και ο εντοπισμός της ΒΔ γωνίας της Ρωμαϊκής αγοράς που θεωρητικά, σύμφωνα με την σχεδιαστική αναπαράσταση εντοπίζεται εντός υφιστάμενου αρχαιολογικού χώρου

βιβλιοθήκης Αδριανού. Συνολικά με την διεύρυνση του αρχαιολογικού χώρου θα δοθεί η δυνατότητα ανασκαφής της βόρειας πλευράς της Ρωμαϊκής αγοράς και της αποκατάστασης του βόρειου περιβόλου της. (Εικόνα 51)

Εικόνα 51: Χάρτης πρότασης: Α΄ Φάσης

Όσον αφορά στην κυκλοφορία διατηρείται η διαμπερής κίνηση των οχημάτων στην οδό Δεξίππου-Αδριανού. Η οδός Πανός και Επαμεινώνδα μετατρέπονται σε αδιέξοδο (cul-de-sac) –καθώς είναι θεσμοθετημένοι πεζόδρομοι– με δυνατότητα πρόσβασης των οχημάτων κοινής ωφελείας (ασθενοφόρα, πυροσβεστικά, απορριματοφόρα κ.α.) και των αυτοκίνητων των κατοίκων της περιοχής.

Το τμήμα της Επαμεινώνδα καθώς και η οδός Πελοπίδα δεν παρουσιάζουν ιστορική συνέχεια, όπως φαίνεται στο χάρτη Φ6. Επίσης, επειδή εφάπτονται του αρχαιολογικού χώρου έχουν χάσει το ένα τους τοίχωμα από κτίρια, στοιχείο συγκρότησης της παραδοσιακής έννοιας του δρόμου του 19^{ου} αιώνα.

6.2 Μακροπρόθεσμα μέτρα

Αφού ολοκληρωθεί η πρώτη φάση, στην δεύτερη μπορεί να πραγματοποιηθεί ο βασικός στόχος της ανάδειξης που είναι η ενοποίηση των τριών αρχαιολογικών χώρων σ' ένα, για να γίνει αυτό καταργείται η διαμπερής κίνηση των οχημάτων στην οδό Δεξίππου-Αδριανού. Για τις ανάγκες πρόσβασης των κατοίκων και των οχημάτων κοινής ωφέλειας δημιουργείται ένα cul-de-sac που περιλαμβάνει την Δεξίππου-Πανός-Επαμεινώνδα.

Με αυτή την πολεοδομική παρέμβαση αποτρέπεται η διερχόμενη κυκλοφορία τροχοφόρων. Η πρόσφατη διάνοιξη της οδού Λυσίου μπορεί να εξυπηρετήσει την μετάβαση από την ανατολική πλευρά της Πλάκας στην δυτική, καθώς και τη δυνατότητα πρόσβασης στην άνω Πλάκα. Επίσης, η οδός Λυσίου, η οποία στο τμήμα της πάνω από τη Ρωμαϊκή αγορά είναι πεζόδρομος, δίνει δυνατότητα πρόσβασης στα οχήματα κοινής ωφελείας και στα αυτοκίνητα των κατοίκων της περιοχής.

Όσο για το καμπύλο τμήμα της Αδριανού που καταργείται αποτελεί νεότερη χάραξη και δεν εντάσσεται στο μεσαιωνικό δρόμο ο οποίος διέσχισε – επί Τουρκοκρατίας– την θαμμένη βιβλιοθήκη του Αδριανού, από το πρόπυλο της κατέληγε στη βορειοανατολική γωνία της. Επίσης το σχήμα αυτού του τμήματος που ονομάζεται Αδριανού, έρχεται σε αντίθεση με την ανάδειξη της γεωμετρίας των Ρωμαϊκών μνημείων.

Στη συνέχεια οι δύο σημαντικές επεμβάσεις που θα συμβάλλουν ώστε να καταστεί ευανάγνωστη η τυπολογία τους και ο περικλειστος χαρακτήρας τους είναι:

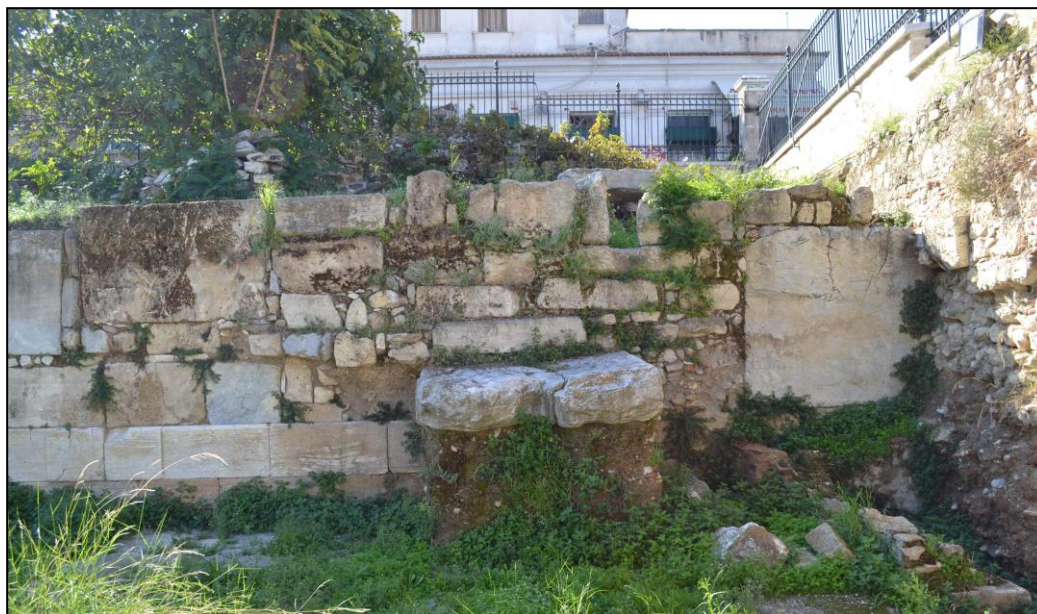
- Η αποκατάσταση του άξονα των δύο πρόπυλων, της βιβλιοθήκης του Αδριανού και της πύλης Αρχηγέτιδος Αθηνάς
- Ο εντοπισμός του Ρωμαϊκού δρόμου που υπήρχε ανάμεσα στα δύο μνημεία και η διαμόρφωσή του.

Εικόνα 52: Αεροφωτογραφία όπου φαίνεται η θέση των πρόπυλων στο σύγχρονο αστικό ιστό της Πλάκας
Πηγή: Google earth

Όσον αφορά στην αποκατάσταση του άξονα των δύο προτύλων γνωρίζουμε ότι η στραμμένη όψη της πύλης της Αρχηγέτιδος Αθηνάς έχει τον ίδιο προσανατολισμό με το κεντρικό δυτικό πρόπυλο της βιβλιοθήκης του Αδριανού και συνδέονται με ευθεία.⁹⁷ (Εικόνα 52) Μετά την κατασκευή του υστερορωμαϊκού τείχους δεν είναι δυνατή η σύνδεση τους παρά μόνο διαμέσου της βυζαντινής πυλίδας.⁹⁸ (Εικόνα 53)

Επίσης για να είναι εφικτή η σύνδεση των δύο Ρωμαϊκών μνημείων, πρέπει να γίνει η διάνοιξη του οικοδομικού τετραγώνου με την καθαίρεση ενός κτιρίου επί της οδού Δεξίππου, το οποίο δεν είναι διατηρητέο του 19^{ου} αιώνα, αλλά σύγχρονο. (Εικόνα 54) Αξίζει να σημειωθεί ότι εντός αυτού του οικοδομικού τετραγώνου παρατηρείται μια οικοδομική δραστηριότητα με κατασκευή κτισμάτων με οπλισμένο σκυρόδεμα πιθανόν και καθ' υπέρβαση των ήπιων όρων δόμησης που ισχύουν στην περιοχή.

Εικόνα 53: Η βυζαντινή πύλη που διανοίχθηκε στο Υστερορωμαϊκό Τείχος

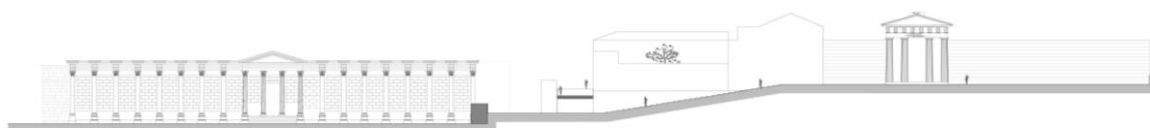
⁹⁷ Μ. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», *op. cit.* σ.89, «Η συμφωνία αυτή, λαμβανομένης υπ' όψιν της μεγάλης διαφοράς ηλικίας των δύο κτηρίων, αποτελεί ένδειξη μιας σημαντικής γραμμής του πολεοδομικού ιστού εκτεινόμενης εμπροσθεν των δύο μεγάλων κτηρίων.»

⁹⁸ Ν. Τσονιάτης, «Νέα στοιχεία για το υστερορωμαϊκό τείχος της Αθήνας», *op. cit.* σ.58, «Στην ανωδομή του τείχους και σε τμήμα του [...] διαπιστώθηκε η ύπαρξη πύλης, ως κατάφλι της οποίας χρησιμοποιήθηκε ένας από τους δύο ορθοστάτες που είχαν αφαιρεθεί προκειμένου να διανοιχτεί. [...] Είναι μια επέμβαση της ύστερης βυζαντινής εποχής που, με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα, έχει χρονολογηθεί τον 14^ο αιώνα. Η πύλη αυτή καταργήθηκε την εποχή της Τουρκοκρατίας, οπότε και κλείστηκε πρόχειρα με αργούς λίθους, θραύσματα πόρινων και μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μελών και λίγα θραύσματα πλίνθων με απλή λάσπη ως συνδετικό υλικό.»

Εικόνα 54: Το σύγχρονο κτίριο επί της Δεξίππου 7, η κατεδάφιση του θα κάνει δυνατή τη σύνδεση των δύο πρόπυλων: βιβλιοθήκης Αδριανού και πύλης Αρχηγέτιδος Αθηνάς της Ρωμαϊκής αγοράς

Μετά την ολοκλήρωση της διάνοιξης, δημιουργείται μια διαδρομή η οποία περνάει κάτω από την οδό Δεξίππου και μέσα από μια σκαλόραμπα – με ύψος σκαλοπατιού 0.16 μ. και πάτημα 1 μ.– ανεβαίνει την υψομετρική διαφορά των 5.12μ. για να φθάσει μπροστά στην πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς. Παράλληλα, ο αρχαιολογικός χώρος μπροστά της έχει διευρυνθεί για την δημιουργία εισόδου στον άξονα Δύσης-Ανατολής. (Εικόνα 55)

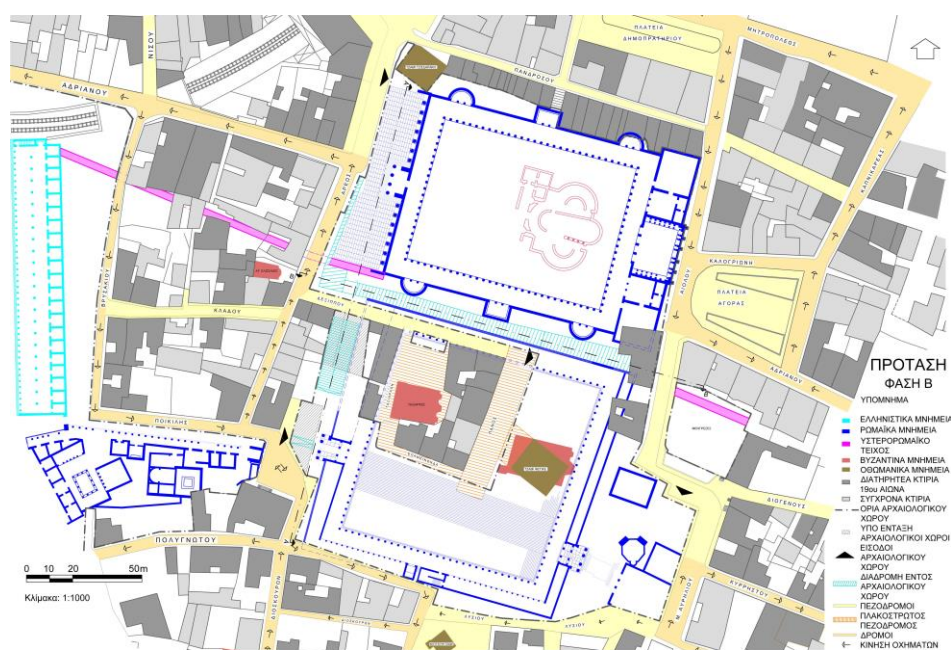

Εικόνα 55: Τομή στον άξονα που συνδέει τα δύο μνημεία

Ο προσδιορισμός του Ρωμαϊκού δρόμου ανάμεσα στα δύο μνημεία γίνεται με την αποκατάσταση του βόρειου αναλημματικού τοίχου της Ρωμαϊκής αγοράς που ήταν και το όριο του. Αυτή η δεύτερη διαδρομή, η εγκάρσια στην πρώτη, διέρχεται κάτω από την οδό Πανός για να καταλήξει

στο υπόγειο του ξενοδοχείου *Αίολος*, όπου υπάρχουν πολλές αρχαιότητες του ίδιου πολιτισμικού στρώματος. Παράλληλα γίνεται ένας εξωραϊσμός στην πίσω όψη του ξενοδοχείου *Αίολος* με την απομάκρυνση των μεταγενέστερων προσθηκών και την καθαίρεση του μαντρότοιχου προς το εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου.

Το τμήμα της οδού Πανός πλακοστρώνεται –όπως και η πλατεία Ταξιαρχών– και διαμορφώνεται η είσοδος στο Φετιχίε τζαμί, καθώς υπήρξε σημαντικός δρόμος κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας. Το τελείωμα του προς τον αρχαιολογικό χώρο της Ρωμαϊκής αγοράς διαμορφώνεται σαν πρανές με μια αρχαιολογική τομή που αναδεικνύει την πολιτισμική στρωματογραφία της περιοχής. Μια ακόμη είσοδος για τον αρχαιολογικό χώρο της Ρωμαϊκής αγοράς δημιουργείται στη συμβολή των Δεξίππου και Πανός, οδηγεί συν επίπεδα στο βόρειο περιστύλιο. Επίσης η είσοδος που υπήρχε από την οδό Αιόλου διατηρείται καθώς και κατά την αρχαιότητα υπήρχε αυτή η διαδρομή. (Εικόνα 56)

Εικόνα 56: Χάρτης πρότασης: Β΄ Φάσης

Επιπλέον, η αποκατάσταση του εσωτερικού περιστυλίου της νότιας και ανατολικής πλευράς της Ρωμαϊκής αγοράς συμβάλλει στο να καταστήσει ευανάγνωστη τη μορφή της. Ο αρχαίος δρόμος που διέσχισε την Ρωμαϊκή αγορά και συνέδεε τα πρόπυλα της αναδεικνύεται με την αποκάλυψη της υπάρχουσας Αδριάνειας πλακόστρωσης.

Συνολικά, η πρόταση επέμβασης τονίζει και αξιοποιεί διαδρομές του Ρωμαϊκού δικτύου, –αναδεικνύοντας έτσι το βασικό δομικό στοιχείο των δύο μνημείων που είναι ο ομοιόμορφος περίκλειστος χαρακτήρας του forum και το γεγονός ότι αποτελούν μέρος πολεοδομικού συγκροτήματος– διατηρεί διαχρονικές χαράξεις –όπως το τμήμα της οδού Πανός– και καταργεί κάποια σύγχρονα τμήματα δρόμων τα οποία δεν συμβάλουν στη συνεκτικότητα του πολεοδομικού ιστού της Πλάκας.

7. Σύνοψη

7.1 Σύνοψη

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι η ανάδειξη της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού, ως συνόλου. Η κοινή αυτή ανάδειξη είναι αναγκαία διότι σήμερα στην περιοχή μελέτης υπάρχουν τρεις περιφραγμένοι αρχαιολογικοί χώροι –της βιβλιοθήκης του Αδριανού, της Ρωμαϊκής αγοράς και του οικοπέδου Καλάμια– ασύνδετοι μεταξύ τους, αν και περιέχουν τα ερείπια αυτών των δύο μνημείων τα οποία παρότι έχουν κατασκευαστεί σε διαφορετικές φάσεις της Ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής, συγκροτούν ένα σύνολο με κοινές αντιλήψεις για την οργάνωση του δημόσιου χώρου της Ρωμαϊκής εποχής.

Για να υλοποιηθεί η ανάδειξη των δύο μνημείων θα απαιτηθούν κάποιες πολεοδομικές επεμβάσεις, καθώς η ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης εξαφάνισε τμήματα τους και κατέστησε δυσανάγνωστη τη δομή τους. Για να κριθεί κατά πόσο είναι εφικτό να υλοποιηθούν αυτές οι επεμβάσεις, χωρίς να αλλοιωθεί η ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής ερευνήθηκε η διαχρονική εξέλιξη του οδικού δικτύου στο χώρο, από τον 4^ο π.Χ. μέχρι το 19^ο αιώνα η οποία εμπλουτίστηκε με τα ανασκαφικά δεδομένα. Μέσα από την έρευνα γίνεται γνωστή η σταδιακή κατασκευή των μνημείων –σε συνάφεια με τις αρχαίες χαράξεις– η επίχωση τους από αλλεπάλληλα πολιτισμικά στρώματα και η δημιουργία του πολεοδομικού ιστού της Τουρκοκρατίας.

Μέσα από τη μελέτη των διαχρονικών χαράξεων παρατηρεί κανείς ότι η ρύμη της αρχαιότητας –που διέσχισε από νότο προς βορρά τη Ρωμαϊκή αγορά– συμπίπτει σαν κατεύθυνση με το βασικό δρόμο της Τουρκοκρατίας, που οδηγούσε από την αγορά στην Ακρόπολη. Είναι ο μόνος αποτυπωμένος δρόμος στο χάρτη του Verneda. Σήμερα όμως αυτός ο δρόμος δεν υφίσταται πια, λόγω της ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς. Σώζεται μόνο ένα τμήμα του, η σημερινή οδός Πανός, μπροστά από το Φετιχίε τζαμί σαν μαρτυρία της Τουρκοκρατίας.

Άραγε, η ανάδειξη των δύο Ρωμαϊκών μνημείων ως συνόλου επηρεάζεται από την αναζήτηση του άμεσου αρχαίου οδικού δικτύου;

Επειδή το δομικό τυπολογικό στοιχείο των δύο μνημείων είναι ο περικλείστος χαρακτήρας τους, αυτός γίνεται αντιληπτός με τον εντοπισμό και την αποκατάσταση του ρωμαϊκού δρόμου που ήταν ανάμεσα τους.

Η πολεοδομική ανάλυση έδειξε ότι η περιοχή μελέτης ήταν εκτός του πολεοδομικού σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert και Klenze, για να δοθεί η δυνατότητα διενέργειας μελλοντικών ανασκαφών. Για να μην σταματήσει όμως, εντελώς η οικοδομική δραστηριότητα –κατά τον 19^ο αιώνα– επιτρέπεται προσωρινά και κατά ανοχή, η οικοδόμηση της περιοχής μελέτης πάνω σε διαφορετικές χαράξεις από εκείνες της Τουρκοκρατίας. Οπότε ο πολεοδομικός ιστός της περιοχής δέχεται επεμβάσεις και σημειακές διαπλατύνσεις για την κατασκευή των κτιρίων του 19^{ου} αιώνα, όπως το ξενοδοχείο Αίολος. Με την εκπόνηση και θεσμοθέτηση της μελέτης Πλάκας, ο υφιστάμενος πολεοδομικός ιστός προστατεύεται. Ως αποτέλεσμα, ο σημερινός αστικός ιστός της Πλάκας, στην περιοχή της Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού δεν χαρακτηρίζεται από τη συνεκτικότητα που υπήρχε κατά την τουρκοκρατία, λόγω των αστικών κενών που έχουν δημιουργηθεί από τις ανασκαφές, καθώς και εξαιτίας των σημειακών διαπλατύνσεων των δρόμων.

Η ιστορική έρευνα σε συνδυασμό με την πολεοδομική ανάλυση και τη σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς –η οποία σήμερα έχει ανασκαφεί κατά το ήμισυ και γνωρίζουμε θεωρητικά τα όρια της– τεκμηρίωσε ότι ο Ρωμαϊκός δρόμος που διαχωρίζει τα δύο μνημεία –δεν συμπίπτει με τη σημερινή οδό Δεξίππου– αλλά ρυμοτομεί το ξενοδοχείο Αίολος, ένα αξιόλογο δείγμα της Οθωνικής αρχιτεκτονικής, χαρακτηρισμένο ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Τι θα γίνει, λοιπόν, πρέπει να κατεδαφιστεί ένα μνημείο του 19^{ου} αιώνα για την ανάδειξη της Ρωμαϊκής εποχής;

Η αποκάλυψη της Ρωμαϊκής αγοράς και η ανάδειξη της μαζί με την βιβλιοθήκη του Αδριανού σαν σύνολο δημιουργεί μια σειρά ζητημάτων, καθώς η μια εποχή είναι εναντίον της άλλης σε επίπεδο χαράξεων και μνημείων. Βέβαια, η χάρτα της Βενετίας αναγνωρίζει ότι η συμβολή και των άλλων ιστορικών περιόδων στη ζωή ενός μνημείου μπορεί και πρέπει να είναι σεβαστή. Στην περίπτωση της Ρωμαϊκής αγοράς, αυτό συμβαίνει, καθώς εντός της βρίσκεται το Φετιχίε Τζαμί και επί της βορειοδυτικής γωνίας της έχουν θεμελιωθεί αξιόλογα κτίρια του 19^{ου} αιώνα. Αντίστοιχα, το ξενοδοχείο Αίολος εδράζεται στη βορειοανατολική γωνία της βιβλιοθήκης του Αδριανού και επί του Ρωμαϊκού δρόμου.

Τι είναι όμως αυτό που εντέλει θα καταργηθεί για να αναδειχθούν τα δύο Ρωμαϊκά μνημεία σαν σύνολο; Θα διαλυθεί ο πολεοδομικός ιστός ή θα καταργηθούν κάποιοι μεμονωμένοι δρόμοι ή τμήματά τους;

Συνολικά, η πρόταση της ανάδειξης αποτελείται από βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα μέτρα. Αρχικά, ο αρχαιολογικός χώρος διευρύνεται με την ενσωμάτωση τμημάτων του σύγχρονου οδικού δικτύου, με στόχο την ενοποίηση των τριών αρχαιολογικών χώρων σ' ένα. Αυτή η ενέργεια θα συμβάλει στην αποκάλυψη των ρωμαϊκών μνημείων και θα επηρεάσει τον πολεοδομικό ιστό του 19^{ου} αιώνα. Ουσιαστικά θα καταργηθούν μεμονωμένοι δρόμοι ή τμήματα τους που περιβάλλουν τον αρχαιολογικό χώρο και δεν έχουν τοιχώματα –δηλαδή κτίρια– στις δύο πλευρές του, τα οποία συγκροτούν την έννοια του παραδοσιακού δρόμου. Από άποψη διατήρησης, σύμφωνα με τη χάρτα της Βενετίας, όταν τα υποκείμενα στοιχεία (Ρωμαϊκά μνημεία) είναι πιο σημαντικά από το υπερκείμενα (τμήματα δρόμων), είναι δυνατή η απομάκρυνσή τους. Επίσης, αυτοί οι δρόμοι είναι ήδη χαρακτηρισμένοι ως πεζόδρομοι, οπότε η ενσωμάτωση τους στον αρχαιολογικό χώρο εμποδίζει την διερχόμενη κυκλοφορία οχημάτων στο άμεσο περιβάλλον των δύο μνημείων.

Μετά την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, αποκαθίστανται οι δύο βασικοί άξονες των Ρωμαϊκών μνημείων, –ο ένας που είναι ο ανάμεσά τους δρόμος, τα διαχωρίζει αλλά ταυτόχρονα υποδεικνύει τα όρια τους, και ο άλλος που τα συνδέει μέσα από τα μνημειώδη πρόπυλα τους. Η αποκατάσταση του βόρειου αναλημματικού περιβόλου της Ρωμαϊκής αγοράς αναδεικνύει και κάνει αντιληπτό στον επισκέπτη τον περικλειστο χαρακτήρα της. Επίσης, η αναστήλωση του εσωτερικού περιστυλίου –της νότιας και ανατολικής πλευράς της– κάνει κατανοητή την τυπολογία της. Τέλος, η οδός Πανός και η πλατεία Ταξιαρχών πλακοστρώνονται και διαμορφώνεται η είσοδος στο Φετιχίε τζαμί.

7.2 Abstract

The object of this paper is to publicize the Roman Market and Hadrian's Library together as a group. This joint publicity is necessary today because in the district being studied, there are three fenced archaeological sites: Hadrian's Library, the Roman Market and the Kalamia lot, which are not inter-related, despite encompassing the ruins of the two monuments. Although built in different eras in Roman architecture, they constitute a group reflecting common views about the organization of public space in Roman times.

To promote these two monuments successfully, some urban planning interventions will be required, since the growth of the modern city has caused parts of them to be removed, making it difficult to understand their structure. To judge how feasible it is to carry out these interventions without altering the historic physiognomy of the site, the evolution over time of its road network was studied, covering the period from the 4th century BC to the 19th AD, and enriched by excavation findings. Through this investigation, the structure of the monuments has gradually been revealed, together with their relation to the ancient streets. It has also shown us how they were covered over by successive layers of civilization, and by the urban fabric created during Turkish rule.

Through this study of the streets over time, one can observe that the direction of the ancient lane across the Roman market from south to north coincides with the direction of the main road built under Turkish rule, which led from the market to the Acropolis. It is the only road sketched on the map by Vemeda. Today, however, this road no longer exists due to the excavation of the Roman Market. One section alone has been preserved, called Panos St. on which stands the Fethiye Mosque, bearing witness to Turkish rule.

Will the publicizing of the two Roman monuments as a group be influenced by the search for the ancient road network?

The common structural feature of the typology of these monuments is that they were both enclosed, as will be shown when the Roman road between them is identified and restored.

Analysis of the city plan showed that the region of this study was not included in the urban plan drawn up by Kleanthis, Schaubert and Klenze, so as to allow for future excavations. But to avoid halting construction activity altogether in the 19th century, building was permitted in the region of study, temporarily and on sufferance, on roads other than those built under Turkish rule. In this way, the urban fabric of the region was subject to interventions, including significant road widening, for the construction of 19th-century buildings such as the Aeolos Hotel. In the study for Plaka that was drawn up and legislated, the existing urban fabric was protected. As a result, the urban fabric of Plaka today in the vicinity of the Roman Market and Hadrian's Library is not characterized by the cohesion that existed under Turkish rule, owing to the gaps resulting from excavations, and to the significant widening of the streets.

Historical research, in conjunction with the urban planning study and sketches representing the Roman market – half of which has been excavated

today so that theoretically we know its boundaries – showed that the Roman street separating the two monuments does not coincide with today's Dexippou St., but cuts through the Aeolos Hotel building. The latter is a noteworthy example of architecture in the reign of Otto, and has been designated a listed historic monument. So what will happen? Must a 19th-century monument be removed to highlight the Roman period?

The unearthing of the Roman Market and its promotion as a group with Hadrian's Library raises a number of issues, as one era appears to conflict with the other as regards streets and monuments. The Venice Charter certainly recognizes that the contribution of other historical periods to the life of a monument can and must be respected. This is the case with the Roman Market, since the Fethiye Mosque is located within it, and on its northwest corner are the foundations of significant 19th-century buildings. Similarly the Aeolos Hotel is located on the Roman road in the northeast corner of Hadrian's Library.

What then will ultimately be abolished to promote the group of two Roman monuments? Will the entire urban fabric be dispersed or will a few isolated streets or parts of them be removed?

The proposed promotion as a whole contains both short-term and long-term measures. The archaeological site will initially be extended by incorporating sections of the modern road network in order to unite the three archaeological sites together into one. This action will help bring the Roman monuments to light and will affect the 19th-century urban fabric. In essence, individual roads will be abolished, or the sections of them around the archaeological site that have no walls, i.e. buildings, on either side, and represent the traditional street. From the viewpoint of conservation, according to the Venice Charter, when the underlying features (Roman monuments) are more important than the overlying ones (sections of roads), the latter may be removed. Also, these streets have already been designated as pedestrian walkways, so that their incorporation into the archaeological site will keep vehicular traffic out of the immediate environment of the two monuments.

After the archaeological sites are united, the two basic axes of the Roman monuments will be restored: one is the street between them, which separates them while simultaneously indicating their boundaries; the other will connect them through their monumental gates. The restoration of the northern retaining wall around the Roman market will reveal its enclosed character to the visitor. Also, the restoration of the interior colonnade on its south and east side will allow its typology to be better understood. And finally, Panos Street

and Taxiarchon Square will be paved and the entrance to the Fethiye Mosque will be enhanced.

8. Βιβλιογραφία-Πηγές

8.1 Βιβλιογραφία

- Camp J. M., *Η Αρχαία Αγορά της Αθήνας*, μφ. Μ. Κλεώπα, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2004
- Hoff M. *The Roman Agora at Athens*, Boston, Boston University 1988
- Judeich W., *Topographie von Athen*, München, C.H. Beck'she Verlagsbuchhandlung, 1905
- L' Unificazione dei Sitti Archeologi di Atene e il programma dei Fori Imperiali di Roma. Due esperienzi a confronto, Tavola Rotonda, Aprile 2002, *ASAtene LXXX*, III, 2, I, 2002
- Miliadis I., "Chroniques des fouilles en 1954" in *Bulletin de Correspondance Hellénique* 79, 1955
- Robinson H. "The Tower of the Winds and the Roman Market" in *American Journal of Archaeology*, Vol. XLVII 1943, p. 291-305
- Stuart J.-Revett N., *Antiquities of Athens*, London, 1762
- The Venice Charter
- Travlos J., *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen, Wasmuth, 1988
- Vanderpool E., "News Letter from Greece" in *American Journal of Archaeology* 59, 1959
- ΒΕΤΑΠΛΑΝ ΑΕΜ, Μελέτη συνολικής ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού, 1997
- Δοντάς Γ., *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 24, 1969, Χρον., 19-23
- Ζήβας Δ.Α., *Πλάκα 1973-2003. Το χρονικό της επέμβασης για την προστασία της παλαιάς πόλεως Αθηνών*, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006
- Καστριώτης Π.- Φιλαδελφεύς Α., στα *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1910
- Κνιθάκης Ι., Μαλούχου Φ., Τιγγινάγκα Ι., «Το Βοεβοδαλίκι της Αθήνας» στο *Επώνυμα Αρχοντικά των χρόνων της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, 1986
- Κόκκου Α., «Αδριάνεια έργα εις τας Αθήνας» στο *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 25, 1970, Μελ. 159-161
- Κορρές Μ., (επιμ.) *Οι πρώτοι χάρτες της πόλεως των Αθηνών*, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2010

- Κορρές Μ., «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», στο Κορρές (επιμ.) *Αττικής Οδοί. Αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2009
- Κουμανούδης Στ., *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1885
- Λαζαρίδης Π., *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 19, 1964, Χρον., 96-99, πίν. 91-92.
- Μαλλούχου-Τυφάνο Φ., *Η αναστήλωση των αρχαίων μνημείων στη νεώτερη Ελλάδα (1834-1939)*, Αθήνα, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 2008
- Μπίρης Κ. *Αι Αθήναι. Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, 2^η έκδοση, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 1995
- Μυλωνάς Κ.Δ., στα *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1890
- Ορλάνδος Α., «Ο προορισμός του βορείως του Ωρολογίου Ανδρονίκου του Κυρρήστου Ρωμαϊκού κτίσματος» στα *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, Τ.ΧV, 1940, σ.251-260
- Πλάτων Ν., «Εργασίαι διαμορφώσεως χώρου Ρωμαϊκής αγοράς» στο *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 20, 1965, Χρον., 36, Πίν. 36ε.
- Σούρλας Δ., «Νεότερα στοιχεία για τη Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας» στο Σ. Βλίζος (επιμ.) *Η Αθήνα κατά τη Ρωμαϊκή εποχή. Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*. Αθήνα, Εκδόσεις Μουσείο Μπενάκη, 2008
- Σούρλας Δ., «Πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες στη Ρωμαϊκή αγορά στη βιβλιοθήκη του Αδριανού και τις όμορες περιοχές» στο Σ. Οικονόμου και Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.) *Αρχαιολογικές Συμβολές, τόμος Β: Αττική, Α΄ και Γ΄ ΕΠΚΑ*, Αθήνα, Εκδόσεις Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2013
- Σταυρόπουλος Φ., «Ανασκαφαί Ρωμαϊκής Αγοράς» στο Παράρτημα του *Αρχαιολογικού Δελτίου* του 1930-31
- Τραυλός Ι., *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 1993
- Τσωνιώτης Ν., «Η Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας, από την ύστερη Αρχαιότητα έως την Τουρκοκρατία: Ανασκαφικά στοιχεία-Στρωματογραφικά δεδομένα» στο Σ. Οικονόμου και Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.) *Αρχαιολογικές Συμβολές, τόμος Β: Αττική, Α΄ και Γ΄ ΕΠΚΑ*, Αθήνα, Εκδόσεις Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2013
- Τσωνιώτης Ν., «Νέα στοιχεία για το υστερορωμαϊκό τείχος της Αθήνας» στο Σ. Βλίζος (επιμ.) *Η Αθήνα κατά τη Ρωμαϊκή εποχή. Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*. Αθήνα, Εκδόσεις Μουσείο Μπενάκη, 2008
- Χωρέμη Α., «Ρωμαϊκή Αγορά: Το πρώτο εμπορικό κέντρο της Αθήνας», στις *Επιστημονικές-Επιμορφωτικές διαλέξεις για την Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών*, Αθήνα, Εκδόσεις Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 1996
- Χωρέμη Α., *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 44, 1989, Χρον., 10-14
- Χωρέμη-Σπετσιέρη Α. και Τιγγινάγκα Ι., «Η βιβλιοθήκη του Αδριανού στην Αθήνα. Τα ανασκαφικά δεδομένα.» στο Σ. Βλίζος (επιμ.) *Η Αθήνα κατά τη*

Ρωμαϊκή εποχή. Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες. Αθήνα, Εκδόσεις Μουσείο Μπενάκη, 2008

8.2 Πηγές

- Αρχείο Α΄ ΕΠΚΑ
- Φωτογραφικό Αρχείο ΕΡΤ
- Φωτογραφικό Αρχείο Ιταλικής Αρχαιολογικής σχολής

9. Κατάλογος εικόνων

Εικόνα εξώφυλλου: Αεροφωτογραφία της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού του 1963

Πηγή: J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen, 1988

Εικόνα 1: Σύγχρονη αεροφωτογραφία της περιοχής μελέτης, όπου φαίνεται η Ρωμαϊκή αγορά και η βιβλιοθήκη του Αδριανού.

Πηγή: Google earth

Εικόνα 2: Αεροφωτογραφία από ΝΑ της περιοχής μελέτης.

Πηγή: Α΄ ΕΠΚΑ

Εικόνα 3: Χάρτης της Αθήνας από τον 1^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τον 1^ο αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 4: Χάρτης της Αθήνας τον 2^ο αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 5: Η Αθήνα από το 86π.Χ. έως το 267 μ.Χ.

Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Εικόνα 6: Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής της Αγοράς όπου φαίνεται η οδός των Παναθηναίων, από την αρχή της πλησίον του Διπύλου μέχρι την Ακρόπολη (2^{ος} μ.Χ. αιώνας)

Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Εικόνα 7: Αρχαία Αθήνα, κεντρικό οδικό δίκτυο (σύμφωνα με Μ. Κορρέ 1998) με συγκριτική επίθεση του νυν οδικού δικτύου.

Πηγή: Μ. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», στο Κορρές (επιμ.) *Αττικής Οδοί. Αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, Αθήνα, 2009

Εικόνα 8: Η Αρχαία Αγορά στο τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, σύμφωνα με Ι. Τραυλό.

Πηγή: J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen, 1988

Εικόνα 9: Χάρτης της Αθήνας τον 4^ο αιώνα π.Χ.

Εικόνα 10: Ο δρόμος που συνέδεε την Αρχαία αγορά με την Ρωμαϊκή, στο βάθος αριστερά η πύλη της Αρχηγέτιδος Αθηνάς.

Πηγή: J. M. Camp, *Η Αρχαία Αγορά της Αθήνας*, μτφ. Μ. Κλεώπα, Αθήνα, 2004

Εικόνα 11: Χάρτης της Αθήνας από τον 3^ο αιώνα μ.Χ. μέχρι τον 5^ο αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 12: Αποτύπωση ανασκαφής βορείων διαμερισμάτων υπογείου του Ξενοδοχείου *Αίολος*

Πηγή: Α΄ ΕΠΚΑ

Εικόνα 13: Η πορεία του Υστερορωμαϊκού Τείχους, κατά τον Ι. Τραυλό

Πηγή: Α΄ ΕΠΚΑ

Εικόνα 14: Η πόλη των Αθηνών το 1687, κατά το σχέδιο του G. M. Verneda

Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Εικόνα 15: Χάρτης της Αθήνας του 1687 με επάλληλη τοποθέτηση του αρχαίου οδικού δικτύου

Εικόνα 16: Η κόγχη του ιερού βήματος της βασιλικής επί του 18^{ου} από Ν μετακιονίου διαστήματος της ανατολικής κιονοστοιχίας

Πηγή: Α΄ ΕΠΚΑ

Εικόνα 17: Το Φετιχίε τζαμί επί της βασιλικής. Η χάραξη του μιναρέ ακολουθεί την κάτοψη της βασιλικής. Φωτογραφία από τα σωζόμενα οικοδομικά κατάλοιπα του μιναρέ.

Εικόνα 18: Χάρτης της Αθήνας του 1831-32 με επάλληλη τοποθέτηση του αρχαίου οδικού δικτύου

Εικόνα 19: Η παζαρόπορτα του Σταροπάζαρου.

Πηγή: J. Stuart-N. Revett, *Antiquities of Athens*

Εικόνα 20: Το Ωρολόγιο του Κυρρήστου κατά την Τουρκοκρατία

Πηγή: J. Stuart-N. Revett, *Antiquities of Athens*

Εικόνα 21: Πίσω από τα σπίτια διακρίνονται οι κίονες του δυτικού τοίχου της βιβλιοθήκης του Αδριανού

Πηγή: J. Stuart-N. Revett, *Antiquities of Athens*

Εικόνα 22: Το κάτω σιντριβάνι που σηματοδοτεί την περιοχή του κάτω Παζαριού και η εκκλησία των Αγ. Ασωμάτων στα σκαλιά, σε υδατογραφία του C. Von Heydeck (1835).

Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Εικόνα 23: Η οδός Πανός κατά την Τουρκοκρατία (Dodwell 1805)

Πηγή: Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Εικόνα 24: Χάρτης της παλιάς πόλης με την προσθήκη της νέας ρυμοτομίας και των κτιρίων της πρώτης δεκαετίας, από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, σύμφωνα με Κ. Μπίρη. Έχει σημειωθεί και το Ξενοδοχείο *Αίολος*

Πηγή: Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι. Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα*, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995

Εικόνα 25: Το Ωρολόγιο του Κυρρήστου και πίσω του δεξιά το νεόδμητο Ξενοδοχείο *Αίολος*

Πηγή: E. Rey, *Voyage Pittoresque en Grèce et dans le Levant fait en 1843-1844*

- Εικόνα 26:** Σχέδιο αποτύπωσης ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς, του 1890
Πηγή: ΠΑΕ 1890
- Εικόνα 27:** Φωτογραφία του 7^{ου} μετακτιονίου διαστήματος –μετρημένο από ανατολικά– του νότιου περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς
- Εικόνα 28:** Φωτογραφία της ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς μεταξύ 1890-1910.
Πηγή: Φ. Μαλλούχου-Tufano, *Η αναστήλωση των αρχαίων μνημείων στη νεώτερη Ελλάδα (1834-1939)*, Αθήνα, 2008
- Εικόνα 29:** Σχέδιο αποτύπωσης ανασκαφής της Ρωμαϊκής αγοράς, του 1930
Πηγή: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 1930-31
- Εικόνα 30:** Φωτογραφία από το Στρατιωτικό Αρτοποιείο και το Ωρολόγιο του Κυρρήστου, πριν το 1935
Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ
- Εικόνα 31:** Σχέδιο της βιβλιοθήκης του Αδριανού
Πηγή: ΠΑΕ 1885
- Εικόνα 32:** Σχέδιο Κλεάνθη-Schaubert, όπου η περιοχή της Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού είναι εκτός σχεδίου για τη μελλοντική διεξαγωγή αρχαιολογικών ανασκαφών
Πηγή: Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι. Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα*, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995
- Εικόνα 33:** Σχέδιο Klenze, όπου η Ρωμαϊκή αγορά εξακολουθεί να είναι εκτός σχεδίου για τη μελλοντική διεξαγωγή αρχαιολογικών ανασκαφών
Πηγή: Κ. Μπίρης, *Αι Αθήναι. Από του 19ου εις τον 20^{ον} αιώνα*, 2η έκδοση, Αθήνα, 1995
- Εικόνα 34:** Οι πεζόδρομοι στην Πλάκα, Νοέμβριος 1979
Πηγή: Φυλλάδιο Υπουργείου Δημοσίων Έργων
- Εικόνα 35:** Χάρτης σύγκρισης πολεοδομικού ιστού κατά την Τουρκοκρατία και σύγχρονου οδικού δικτύου Πλάκας
- Εικόνα 36:** Ξενοδοχείο Αίολος, Αιόλου 3 και Αδριανού 64
- Εικόνα 37:** Διατηρητέο κτίριο Αιόλου 1 και Πελοπίδα
- Εικόνα 38:** Σχέδιο πρότασης της μελέτης ΒΕΤΑΠ/ΑΝ Α.Ε.Μ.
Πηγή: Αρχείο Α΄ ΕΠΚΑ
- Εικόνα 39:** Περιστύλιο ανατολικής πλευράς, ο 22^{ος} κίονας εκτός θέσης
Πηγή: Αρχείο Α΄ ΕΠΚΑ
- Εικόνα 40:** Περιστύλιο ανατολικής πλευράς, ο 25^{ος} κίονας, κάτω από την οδό Πελοπίδα. Φωτογραφία από ανασκαφή του 1954
Πηγή: BCH 1955
- Εικόνα 41:** Άποψη της Ρωμαϊκής αγοράς από ανατολικά
- Εικόνα 42:** Κάτοψη ανατολικού πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς
- Εικόνα 43:** Κάτοψη δυτικού πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς

Εικόνα 44: Τμήμα υποθεμελίωσης του στυλοβάτη του βορείου περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς, στην πλατεία Ταξιαρχών. Φωτογραφία ανασκαφής από αρχείο Α΄ ΕΠΚΑ και σύγχρονη φωτογραφία διαμόρφωσης της

Εικόνα 45: Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με W. Jüdeich, 1905

Πηγή: W. Jüdeich, *Topographie von Athen*, München, 1905

Εικόνα 46: Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με I. Τραυλό, 1966

Πηγή: I. Τραυλός, *Πολοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*, 2^η εκδ. Αθήνα, 1993.

Εικόνα 47: Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με M. Κορρέ, 2005

Πηγή: M. Κορρές, «Οδικό δίκτυο γύρω από την Ακρόπολη», στο Κορρές (επιμ.) *Αττικής Οδοί. Αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, Αθήνα, 2009

Εικόνα 48: Βόρειος περίβολος της Ρωμαϊκής αγοράς

Εικόνα 49: Χάρτης ανάλυσης με σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού

Εικόνα 50: Άποψη του ανατολικού περιστυλίου της Ρωμαϊκής αγοράς.

Εικόνα 51: Χάρτης πρότασης: Α΄ Φάσης

Εικόνα 52: Αεροφωτογραφία όπου φαίνεται η θέση των πρόπυλων στο σύγχρονο αστικό ιστό της Πλάκας

Πηγή: Google earth

Εικόνα 53: Η βυζαντινή πύλη που διανοίχθηκε στο Υστερορωμαϊκό Τείχος

Εικόνα 54: Το σύγχρονο κτίριο επί της Δεξίππου 7, η κατεδάφιση του θα κάνει δυνατή τη σύνδεση των δύο πρόπυλων: βιβλιοθήκης Αδριανού και πύλης Αρχηγέτιδος Αθηνάς Ρωμαϊκής αγοράς

Εικόνα 55: Τομή στον άξονα που συνδέει τα δύο μνημεία

Εικόνα 56: Χάρτης πρότασης: Β΄ Φάσης

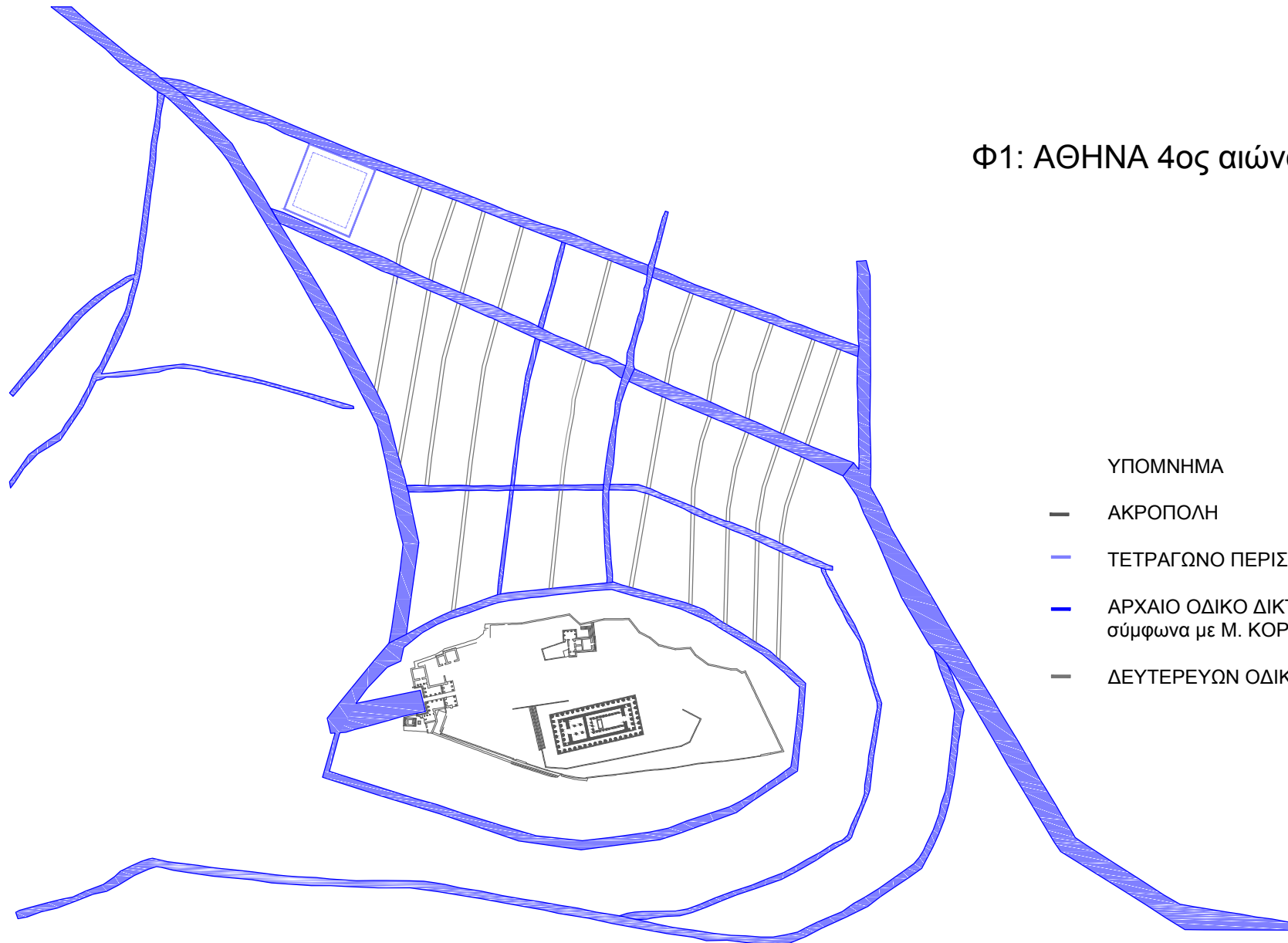
Στον κατάλογο εικόνων όπου δεν αναφέρεται πηγή είναι φωτογραφία ή σχέδιο της γράφουσας.

10. Παράρτημα σχεδίων

1. Φ1: Χάρτης της Αθήνας τον 4^ο αιώνα π.Χ. Κλίμακα 1:5000
2. Φ2: Χάρτης της Αθήνας από τον 1^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τον 1^ο αιώνα μ.Χ. Κλίμακα 1:5000
3. Φ3: Χάρτης της Αθήνας τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Κλίμακα 1:5000
4. Φ4: Χάρτης της Αθήνας από τον 3^ο αιώνα μ.Χ. μέχρι τον 5^ο αιώνα μ.Χ. Κλίμακα 1:5000

5. Φ5: Χάρτης της Αθήνας του 1687 με επάλληλη τοποθέτηση του αρχαίου οδικού δικτύου. Κλίμακα 1:5000
6. Φ6: Χάρτης της Αθήνας του 1831-32 με επάλληλη τοποθέτηση του αρχαίου οδικού δικτύου. Κλίμακα 1:5000
7. Χάρτης σύγκρισης πολεοδομικού ιστού κατά την Τουρκοκρατία και σύγχρονου οδικού δικτύου Πλάκας. Κλίμακα 1:2000
8. Χάρτης Υφιστάμενης κατάστασης Ρωμαϊκής αγοράς και βιβλιοθήκης Αδριανού. Κλίμακα 1:1000
9. Αποτύπωση Ανατολικού Πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς. Κλίμακα 1:200
10. Αποτύπωση και Σχεδιαστική Αναπαράσταση Δυτικού Πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς. Κλίμακα 1:200
11. Σχεδιαστική Αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς, σύμφωνα με Μ. Κορρέ και Ι. Τραυλό. Κλίμακα 1:1000
12. Χάρτης ανάλυσης με σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης του Αδριανού. Κλίμακα 1:1000
13. Χάρτης πρότασης: Α΄ Φάσης. Κλίμακα 1:1000
14. Χάρτης πρότασης: Β΄ Φάσης. Κλίμακα 1:1000
15. Τομή Α-Α. Κλίμακα 1:200
16. Τομή Β-Β. Κλίμακα 1:200

Φ1: ΑΘΗΝΑ 4ος αιώνας π.Χ.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

— ΑΚΡΟΠΟΛΗ

— ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ ΠΕΡΙΣΤΥΛΙΟ

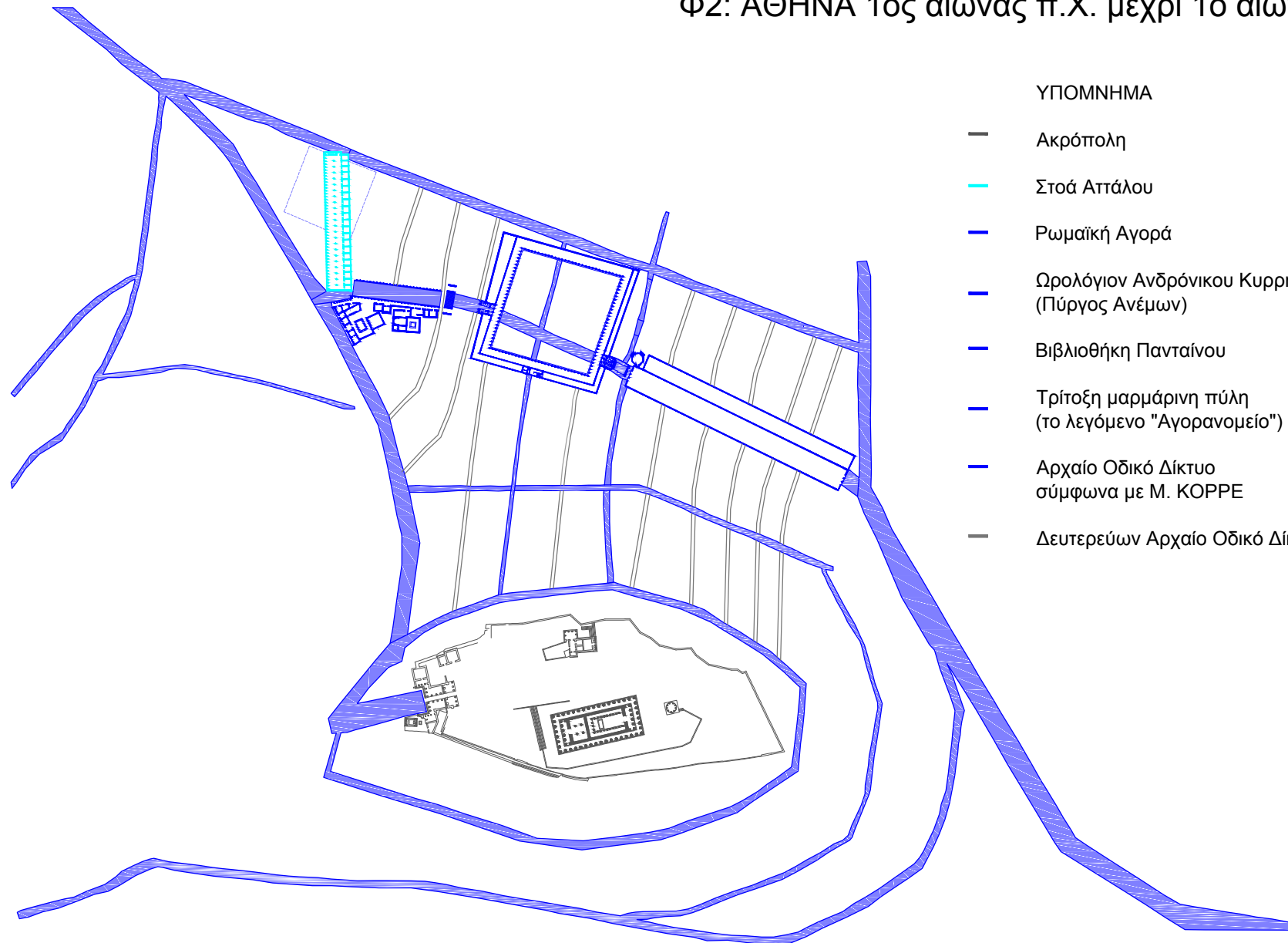
— ΑΡΧΑΙΟ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
σύμφωνα με Μ. ΚΟΡΡΕ

— ΔΕΥΤΕΡΕΥΩΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

0 10 50 100 M

ΚΛΙΜΑΚΑ 1:5000

Φ2: ΑΘΗΝΑ 1ος αιώνας π.Χ. μέχρι 1ο αιώνα μ.Χ.

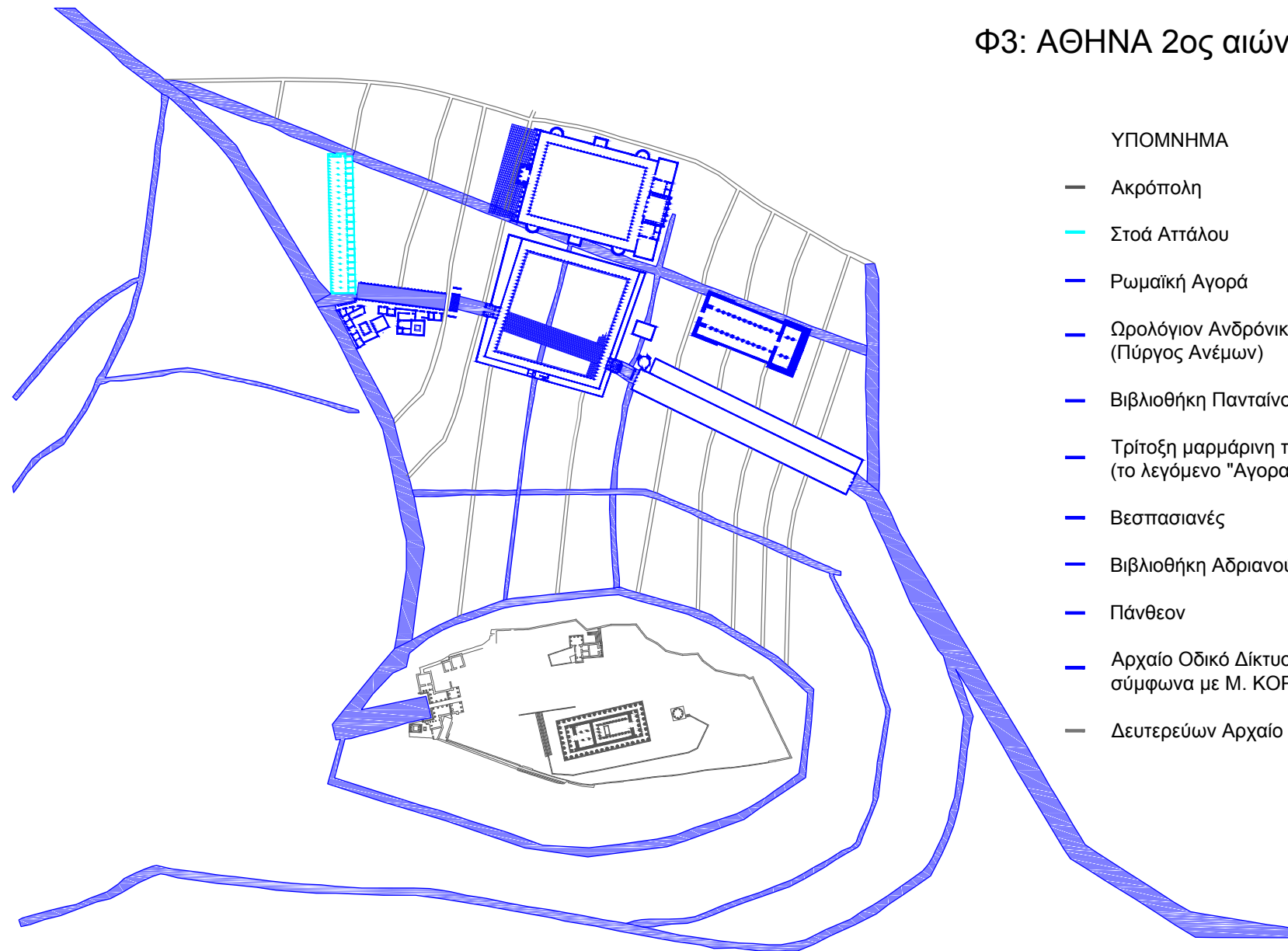
ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Ακρόπολη
- Στοά Αττάλου
- Ρωμαϊκή Αγορά
- Ωρολόγιον Ανδρόνικου Κυρρήστου (Πύργος Ανέμων)
- Βιβλιοθήκη Πανταίνου
- Τρίτοξη μαρμάρινη πύλη (το λεγόμενο "Αγορανομείο")
- Αρχαίο Οδικό Δίκτυο σύμφωνα με Μ. ΚΟΡΡΕ
- Δευτερεύων Αρχαίο Οδικό Δίκτυο

0 10 50 100 M

ΚΛΙΜΑΚΑ 1:5000

Φ3: ΑΘΗΝΑ 2ος αιώνας μ.Χ.

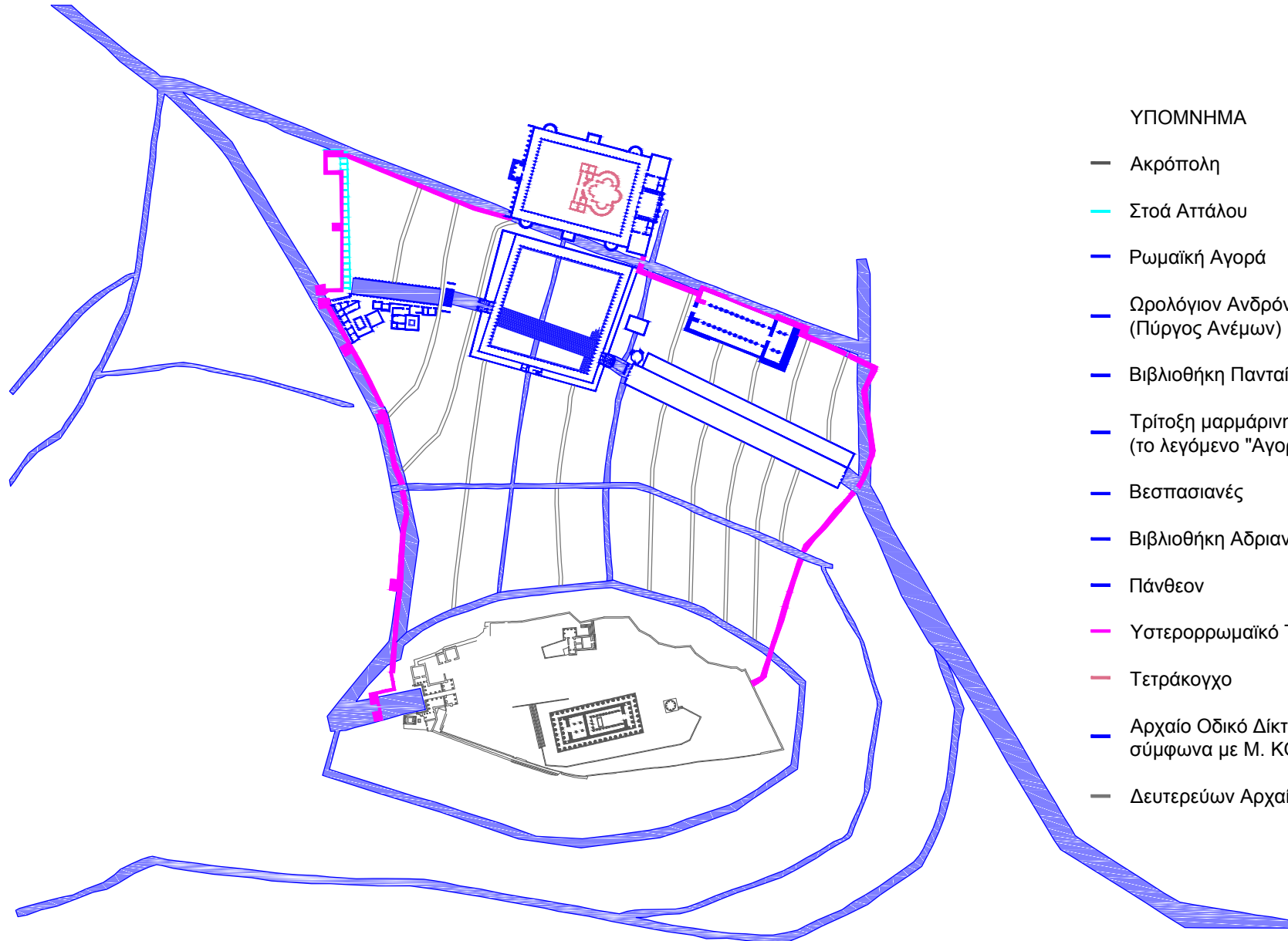
ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Ακρόπολη
- Στοά Αττάλου
- Ρωμαϊκή Αγορά
- Ωρολόγιον Ανδρόνικου Κυρρήστου (Πύργος Ανέμων)
- Βιβλιοθήκη Πανταίνου
- Τρίτοξη μαρμάρινη πύλη (το λεγόμενο "Αγορανομείο")
- Βεσπασσιανές
- Βιβλιοθήκη Αδριανού
- Πάνθεον
- Αρχαίο Οδικό Δίκτυο σύμφωνα με Μ. ΚΟΡΡΕ
- Δευτερεύων Αρχαίο Οδικό Δίκτυο

0 10 50 100 M

ΚΛΙΜΑΚΑ 1:5000

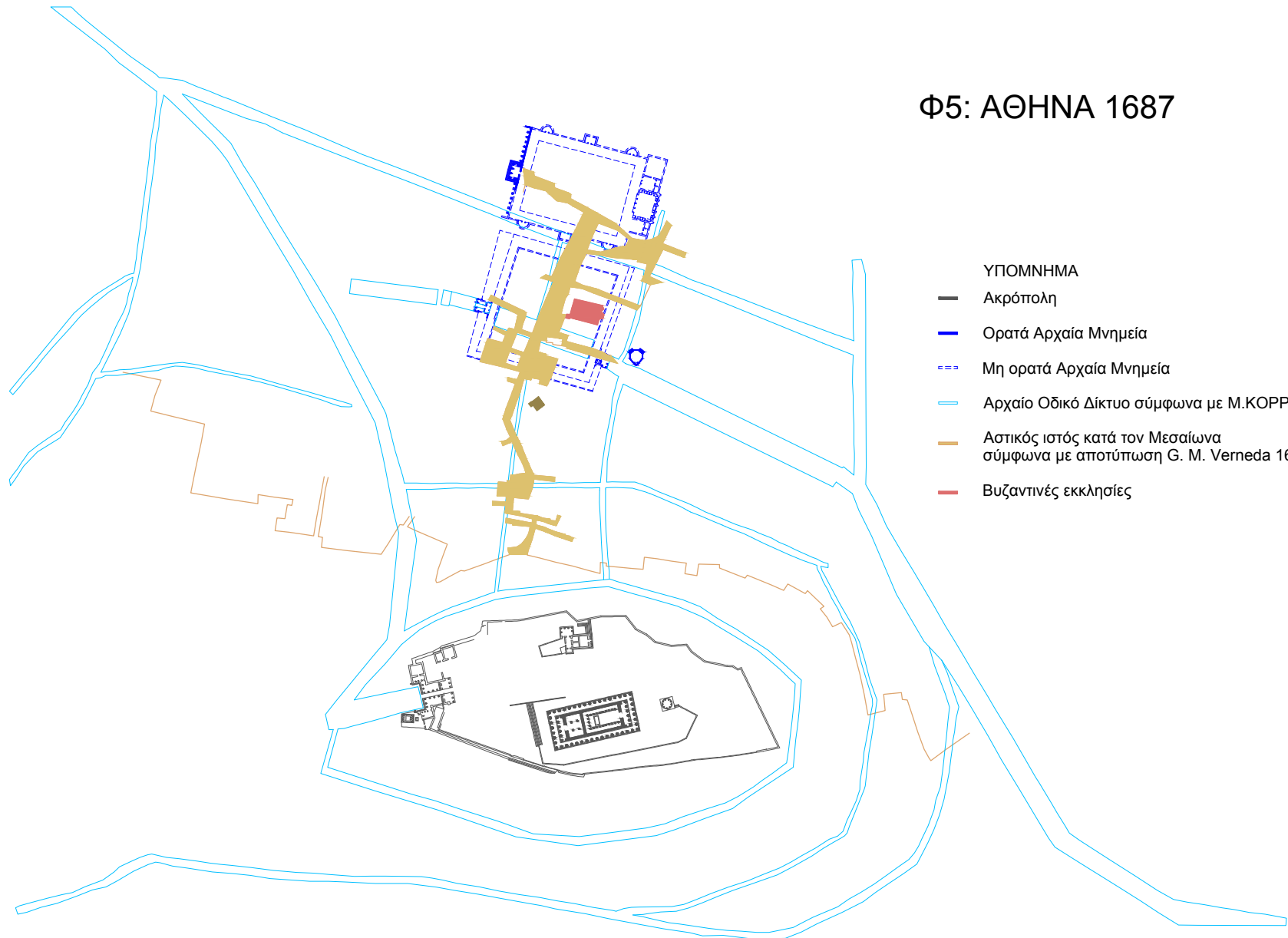
Φ4: ΑΘΗΝΑ 3ος αιώνας μ.Χ. μέχρι 5ο αιώνα μ.Χ.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Ακρόπολη
- Στοά Αττάλου
- Ρωμαϊκή Αγορά
- Ωρολόγιον Ανδρόνικου Κυρρήστου (Πύργος Ανέμων)
- Βιβλιοθήκη Πανταίου
- Τρίτοξη μαρμάρινη πύλη (το λεγόμενο "Αγορανομείο")
- Βεσπασσιανές
- Βιβλιοθήκη Αδριανού
- Πάνθεον
- Υστερορωμαϊκό Τείχος
- Τετράκογχο
- Αρχαίο Οδικό Δίκτυο σύμφωνα με Μ. ΚΟΡΡΕ
- Δευτερεύων Αρχαίο Οδικό Δίκτυο

Φ5: ΑΘΗΝΑ 1687

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

— Ακρόπολη

— Ορατά Αρχαία Μνημεία

- - - Μη ορατά Αρχαία Μνημεία

— Αρχαίο Οδικό Δίκτυο σύμφωνα με Μ.ΚΟΡΡΕ

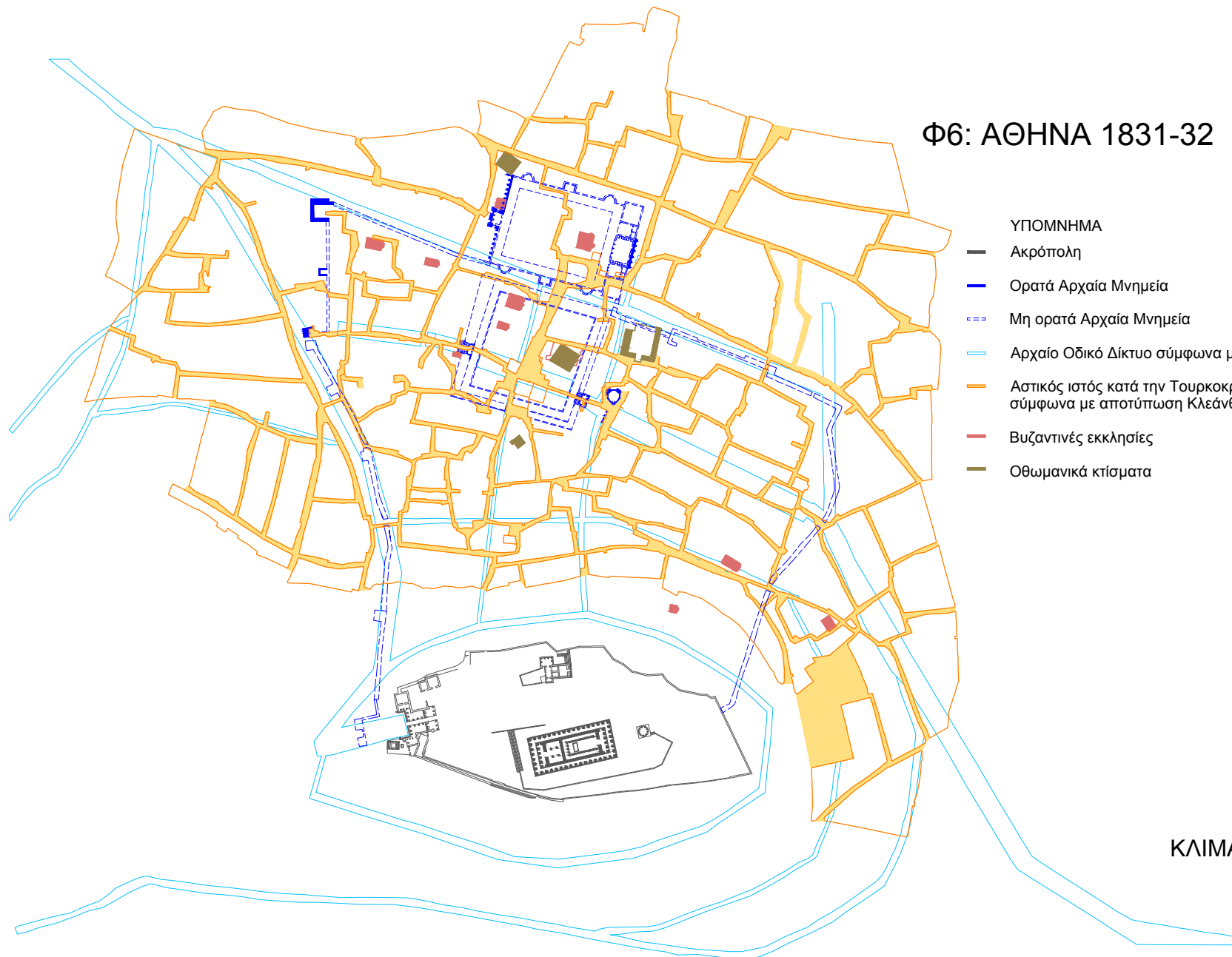
— Αστικός ιστός κατά τον Μεσαίωνα
σύμφωνα με αποτύπωση G. M. Verneda 1687

— Βυζαντινές εκκλησίες

0 10 50 100 M

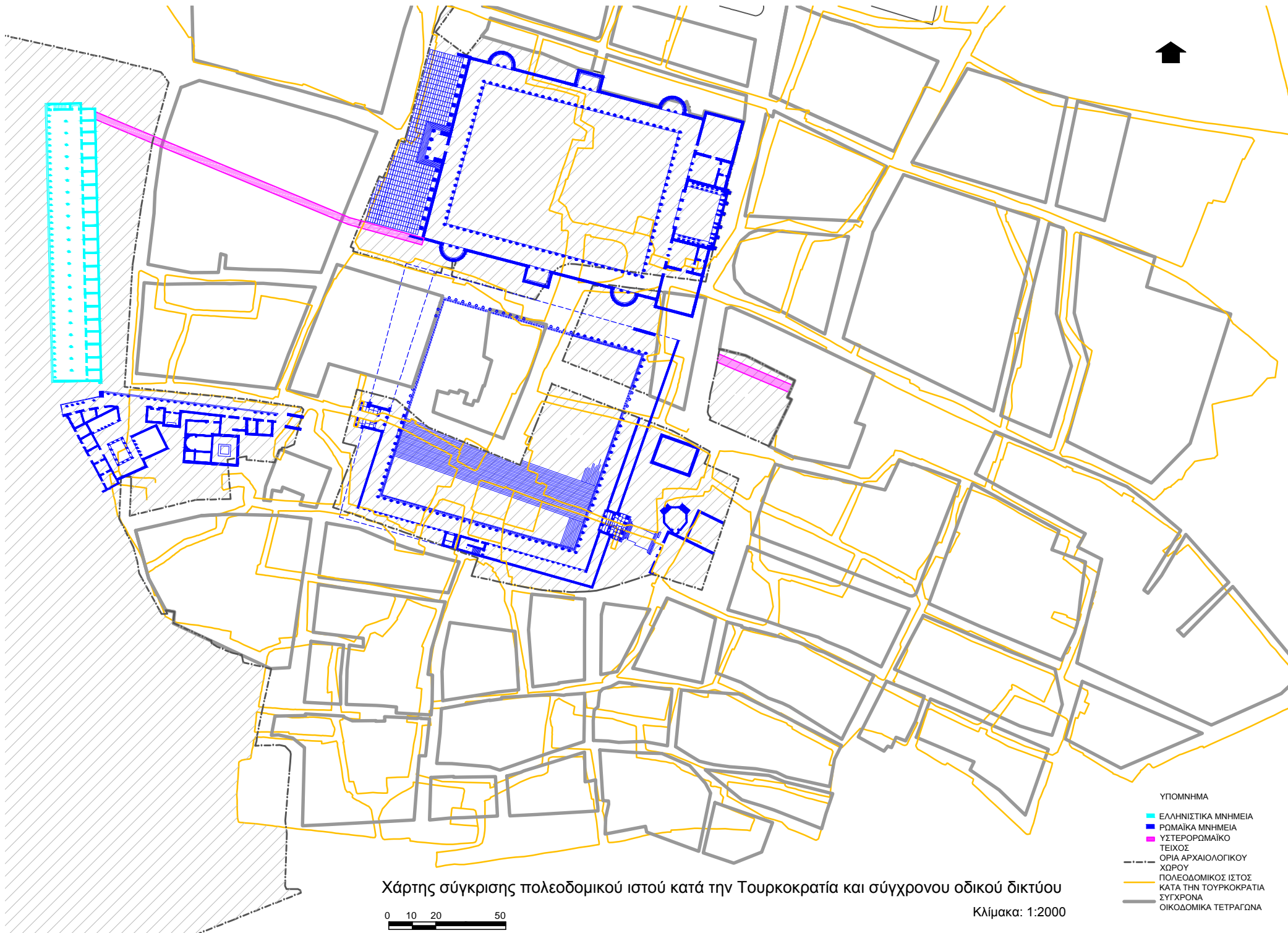
ΚΛΙΜΑΚΑ 1:5000

Φ6: ΑΘΗΝΑ 1831-32

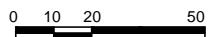

ΚΛΙΜΑΚΑ 1:5000

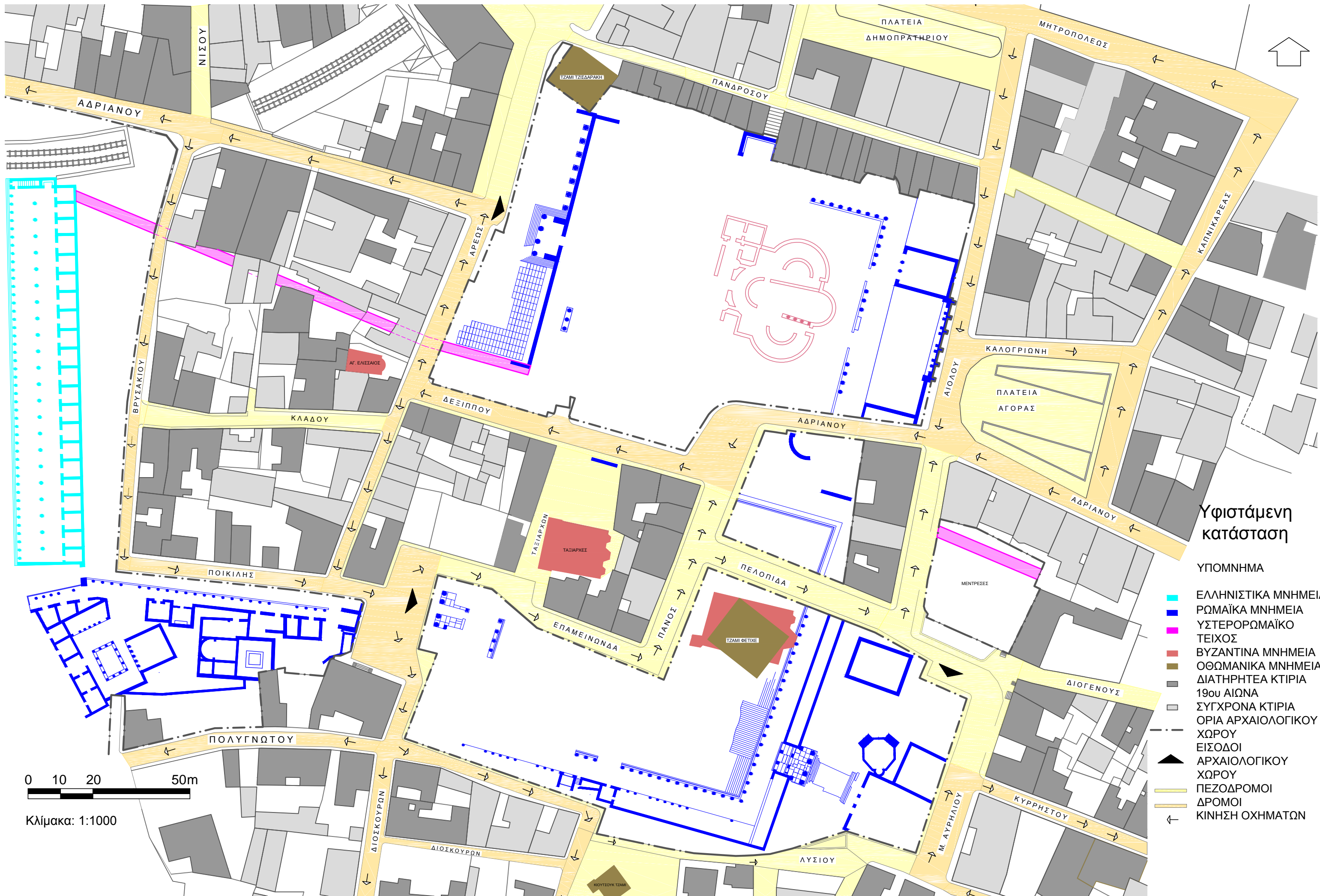
0 10 50 100 M

Χάρτης σύγκρισης πολεοδομικού ιστού κατά την Τουρκοκρατία και σύγχρονου οδικού δικτύου

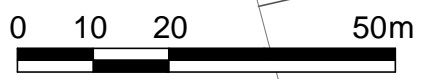
Κλίμακα: 1:2000

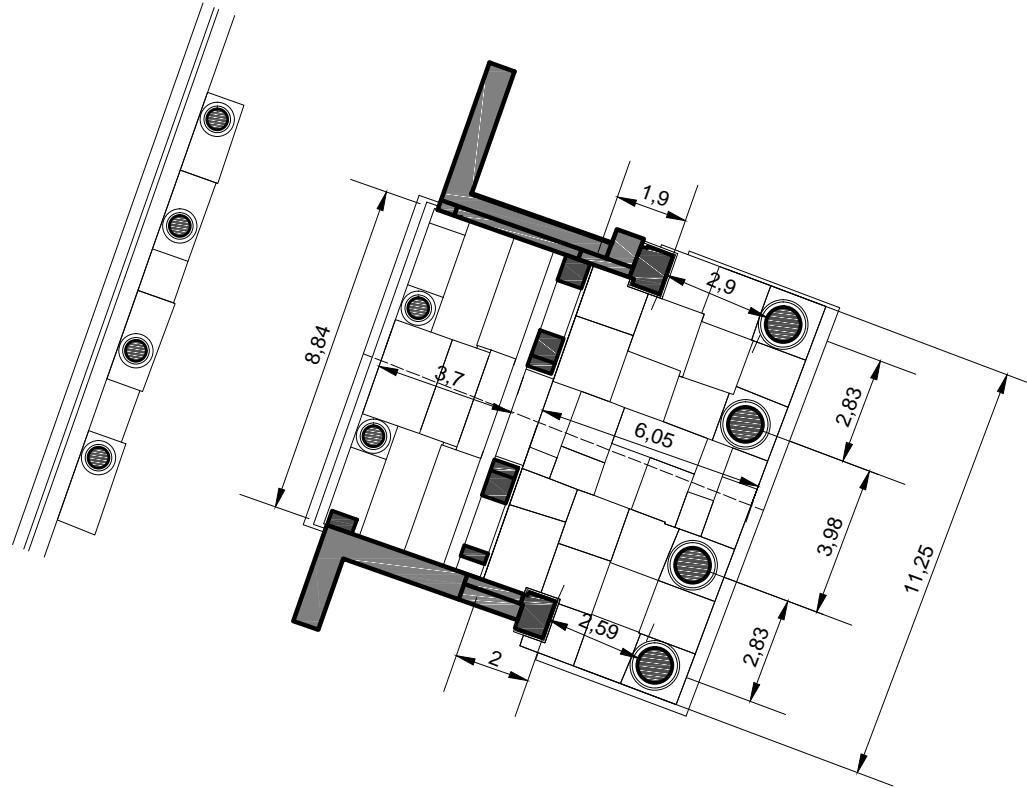
Υφιστάμενη κατάσταση

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
- ΡΩΜΑΪΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
- ΥΣΤΕΡΟΡΩΜΑΪΚΟ ΤΕΙΧΟΣ
- ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
- ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
- ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΡΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ
- ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΤΙΡΙΑ
- ΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
- ▲ ΕΙΣΟΔΟΙ
- ▲ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
- ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ
- ΔΡΟΜΟΙ
- ← ΚΙΝΗΣΗ ΟΧΗΜΑΤΩΝ

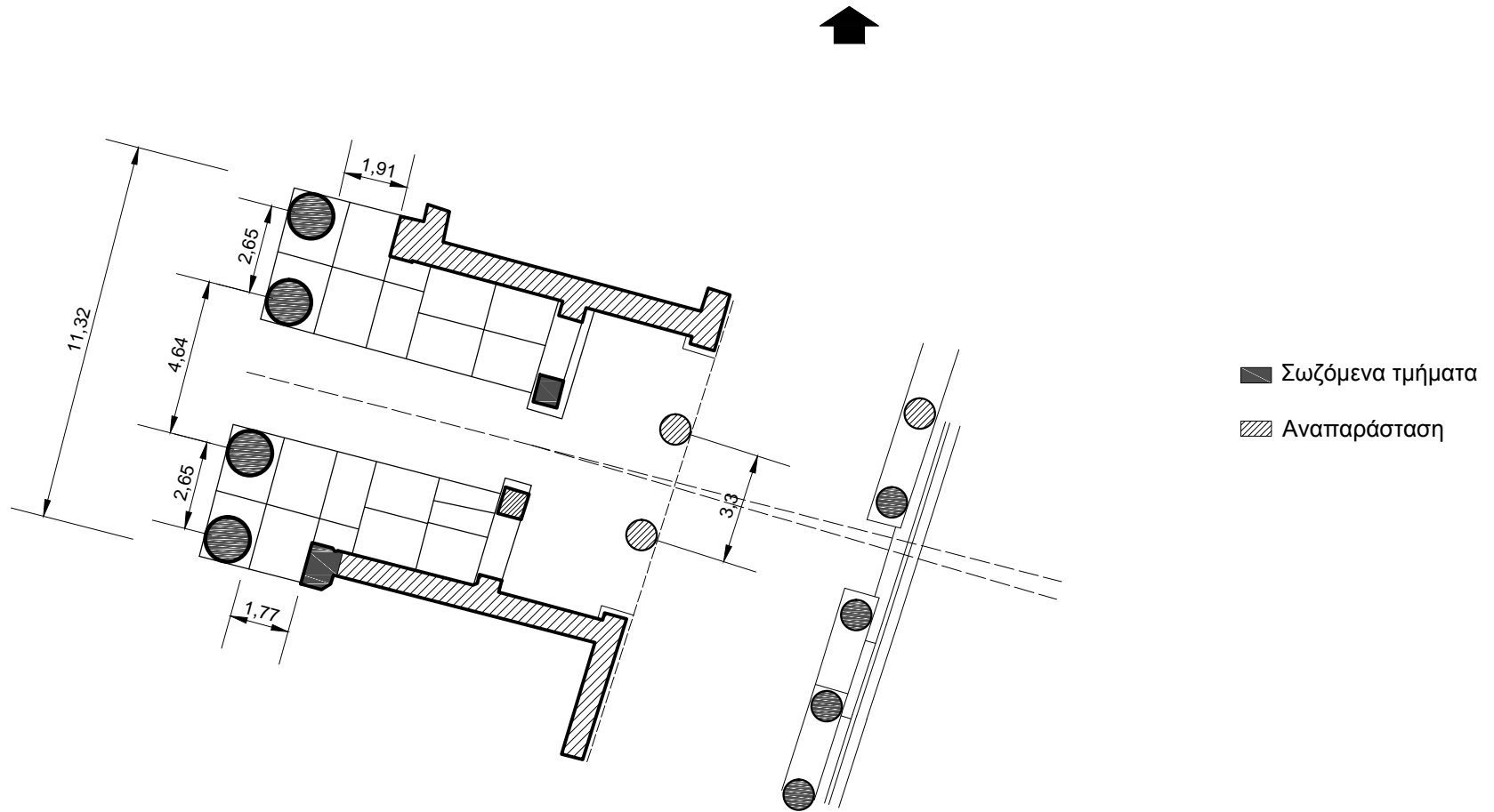
Κλίμακα: 1:1000

Αποτύπωση Ανατολικού Πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς

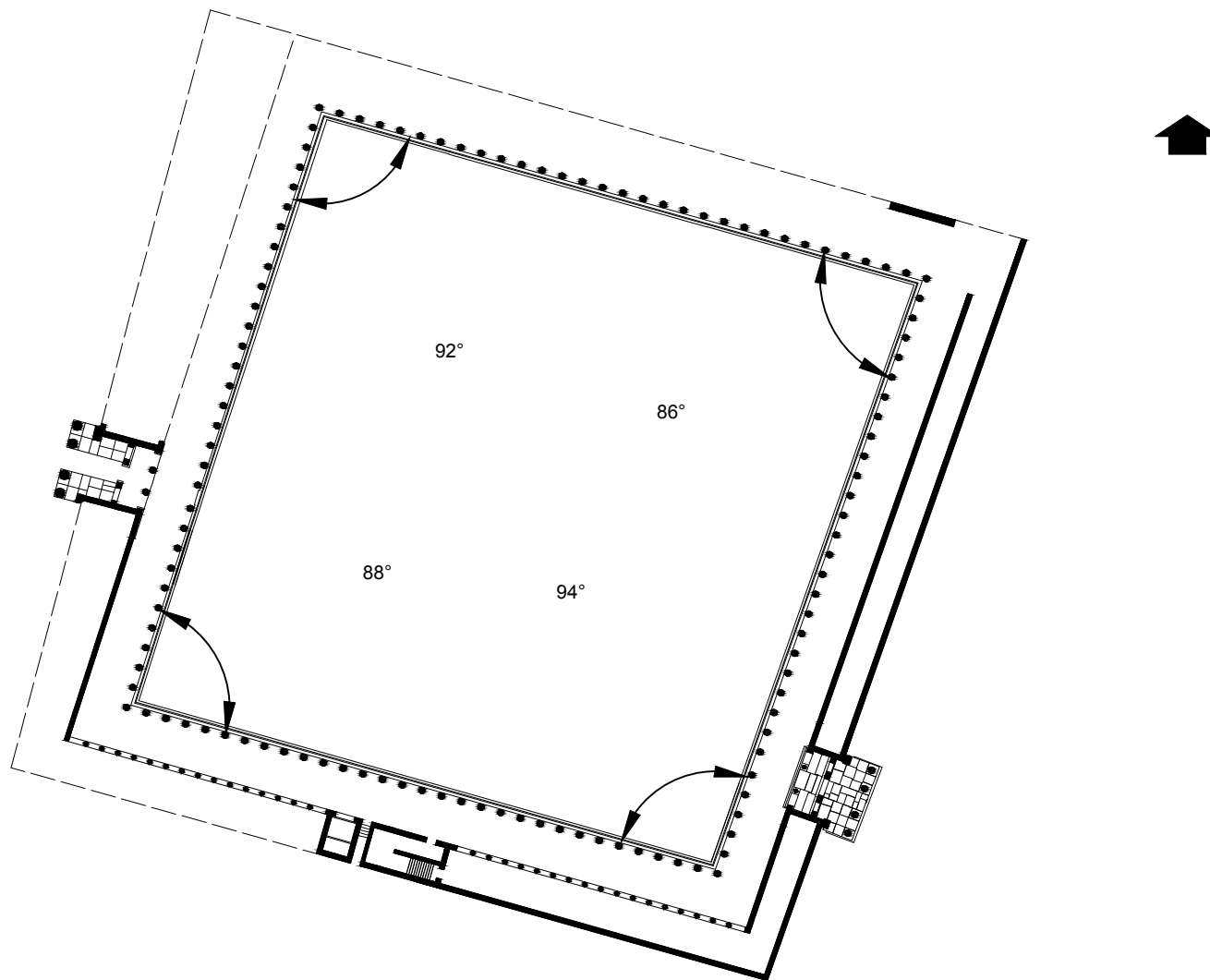
Κλίμακα: 1:200

Αποτύπωση και Σχεδιαστική Αναπαράσταση Δυτικού Πρόπυλου Ρωμαϊκής αγοράς

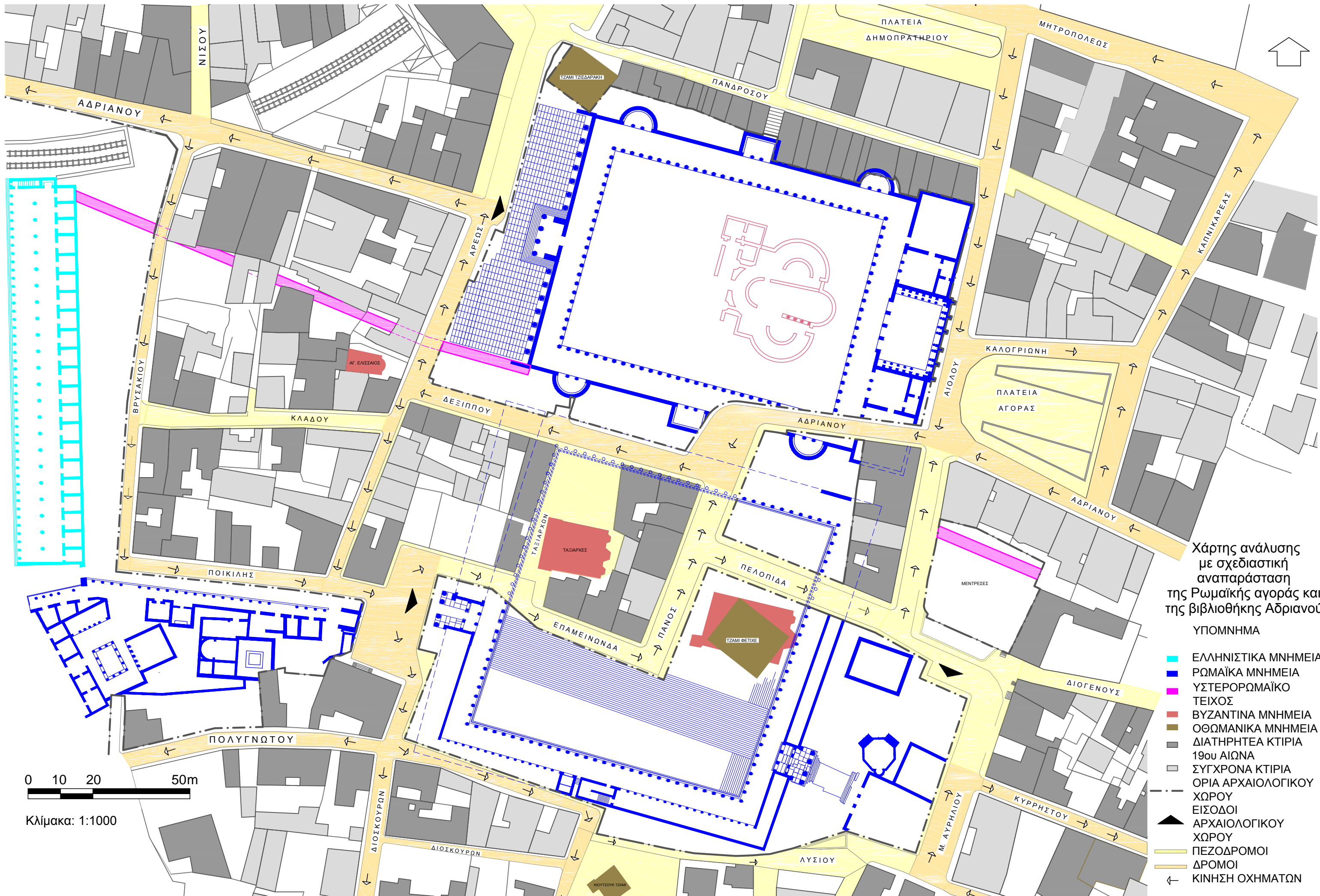
Κλίμακα: 1:200

Σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς σύμφωνα με Μ. Κορρέ και Ι. Τραυλό

Κλίμακα: 1:1000

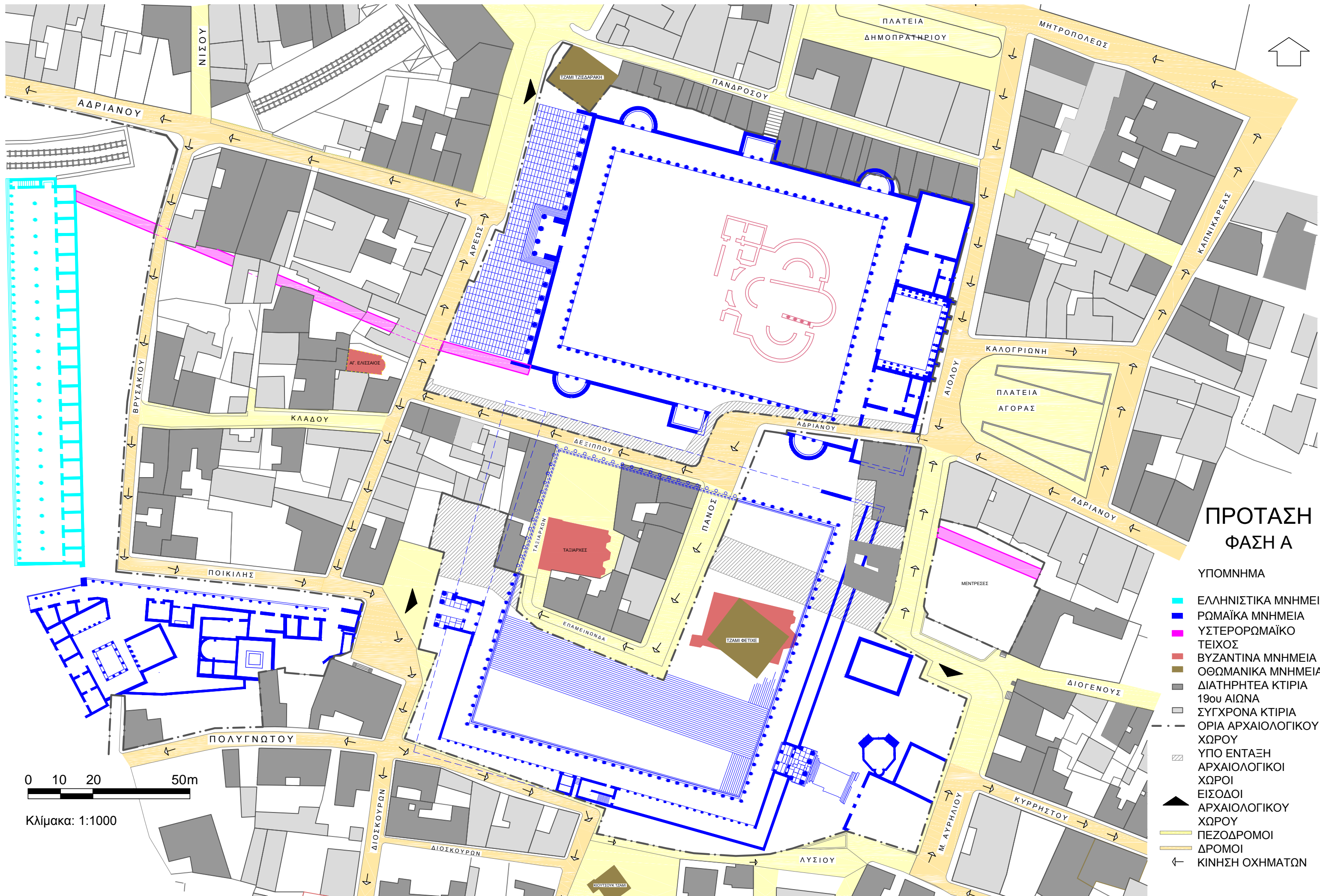

Χάρτης ανάλυσης με σχεδιαστική αναπαράσταση της Ρωμαϊκής αγοράς και της βιβλιοθήκης Αδριανού

- ΥΠΟΜΝΗΜΑ
- ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΡΩΜΑΪΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΥΣΤΕΡΟΡΩΜΑΪΚΟ ΤΕΙΧΟΣ
 - ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΔΙΑΤΗΡΗΤΑ ΚΤΙΡΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ
 - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΤΙΡΙΑ
 - ΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΕΙΣΟΔΟΙ
 - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ
 - ΔΡΟΜΟΙ
 - ΚΙΝΗΣΗ ΟΧΗΜΑΤΩΝ

0 10 20 50m

Κλίμακα: 1:1000

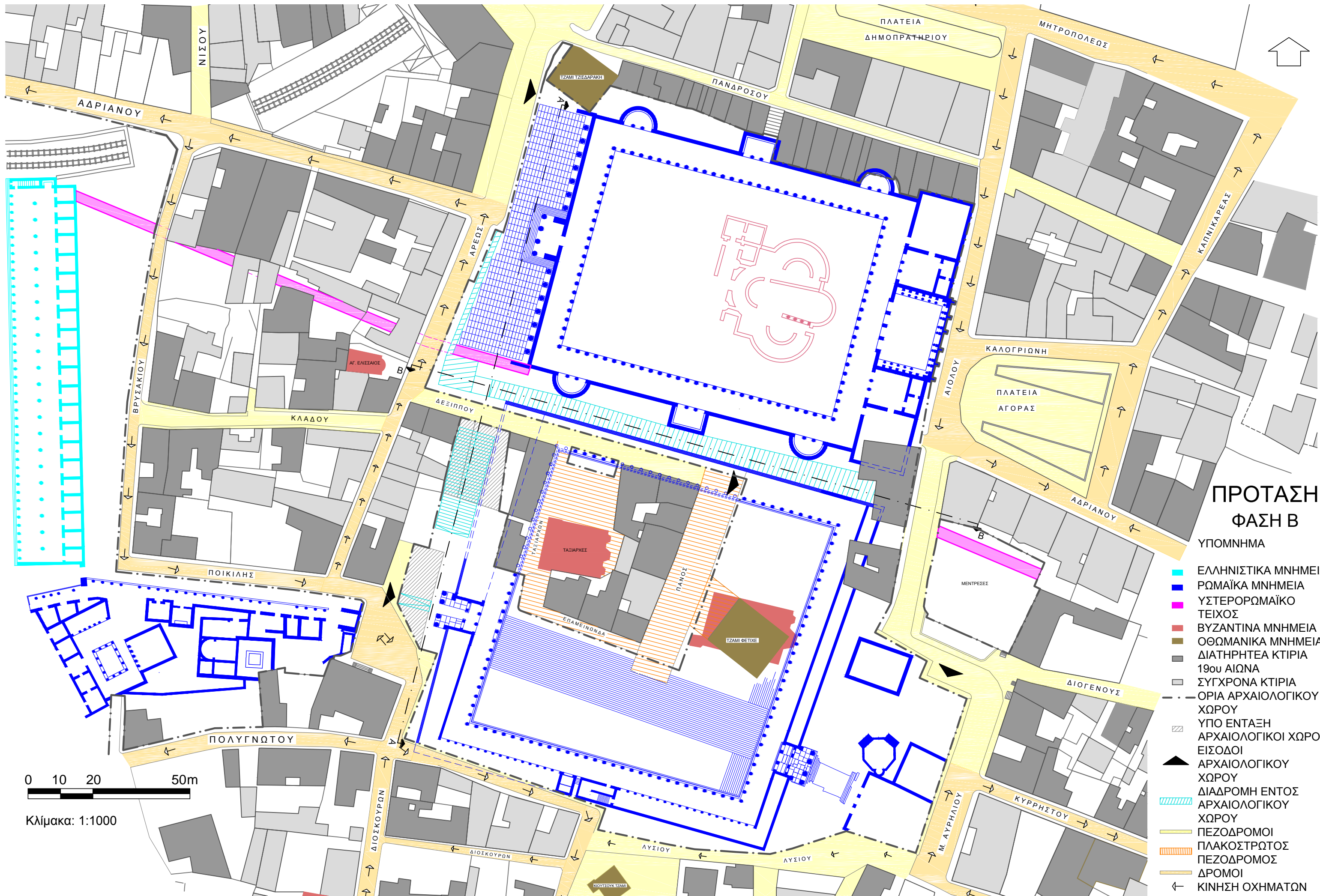

**ΠΡΟΤΑΣΗ
ΦΑΣΗ Α**

- ΥΠΟΜΝΗΜΑ**
- ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΡΩΜΑΪΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΥΣΤΕΡΟΡΩΜΑΪΚΟ ΤΕΙΧΟΣ
 - ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΡΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ
 - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΤΙΡΙΑ
 - ΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΥΠΟ ΕΝΤΑΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ
 - ▲ ΕΙΣΟΔΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ
 - ΔΡΟΜΟΙ
 - ← ΚΙΝΗΣΗ ΟΧΗΜΑΤΩΝ

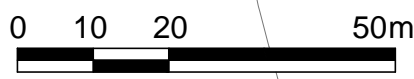
0 10 20 50m

Κλίμακα: 1:1000

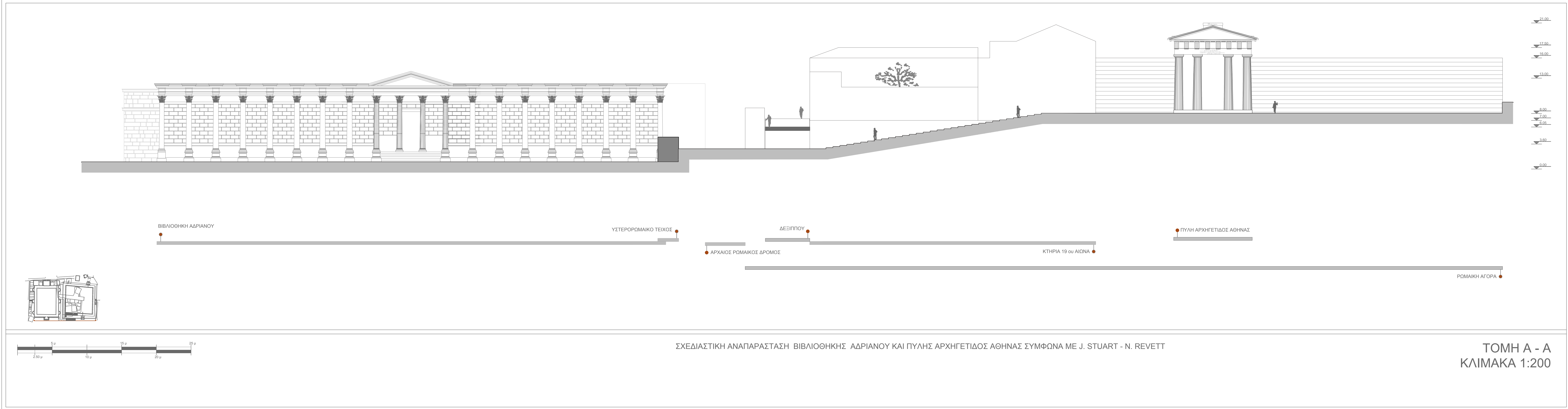

ΠΡΟΤΑΣΗ ΦΑΣΗ Β

- ΥΠΟΜΝΗΜΑ
- ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΡΩΜΑΪΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΥΣΤΕΡΟΡΩΜΑΪΚΟ ΤΕΙΧΟΣ
 - ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
 - ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΡΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ
 - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΤΙΡΙΑ
 - ΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΥΠΟ ΕΝΤΑΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ
 - ▲ ΕΙΣΟΔΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΕΝΤΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
 - ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ
 - ΠΛΑΚΟΣΤΡΩΤΟΣ ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΣ
 - ΔΡΟΜΟΙ
 - ← ΚΙΝΗΣΗ ΟΧΗΜΑΤΩΝ

Κλίμακα: 1:1000

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

ΥΣΤΕΡΟΡΩΜΑΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ

ΔΕΞΙΠΠΟΥ

ΠΥΛΗ ΑΡΧΗΓΕΤΙΔΟΣ ΑΘΗΝΑΣ

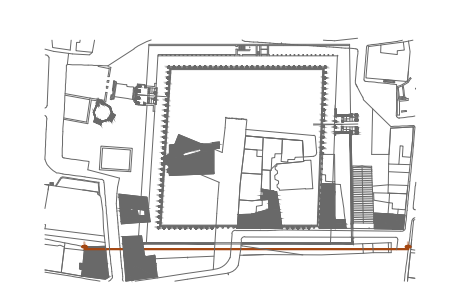
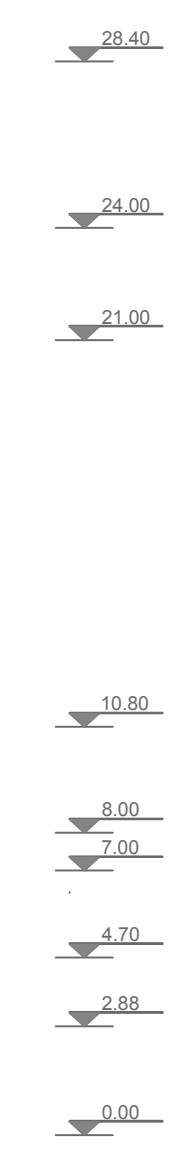
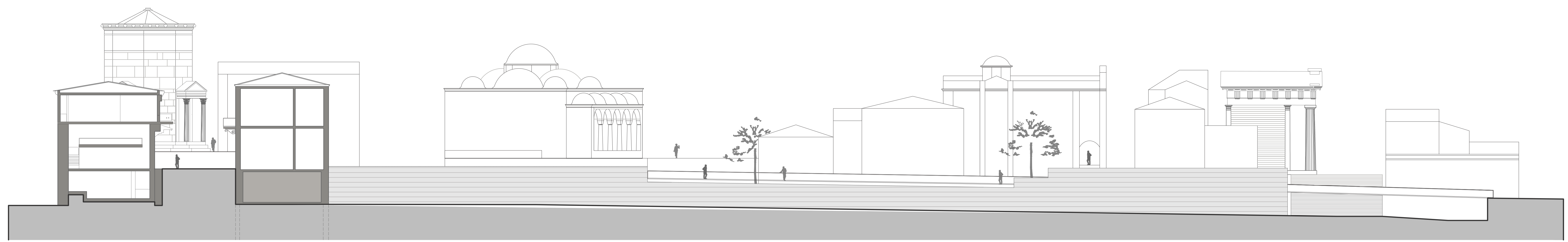
ΑΡΧΑΙΟΣ ΡΩΜΑΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

ΚΤΗΡΙΑ 19 ου ΑΙΩΝΑ

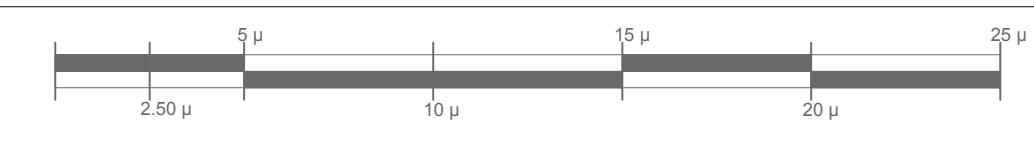
ΡΩΜΑΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΠΥΛΗΣ ΑΡΧΗΓΕΤΙΔΟΣ ΑΘΗΝΑΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ J. STUART - N. REVETT

ΤΟΜΗ Α - Α
ΚΛΙΜΑΚΑ 1:200

● ΟΡΟΛΟΙΟΝ ΚΥΡΡΗΣΤΟΥ ● ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΑΙΟΛΟΣ ●
 ● ΑΙΟΛΟΥ ● ΦΕΤΙΧΙΕ ΤΖΑΜΙ ● ΟΔΟΣ ΠΑΝΟΣ ● ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΗΡΙΑ ●
 ● ΠΥΛΗ ΑΡΧΗΓΕΤΙΔΟΣ ΑΘΗΝΑΣ ● ΚΤΗΡΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ●

ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΟΡΟΛΟΓΙΟΥ ΚΥΡΡΗΣΤΟΥ και ΠΥΛΗΣ ΑΡΧΗΓΕΤΙΔΟΣ ΑΘΗΝΑΣ
 ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ J. STUART - N. REVETT
 ΜΕ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΤΟΙΧΟΥΣ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

ΤΟΜΗ Β - Β
 ΚΛΙΜΑΚΑ 1:200